

Tulesse!

Jutustus Gesli minewikust.

Stjepanand

J. Mändmets.

Tallinnas.

Trülitus 91. Piblat'a tuluga.

Печатано въ типографіи Г. Мачиена, Ревель.

Tulesse.

Jutustus Gesti minewikust.

Kirjutanud

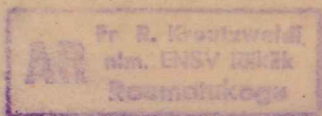
J. Mändmets.

Tallinnas.

Trükitud G. Pihlaka kooluga.

894.545-4-3

85.337

Дозволено цензурою. — Юрьевъ, 6. Июля 1901 г.

Печатня Г. Матизена, Ревель, Никольская 23.

Jugejale.

Gezolewat jutustust kirjutades olen püüdnud sellepääle rõhku panna, et temasse ometegi ärritawat ei juhtuks, nagu seda teatavalt poolt Gesti jutustustele süüiks antakse, mis wana aja üle kirjutatakse. Aga kui aja lugu isi asja oludest meile kõneleb, jääb peab ju ka jutustaja tött rääkima, olgu küll, et mõndagi jäält kuuldu mis nüüdse aja kõrwadele hirmus on.

Aga see oli toores aeg ja toorel ajal oliwad ka toored ja wägiwaldsed teod igapäewased.

Ma olen oma jutu aineks aja umbes 1600 — 1640 walinud. Si lähe mu jutt küll neid aastakümneid läbi, aga jääb sees puudutakse mõnda sündmust mis selle aja jooksul meie isamaal ette tuli.

Minu arwates on need aastad pea kõige wiltsamatest, koledamatest ja raskematest, mis meie isamaa ial on läbi elanud. Esialt kurnasiwad suured sõjad, mis enne 1600 aastaid meie isamaal wältsasiwad, ta waranduste ja inimeste poolest hoopis ära.

Mõisad olivad maha põletatud, warandused ära röövitud, waesus ja nälg tegiwad niihästi talupoja, kui mõisniku ühte wiisi metsalifeks.

Sõjad läksiwad mööda, aga nende kannul tuli meie isamaale hirmus nälja häda. Nälg on hirmus igamaale, rääkimata weel sõdade läbi ära kurnatud ja paljaks laastatud maale. Kui meie jeda enesele püüame waimus ette kujutada, siis alles saame sest aru, mis auustatud kirjamees W. R. meile Tallinna Rigolesti kiriku raamatu järel jutustab :

„Aastal 1603

Oli Iiwis hirmus häda ja oht,
Keda katk ei murdnud,
Kes nälga ei surnud,
Kes sõjas otja ei leidnud
Sellele Jumal tõesti imet on teinud.“

Pea järgnes näljale ta parem sõber katk. Kuis see teisiti ka wõisgi olla, sest: „Polnud enam nii palju surumatajaid kurgilt saada, kui tarwis oleks olnud.“ Muudugi täitis mädanenud hais õhku ja andis katkule tublisti hoogu.

Peale selle hakkas nüüd Rootsi walitsus meie maa hirmus wiletjas korrale läinud olusid tublisti parandama. Aga muudugi oli siin metsikus maal, kus põhjatud hädad ja wiletjused kõik paremad ja inimlikumad tundmused hoopis olivad jalge alla tallanud, iga paremuse poole püüdmine ja korra maksma panemine põhjatu raste.

Usuelu ja jumaluse tundmine oli niihästi mõisnikude, kui ka talurahwa seas kõige alamale järjele langenud.

Palju polnud ju rahvas siia maale ristiusust teada saanud ja need terakesed, mis nagu kogemata nende ridade sse langesiwad, ei jaksanud wiletsuste ja waenu aegadel jääd kuidagi kosuda.

Segased pildid risti usu Jumalast segasiwad endid katuliku aegse nõia ja muu wiguritega ära, nõnda et inimestel kõid segamisi oli. Sääd tõusiwad mõned ärksamad waimud, kes ijade juttude, wanade laulude ja palwete najal endistest jumalatest mäletasiwad ja pöörsiwad endiste jumalate poole. Nad arwasiwad et üksnes wanad jumalad wõiwad aidata, rahwa rõhujate käest päästa, wiletsusi ja ohtusi teelda maa pääle tulemast, nagu see wanal ajal olnud. Muidugi ei jäänud niifugused inimesed oma mõtetega üksina, waid nad püüdsiwad neid ka wälja lautada ja oma sugurahwast pühadesse tammikutesse, kus nende wanemadgi jumalaid teenisiwad, jumalate teenistustele kofku kutsuda. Mõguses ei saadud sarnaseid mõtteid teelda ei hirmu iga õpetusega. Mõisnikud oliwad nõrgad wõimu poolest, sest nad oliwad waejeks jäänud; kirikud oliwad ära purustatud — ära lagunened ja, nagu siia maale weel rahwa juu teab kõneledda, olnud mõned hoopis metsadesse tundmataks jäänud. Ka polnud õpetajaid ja kui neid ka oli, siis oli neid ometi wähe, kes tõesti ristiusu julased oliwad. Nad oliwad kõlbmatad, nagu sedit esimise Gesti kiriku katsuma, walju ja terawa meelega Rootslase aruanne teada annab.

Ka elas neil aegadel Gestiis weel üks kole ajalooline tont — see on — elawate inimeste põletamine. Mitmed tule protsessid on ajaloolikult Gestiis kindlaks tehtud,

aga — wäga wõimalik on, et neid weel mitmeidgi on, milledest ajalugu meile ei räägi.

Nõidasi sai põletatud, aga nõiaks peeti muidugi igameest, kes ebajumalate teenistust rahwa seas edendas. Nii siis oli hirmus tule surm üks hää abi nõu, mis sell ajal lohkama lööwat ebausku pidi maha suruma, mõisnikude uuesti ärkajat wõimu orjade üle tublisti tõstma.

Nende joonte järele olen püüdnud oma jutustust juhtida. Kui hästi see ülesanne mul forda on läinud näeb lugeja, aga see jäeb mulle troostiks, et nii hästi teaduse mees kui ka koolipois püüawad oma üles andeid wälja rehkendada. Kellegile pole keelatud ja kui kellegil rohkem jõudu on, olen ma wäga rõõmus.

Jõud on see mis jääb.

Agas ma ei tohi oma südamliku tänu nende herrade wastu ütlemata jätta, kes wäsimata meile uudised Eesti wanast ajast üles kaewawad. Olgu tugewad nende teaduse meeste käe warred weel kaua, kaua aega wanadest aherwaredest uudiseid otsima ja äratagu nenge hiilgawad eeskujud weel mitmeid farnasel wiisil tööle.

Rülap siis ka meie sugusedgi saame.

Jutustuse kirjutaja.

I.

Ja ta jooksis, jooksis, jooksis.

Süda peffis tal tugewaste rindus. Mis pärast?
Wõib olla et see liia jooksmise tagajärg oli. Põks=
põks-põks lõi ta rindus ja pani riidegi sealt kohalt kerkima.
Põks-põks-põks, noh waiki juba, kes siis peab sinu tumma
keelt oskama. Põks-põks-põks, jah ta lööb nüüd nii suure
wäega, nagu peaks maailm ta põksumise pääle vastu kajama.
Tühi rumalus - maailmal on niisuguste narride poistega
ime wähe asja. Nad isi arwawad endid palju suuremaks.

Põks = põks = põks tegi rindus ja noormees jäi tee-
lahkmele seisma. Taewa all lendasiwad tumemustad pilwed.
Tule Jumal appi, kas need sääl lendasiwad, ei, nad torma-
siwad ülepääkaela. Neil nähti samasugune rutt, kui noorel
mehelgi; ja ta filmad otsisiwad taewa kaarel tagaajajaid.

Uga esiti tilkusiwad harwad piisad üle pilwe serwa
maa pääle, siis libisesiwad wee pisarad märja lepa lehe
päält alla ja kas ka teate? siis nad libisesiwad noore mehe
filmadest põse pääle ja — see on ju algupäraline ime, noor-

mees andis pisaratele woli, et nad wõisid põsel wiibida ja jäält wiimaks alla weereda.

Minge pääle, ei see polnud just ilmaasjata.

Õõkull tegi üle oja kandimeeste põllu nurga pakfus männifus uh—huu! Te arwate ehk noormees wast ehmatas. Ei õõkullid oliwad ta sõbrad.

Nüüd löi äõsoru puu külje pääle ja tegi tprrrrr.

Noormees teadis et õõsoru usfitefi otsib ja siis röömust pidu peab, aga ta polnud sõõnud. Külmal tuul puhus ta märgadest riietest läbi. See oli nüüd nagu jurma kästjalg: esmalt lähewad jalad külmaks, siis kõik keha ja waim lendab ülesse.

Ta astus mõned sammud edasi ja jõudis loogelise oja kaldale. Ta mäsõis omad jalad luha ja pilliroo fõsse, mis pakfust oja ääres kaswas ja jäält kewadel ning sutwel ja sügõjel jutta ajas.

Rui hää oleks pillirooks olla.

Kala oli oma pää poolest saadik weest wälja unustanud. Wõib ka olla, et ta õõsel wee pinnal jooksjaid pika jalgadega ämblikka püüdis. Nüüd ta kuulis kaldal pakfju luha krabisewat. Kala ei wõinud see jäält olla ja kala arwas hääks sõgeda eest sügawasse urka põhja pelgu minna.

Küll oleks hää kalaks olla.

Noormees läks jälle edasi, sest siia oja äärde ei wõinud ta ju kauaks jääda. Nad näewad hommikul muda päält ta jälgi ja maha tallatud rohthu ja arwate, et nad nõnda lollid on ja tema jälgi põdra wõi karu omadeks peakõwad.

Noormees astus pakfust luhast kümmeõnd sammu pahemale poole ja jõudis nüüd kõwa jalgteeraja pääle. Rastet

praegu ei olnud ja wihma läbi märjaks saanud rohule ei järele ilmasgi jälgi järele.

Nüüd ta läks edasi ja tal oli igakord kahju kui jänes põõsa alt ülesse hüppas, sest ta oleks ju wõinud ikka rahulisti puhkada. Pilweke laskis kuu palge maa poole waadata — kuu jalalik ja palju teadja pilk.

Noormees läks loogelist jalgteerada mööda ümber Lõksa küla karjamaa, kus wast nüüdgi mõni loom põõsa ääres rahulikult magas ja mäletses, siis jälle mööda oja äärt kurni ta Kopli talu kopli taha jõudis. Lepa oksjad, millede külgis laiad märjad lehed ripusiwad, püüdsiwad teda tagasi hoida. Külmi tuul kohises küll weel kõrgel puude latwades, kuid noortmeest ta ei pääsnud enam tüütama. Muud mõtted mõlkusiwad tal meeles. Inimeste mõtted liikusid mitmed pidi nagu pilliroog, mis jõe ääres paksult kaswab ja iga ilma kaare poole kõigub.

Nüüd ta tundis, et keegi ta warbaid näpistas : See oli nagu oleks päratu konn ta warbad puhast oma laiade lõugade wahel haaranud. Aga see polnud nüüd kellegi konn, waid sügisene algus öö külmi. Muld nagu oleks ahwardanud, ta tõmbas enesele terawad oksjad selga ja torkas ette- waatmatal jala alt katki.

Ta ei jõudnud enam pidada. Lükkas tugewa käega palju ukse kõrwale ja astus tупpa.

Pere rahwas palju ei ehmatanud, sest pea nägigid, et sellel mehel targad silmad oliwad, olgu küll, et nad nagu kurwalt, aga ka, nagu kurjalt waatasiwad.

„Nad tahtsivad sind wist soldatiks müüa?“ ütles wana peremees, kes näupoolest niisama auus oli, nagu see Zumal, kes kirikus pildi pääl oli. Mitmed ütlesiwad, et

see Zumal on, aga teised tõendasiwad, et see olla ikka Peetrus.

Olgu nüüd — sest maksab waielda.

„Tahtsiwad küll“ ütles noormees ja ta hambad lõgise-
siwad ja silmad otsisiwad kõige soojema koha järele.

„Mine ahjule, sull hakkab, jääb soe. Wiige talle leiba.
Aga — kust ja siis pärit oled?“

Noormees ütles seda, aga mõtles nüüd isi omas mee-
les edasi miks ta põgeneb — miks umbes teda nii sü-
disti tahetaks soldatiks müüa. Miks teda?“

Ta teadis omateada küll ja ta süda paisus nüüd
suureks ja käed läksiwad rufikasse,

Ta istus kerise ääre pääl, sõi leiba ja joendas.
Tal hakkas esmalt ime hää ja see läks ikka paremaks.

Nüüd oli see korraga kõik ta ees imelik. Kerise suu-
red mustad ümmargused kiwid oliwad nagu päratu suu-
red munad, millest igaühest pea noor kurat wälja tuleb.
Ja kui ta kuratile otja waatab, näeb ta, et see mõisa
herra ongi. Wõtab nüüd mehe warukast kinni, naerab ja
hõiskab siis — „Hei poisid, pidage ta kinni! Siis keerab
see kurat ennast ümber, näpistab ilusjal tüdrukul roosa
palet ja ütleb: Ara kurwasta Mari — külap mina ikka
jaksan su eest paremini muret pidada. Laps lähed!“

Ja Mari naeris ja kordas: Laps lähed!

Noormees ärkas üles. Pererahwas oliwad suitsewa
peeru ümbert üles tõusnud ja naene raputas taskude luid
feeliku päält maha. Tal oli häämeel, et taskusid lebrada
oli, sest taskudest jai ta hääd riiet.

Mansi Keedake, terane tüdruk ostas üheksast sugust
õitest, pani weel seda sammalt jekka, mis siin põdra samblaks

hüütakse, ehk küll keegi õige ristiniimene ei tea jõõbgi põder fiin maal ka sammalt, kiskus kolme puu küljest koort ja keetis sellest segust wärwi. Oh mu Jumal, see oli kui India siid ja ometi Indias oligi see puu kaswanud, millest pool õuna weel praegu Madama poja kõris kinni on.

Aga ilust riiet saab takkudest küll.

Wõõras noormees waatas kerise äärelt alla. Kilt kirjendas nagu hull seina prau wahel ja ta ei jätnud oma kisa järele. Sfeenesest kilgi hääle põlnud muud midagi, kui sae lehe wiilimine, kuid midagi salaliku oli ikka jääle.

Oh need kilgid on piisikesed loomad. Nad teawad inimeste elust pikemaid lugusid jutustada, kui kesgi muu loom, sest kilt kriuksub ju pimedas õige tugewasti seina prau wahel.

Nüüd hakkasiwad mitu kilki jeltsis kirjendama. See oli esmalt noorele mehele küll wastu meelt, aga warsti mäletas ta, et tema ja Mari ja Mihkel ja Ann oliwad siis jeltsis laulnud ja see oligi siis see õnnetu õhtu. Mari paleb punetasiwad, kas tublist laulust wõi kiirest käigust — wõi ehk saad isegi aru. Aga selljamaal õhtul tuli noorherra nende wastu, jäi seisma ja tema ja Mihkel wõtsiwad siis alandlikult mütsid pääst ära.

„Kes teie seast laulab nii ilusa häälega?“ küsis noorherra ja ta filmades jätendas iseäraline läige ja ta nägi üsna selgesti, et noorherra pilk Mari punetawatel paledel wiibis.

Oh sa õnnetu hääle, oh te häda õhtu toojad punetajad palede.

„Mari laulab,“ wastas Ann alandlikult, kuid Mari

feisis siis ikka nii punaselt ja häbelikult, nagu neiufõle kulla karwa õis hommikulisel päikesel paistel.

„Noh laulgem,“ tundis noor herra, lastis langu lasinga najale ja wiskas wihase pilgu poiste poole.

„Mis teil siin tarwis?“ Poistel polnud midagi endi wabandusteks öelda. Kui sa kagult kewadel küsid, miks ta ukse ette kuuse otsa kukkuma tuli, siis teeb ta weel ühe suu täie „kuffu“ ja lendab naerdes ära. Ta naerab siis sinu rumaluse üle.

Agas poisid ei naernud, kui nad wärisewa südamega noore herra ja tüdrukute juurest eemale taganesiwad. Mis sääl enam naerda, kui juba pisarad ähwardawad iga silma pilgul üle ääre tulla. Ja siis põlnud enam rääkida, kui fena Mari ilus hääl läbi selge õhtuse õhu kõlas.

Ann aitas oma madala häälega kõrwa, mis wist hirmu pärast wähe wärises ja sitika tiiwade jarnatse sumina naga õhtust kontserti ilustas.

Õõkull tegi lähedal männikus weel uh — hu ja poiste eest oli, nagu oleks ta küll Mari laulu kohta „no — noh“ ütelnud, aga kull polnud tõe poolest ometi niisugune narr. Kull nägi kadaka pöösa all hiire lustakalt ümber aelewat ja oli korraga loomakesel kufklas kinni.

Waata mis peale kull mõtleb, aga, Jumala eest, ei hooli ta ilusa Mari laulust palju.

Kui hää ja mõnus oleks ometi õõkulliks olla.

Ja nad istusiwad pöösa taha maha ja jäiwad siis rüdruid ootama. Ja nad ootasiwad ja ootasiwad sell õhtul. Amblif ootas põrnikat millal ta wõrku langeks ja tuli uss ootas, et ometi keegi tuleks ja ta ilu imestaks.

Need ootasiwad asjalikult, kuid noored mehe ei tead-

nud, miks nad votasivad ja miks süda see nõnda raste on, nagu täis saue kast.

Tüdrukud tuliwad wiimaks ja naerivad ja näitawad poistele naerdes raha, mis noorherra oli neile annud.

Oh seda lahket noortherrat, eks ta annud ometi poistele ka wahest mõne kopiku, eks ta lastnud poisja ka wahest laulda.

Ja sest saadik oli noorherra kui meelest ära. Tahtis ikka Mari laulu kuulda ja andis raha.

See tuli nüüd siin kerise ääre pääl meele, aga mis edasi saab. Jälle kiskendakse kikk, kiskendawad mitu ja kiskuwad mõtte nooremehe käest ära.

Keegi oma maja inimene tuli tuppa, waatas üles ahju pääle ja hüüdis:

„Külamees, oled ülewel?“

„Jah —“

„Saanest — otse raismikku oja kohast kostawad inimeste hääled ja koerte aukumised. — Ei tea?“

„Külap ma tean,“ pomises wõeras noormees, kosis ahju päält maha ja läks uksest wälja.

Kilgib pistiwad uue jõuga weel hullemini kiskendama. Oliko nende laulus nüüd leina?“

II.

Kui kõiki asju peaks põhjalikult arutatama, kes see siis jõuaks. Pole seda ju sugugi tarwis. Sgamees waldas tundis wa raismiku Reetu ja kui keegi poleksgi Reetu tunnud, siis ta meest ometi.

Nii ta oli, ja raismiku wanad elasiwad enne üsna ilufasti. Mis sääl siis ka oli, oli ju mees mitu, mitu aastat mõijas rehепapiks ja mis pää asi, herra oli temaga rahul. Aga õiguse asi see ikkagi polnud, seda teadsiwad kõik. Wanas rehtes, sääl kruusa augu kaldal elasiwad päris kuradid, nad möllasiwad ja müra siwad, nii et iga mööda minijal õigel risti inimesel karwad ihu pääl püsti tõusiwad, aga, ja see on tõsi — Raismiku wanamees ei teinud neist wäljagi.

Kuidas siis muidu, kui ta kuradile sõrmest werd ei annud, ometi pidi wanal mehel üks leping pahade waimudega olema. Hommikul lükkasiwad teolised walla poisid reie ukse lahti ja arwasiwad, et iga mees nüüd näeb, kuidas wanames ahte peal laiaks litsutult lameb. Aga, kõik tunnistawad seda, ja seda wõis ju ka selle järele otjustada, et wanamees ka pärast seda elas, wanamees oli alati terve ja rõõmus.

Nii läksiwad mitu, mitu aastat mööda. Wana Raismik elas lahedasti see on, ta naene ja poeg ei nälginud ja polnud neil tarwis ka alati männa koort leiwale jekka segada.

Koh, mõisa rehепapp.

Sääl liikus külas jutt, pifuhänd pugeda ifka Raismiku unka august sisse. Kui kole see on, aga wõi teda üks ehk kaks oliwad näinud. Isegi keegi oli teda nõnda lähedalt silmanud, et teadis rääkida: pifuhännal olnud kirwe warre pikune hallikirju nina ja see liikunud kergesti mõlemi külje poole. Ja ka säherdune pugunud Raismiku unka august sisse. Seda wõidud kahe filmaga selgesti näha.

Liisugused imelikud jutud liiguvad ja weerewad ja neil pole sest lugu, ons tee hää wõi halb. Ja ons neil aru, kuhu nad weerewad. Ka Raismiku wanamehe pifuhänna jutud weeresiwad siia ja sinna ja leidsiwad wiimaks paraja peatus paiga mõisa herra kõrwas.

„Kurati,“ ütles mõisa herra ise eneses, „Ega wanamehel wõi nüüd küll kes teab kui tubli pifuhänd olla, aga külap ta ifka mu reiesi weab. Ja mis tarwis?“

Herra kutjus wana Raismiku mõisa ja ega see esimene furd polnud, sellepärast polnud sääl midagi imelikku. Aga imelik polnud ka seegi, et wanamees sellkorral kümmefond lööki sai ja pääle selle teadis rahwas rääkida, herra lastnud püüfiga, millel ristiga hõbe kuul pääl olnud, wana Raismiku pifuhänna tolmuks! Natukene finist suitsu jäenud järele. Mõned, kes dieti nina targad endid teadsiwad olewad, ütlesiwad et kadaka marjadega samuti wõib pifuhändasid, pahasid waimusid, ehk kogunisti noori kuradisi furnuks lasta.

Olgu neilgi meie poolest õigus ja eks ta ole ifka parem, kui nad tabawad. Ja mõni sügise on jo kadaka marju küll — küll.

Nüüd ununes wana Raismik inimeste meelest. Ta tegi mõisas oma maa lapikese eest hääd ja tänas herrad, sest ta sai aru et herra temaga tõesti odawasti lepib. Muu

eest ta tegi hääd, aga, Jumala pärast, oli siis Raismikul maa üksi: Ilus koht ja sinna lendasiwad kewadel ööpikud, silksolgid ja künned jorti räästad. Lilledene pistis pää mulla põuest wälja ja teretas wana Raismikku, ta naist ja poega.

Ja koige selle eest ei teinud Raismik mõisa herrale misgid hääd, sest keegi ei teadnud, et wanal mehel niisugused warandused kodu on ja kellegile Raismik neist ei rääkinud.

Ööpik lendas ära, lilledene närtsis ja wana Raismik pugus mulla alla.

Soh — see oli see wiimne tarkus.

Kuid nad elasiwad ifka. Wanamehe poeg Peeter tegi tööd, aga kas tal midagi isast päritud tarkust hamba all oli, sellest ei teatud. Külap wist. Kui kubjas poissi löi, ei weerenud sellel filmist pisaradgi wälja, karjatamisest polnud juttugi ja nüüd ei pidanud seda keegi tühjaks loriks, et Peeter ussi pääd taskus tassib.

Peeter kaswis suureks meheks ja küla poisid pidasiwad temast lugu. See oli üksford rehe peksmise ajal, kui Peeter nagu kogemata ilusa noore tüdrukku Mari põse nukast näpuga ellasti kinni wõttis. Ja pärastgi wõttis ta weel põse nukast ja siis käe warrest ja Mari tegi nagu oleks see kõik kogemata olnud.

Ja see läks nii kaua kuni selle õnnetuma õhtuni, kui noor herra neile jääl wastu tuli ja tüdrukuid laulma fundis ja neile pärast weel rahagi andis.

Imelik helde noor herra.

Pärast nad seletasiwad endi wahel. Siis ütles Peeter otse kohe Marile ära, et ta ema pahem jalg juba kolme

aasta eest haigeks jäänud, tulgu ta nüüd wanale inimesele abiks.

Kuid kõik ei lähe na libedasti. Mis endi keskel kõnelnud tungis ka teiste kõrwu ja kui kujukas sest noore herrale rääkis, lihas mees juurde, et Maril on ilus hääl ja kena nägu ja, et Peetri isa oskanud pisuhända teha. Külap poisil ka midagi hamba taga on.

Ja millest aastate jooksul poldud kõnelnud, jooksis nüüd nagu wärtna päält. Hääd ristiinimesed, kas see õige asi siis oli, mis see Peeter seljas koju tassis, kui ta aga ka hundiks ei käi. Ja midagi sääl ifka on. Hiljuti murdis hunt Lauri wärawa taha warja maha. Jah hunt murdis, aga kui inimesed juurde jooksiwad nägiwad nad muda augu pääl — pastla jäljed. Püha Jumal, missugune hunt käib siis pastlatega. Ja see on ka tõsine lugu. Hiljuti käinud poisid ojal pühapäew kala poegi otsimas. Päike paistnud palawasti ja poisid wiskanud põesa äärde puhkama. Üks noor poiss ärkanud üles ja näinud, et Peetrit pole teiste hulgas. Siis näinud ta, et üks kollane loom põesaste wahelt nende juurde jooksnud, siis kiwi ääres kolm korda üle selja lastnud. Muidugi saanud poisikene aru, et see hunt olnud, aga hundil on ju üheksa mehe hirm, sellepärast wautanud ta pää maha. Nüüd kuulnud ta, et keegi mööda rohtu nende juurde sammunud ja kui tulija kõhatanud, saanud poisikene aru, et see Peeter olnud. Teie magate, ütelnud ta siis, aga ma käisin ujumas.

Ujumas küll — kes sest nüüd aru ei peaks saama.

Ja see on ju weel koledam, kui inimene hundiks käib ja seda ei wõinud kudagi teisiti arwata.

Küla rahwas hoidsiwad temast eemale.

Sügisel jõudis kätte ja jutt tõusis, et herra wallast kümme meest soldatiks müünud, kuid nimed hoiti salajas, et keegi ennast ei hakkaks ära peitma.

Raismiku väikesest aknast paistis peeru valgus külasse kuid küla rahvas arvasiwad et poeg ja ema nüüd wanu poti tükkisid luua warrele otja seowad. Luua warrest saab pikk pisuhänna leha, kuhu hull terasid mahub ja poti tükkist jälle kondiline pää, mis igasge külge jädemeid pildub. Keegi ei tahtnud sinna poole minna ja see wõis ainult Mari olla, kes külas teisiti mõtles.

Jah Mari mõtles teisiti ja praegu waewasiwad rasked mõted Mari südant Oh ta oli küll, küll wõidelnud. Noor herra oli weel hiljuti näpuga, pehme siidi näpuga ta palged kinni wõtnud, aga ta lipsatas eemale.

„Noh hää küll,“ ütles noor herra „see Peeter ei lähe su pääluust wälja. Noh hää küll — meie paneme ta soldatiks ja siis ilus Mari. . .“

Täna oli Mari külas kuulnud, et kubjas läheb õhtul mitme mehlega külasse mehi püüdma. Teised mehed, kes haiju ninasse saiwad, pugesiwad olgede sisse, wõi heina kuumidesse. Zuba oli enne ammu ju kubjal selletarwis pääd pestud ja kui ta nüüd ei leidnud ei leidnud. Eks pärast wõinud jälle otsida, wõi mõne muugi ära anda, mis sest, et sell lapse kari järel on ja hallid karwad habemes.

Seda teadis Mari siis, kui ta põst noore herra piigistamisest õhutas ja seda ta teadis ka täna õhtul, kui ta Raismikule ruttas.

Poeg oli pikali ja waatas lakke. Numaluke, ega lagi weel taewas ole, kust ja tähtede käiku wõiksid uurida,

sest isa sulle ikka nii palju näitas, kus sõel, toodid ja wanter hundi ja härjaga on.

Tõepoolest neid urtsiku suitsenud laes pole näha. Võib olla, ehk ajas ta juttu oma waimudega, wõi pidas aru, kus kõige pikema willaga lambad, rammusamad wafid ja paremad warjad on, et neid homme libahundina maha wõtta.

Eks niisugne inimene ole walla nuhtluseks. Ja kui hää meelega ei näeks ka wanemad inimesed, et sarnane soldatiks müüakse ja noorematel oli ta ka pinnaks filmas, sest vähemalt tema juures olekul ei tohtinud keegi ilusa Mari pöske näpistada ja ta laulu naljaks järele osatada.

Kui Mari sisse astus kargas Peeter woodist üles.

„Pögene ära Peeter,“ ütles tüdruk, „nad tulewad sind wististi täna õhtu taga ajama.“

„Mind!“

„Mis ja sest küsid — külassje ära tule. Mendel pole selle wastu midagi et herra sind soldatiks ära müüb.“

Müüd waatas Peeter esmalt ema pääle siis nurka ja wiimaks Mari poole.

„Noh hää küll, ma lähen, aga ma tulen ikka pärast jälle tagasi.“

Just nagu oleks ilusjal Maril, kellel kena nägu ja ilus hää oli, seda kõiki teada tarwis olnud.

III.

„Kurat, ega see kellegi nali pole Raismikule minna“ ütles kubjas, kes eesotsjas sammus ja ta mõtles koju naise pääle, kellega nad seitse korda nädalis kisklesiwad ja laste pääle, kelledest kõige noorem alles põlwe kõrgune, aga juba oskas kurja wanduda.

„Noh,“ — ja kubjas jäi seisatama.

„Mine ikka, mine,“ ütles kõige tagumine mees, aga mis tal pimedal ööl kõige taga oli wiga rääkida.

„Mina,“ kordas esimine mees ja jäi seisma. „Aga mis walgus see oli mis Raismiku kõrgustiku päält paistis?“

Mehed waatasiwad pimedal öösel sinna poole ja hingasiwad raskelt. Restmine lõi salaja risti rinna ette, ning kaapas siis pastla ninaga maa pääle ka risti ja ütles oma ette:

„Jäsa, Pojute, püha ristike.“

„Mis ja pobised?“

„Eh! oli aga libahunt, eh! oli wedaja, wõi kes seda teab. Ega see õige asi ikka polnud.“

„Olgu mis on, meie peame Raismikule minema ja Peetri finni wõtma.“

„Aga Jumal hoidku, et pisuhänd meil silmad lõhki ei lõõ.“

Jah Jumal hoidku, aga wõi nemad nüüd wõiwad siis julged olla, et Jumal neid hoiabgi. Kes ei teadnud üle-

oja Tõnu lugu. Ta pidas samuti sügisel kubja seltsis nekrudi jahti ja võib olla ehk ohkas künnekord Sumal hoidku. Võib olla, et ta pihuhanna, libahundi või mõne muugi hukkaja vastu ohkas, aga neid on veel mitmeid muidgi, mis rumalale inimesele kõik meelde ei tulegi. Tõnul oli kolm meest kaasas, aga paljalt wana Kodara Maanus pääsis ära. Ja rääkis wana Maanus seda nüüd ükskord. Sääli nad tulnud — tulesütest olnud hambad suus ja mis neil kõik veel olnud, seda ei märkanud Maanus ütelda. Nad litsusid Tõnul ja ta seltsimeestel rinna kottid sisse ja, siis kui tuul ulus ja torm mühises, arwas Maanus ikka seltsimeeste kaebtust kuulwat.

Mehed läksiwad mööda oja äärt jalgteerada mööda Raismiku poole. Riitas oli see jalgteerada ja oleks Peeter teadnud, et ta tagaajajad seda mööda tuliwad, külap ta oleks siis selle raja veel kitsama ja kõwerama tallanud. Wähest wiis rada oja kaldale ja wesi läikis vastu õõsist pimedust. Sarnastest kohtadest jooksiwad mehed ruttu mööda, sest pea võis ojast kurat käpad wälja ajada ja neid urkasse tirida. Seda olla ennegi olnud ja võib olla, et kurat inimest koha nahka ei panegi, siis muutab ta teda imelikuks wähiks. Mitmeks muuks olla saadan veel inimesi muutnud ja see oli wanematel inimestel kõik selgesti teada.

Wiimaks paistis läbi puude wäikene kollane tuli, mis siia ja sinna tantsis, nagu oleks ta nekruti otsijaid tahtnud teelt kõrwale ehitada.

Päris kurja waimu tuli, aga mehed teadsiwad, et see Raismiku aknast paistis.

Jälle waatas kubjas, kes nüüd kõige ees läks, tule

poole ja ta eest läks see Ituli ikka imelikumaks. Ta eest oli, nagu loeks Peeter praegu jäl punase tule ääres kirja, millele kurat poisi werega nime alla kirjutas ja wana eit lameb woodil ilma eluta. Ilma eluta? — küll — küll. Nüüd tuleb tugew tuule hoog, wapustab kui hull puude latwasid, aga see on niisugune lämme soe, imeliku haisuga tuul. Keerutab, keerutab Raismiku toa kohal ja muudab jäl kärbsjeks, wõi pasila nõela pikuseks usjiks ja wenib wanamoori kõrist alla.

Sumal teab mitu sada wersta ta ära kihutas — aga ta kihutas.

Rülap see puu oks oli, mis kubja hõlmast kinni rabas, aga mees pidas seda ilma nägemata kuradi kääks, kes neid nüüd ojasse, wõi kuristikku, wõi raismiku saue auku paiskab.

Kubjas jäi seisatama.

„Mis on?“ küsis tagumine mees

Raismiku kutsikas hakkas haukuma ja jäält poolt nagu oleks jalgade müdin kostnud. Aga ilm oli pime ja pilwis, ei näinud kaugele.

„Mis on?“ kordas kubjas ja ta häälest kostis hirm wälja.

„Lähme tagasi;“

„Kes siis tema asemele lähneb,“ ütles kubjas aga ta teadis küll. Mõisast ära tulles oli hopmann ütelnud, kui ja Peetrit kinni ei püüa, siis pannakse sind ennast ta asemel sõldatiks.

Ja sest oli kubjas ju ometi aru saanud.

Aga jarnast, kellel kuradida leping tehtud, seda on

ju raske püüda. Ja kubjas kahetsesgi, oleks ta päewa wal-
gel tulnud.

No — ega see saadana hinge lõhn siis pole, seda tund-
siwad mehed sama hästi, mis siit wastu heljus. See
oli nõgi ja suitsu hais ja see hais lagunes mööda puhast
õhku laiali. Väike rumal kutsikas pugest urisedes aja teiba
alla ja külap ta süda sääl nüüd seda wäärt põksus, et ei
lastnud sõnagi suust wälja tulla.

Aga neil poleks tarwis nõnda robinal olnud sisse
tikkuda, sest see wana naesterahwas ikka ei kõlba soldatiks
panna. Ta filmad oliwad punased ja käed framplikult ris-
tis. Kes teab keda ta taga nuttis. Kas noorust, kas
oma endist ilu, kas oma meest wõi oma poega wõi, wõi...

Oh wanal emal on palju, palju taga nutta.

„Kus Peeter on?“ küsis kubjas, kes nüüd juba hästi
julgetis läks, sest kuradist, pisuhännast, wõi libahundist
polnud siin märki. Küll käis tall kord weel hirmu joon
läbi, kui nägi midagi karwast parfilit maha ripuwat. Sest
hundi saba wõiks ju niisama rippuda, siis rippuda, kui ta
teda parfili ei korista.

Aga see läks üle, sest se polnud hundi saba.

Kubjas oli tore mees ja ta teadis ja tundis Raismiku
eite ammuigi. Di kubja mäletus ulatas kaugele, kui ta
sega wana inimest sääl nägi, aga ta teadis seda aega, millas
ta ilus noor tüdruk oli. Ma ütlen, ta oli ilus, aga ta
oli ka ühtlasti tugew ja kõige imelikum oli see, et keegi
temast aru ei saanud. Poleks tal peigmeestest puudust olnud
ja Keedake tänagu Zumalat, et mõisas sell ajal wana poole
pime, ühe filmaga poisimees herraks oli. See pole sugugi
minu asi, kuidas imelikul kombel herra teine film oli wälja

läinud, aga see oli siis teada, et ta ühe filmaga oli ja selle pärast pool pime.

Gullud olivad walla poisid, aga kui Reedul eest kostjad polnud, siis oli tal enesel tugew käsiwarfs.

Kubjas oli siis noor mees, walla poiss ja pidas enesest palju lugu. Aga see juhtus, et Keet ta ükskord saue auku, milles wett oli, paiskas ja siis naeris seda terve selts. Mees lubas kätte tasuda, aga tee nüüd, kui need lubadused kõik täidetakse.

Siia maale oli see täitmata jäenud, aga polnud ilusast tugewast Reedast ka midagi järele jäenud.

Paljad mälestused elasiwad alles ja külap Keet selle pärast nüüd naeris, kui kubjas teda õlast raputas ja teist korda küsis: „Kus su poeg Peeter on?“

Lesk pilgud mõetsiwad meest. Tule Jumal appi, ega siin siis jälle saue auku selja taga polnud.

Ka aastate järele oli see mõtte naljakas ja wõis inimese üsna rõõmsaks teha.

„Kus sa siis olid, kui nekrudi wõtjad sind koju läksiwad otsima?“ küsis lesk ja waatas kubajale otse näkku.

„Kurat,“ pomises mees; „aga ta paneb mind ennast. Ega kuri waim kuula“.

„Noh, ja sureksid ennemine juba ära kui wõerale maale jõuaksid,“ lausub lesk naeratades.

„Ütle üles, kus ta on!“ kartsis kubjas kurjalt ja hiilis filmadega mööda nurki ringi. Kuhu ta wõis põgeneda, sest külas ei tahtnud nad wist keegi seda noort meest endi hoiu alla wõtta.

„Ta läks kodust ära,“ rääkis lesk rahulijelt, „ja ma

ei tea, mikspärast ta ära läks, wõi kuhu ta läks.“ Need sõnad ütles Reet weel, aga pärast ei rääkinud ta enam sõnagi. Nad otsisivad maja läbi ja ahwardasivad teda, aga ta jäi wagusi.

Nüüd läks kubja jüda raskeks ja tal poleks praegu wist midagi selle wastu olnud, kui kurat oleks teda küljest seda wõrd wigaseks kiskunud, et ta poleks soldadiks kõlbanud. Aga sellegi pärast oleks ta süia maale elama wõinud järeba.

Mehed mürasid mööda laant ümber ja otsisivad inimese jälgesid. Wiimaks leidsivad nad oja kaldalt maha tallatud rohu ja kui siin mitte põder ei hulkunud, siis ehk oliwad need tema jäljed.

Nad tuliwad Laane talusse.

Aga ka siin polnud teda.

Mehed otsisivad weel metsas jälgi, kuni nende lähedal puu otsas öö kull, kelle hiire mehed oma auku peletasivad, huu — huu — huu! wihaselt kiskendas.

Mehed jäiwad seisma. Wõib olla, et see mis jääl praegu õiskas kull polnudgi, waid Beeter ise, kes filmust jämeda mäna oksa pääl walmis hoiab, et kellegile meestest kaela wisata. Ja siis ta poob wihas otsija oksa ja raisa kull lööb nokaga filmad pääst wälja.

Mets mühises ja mehed ei läinud enam laande.

Oleks walge olnud, siis oleks igamees kubja näult hirmu wõinud näha, aga nüüd kuulsivad teised seda ta sügawast ohkamisest.

„Mine nüüd otfi, teda ei saa muidu püssigagi maha, ikul ase üle selja, wõi olgu hõbe kuul sees, millel rist

pääl on. Kes teab ehk luurab praegu kuzgil, wõi weab kodust aida tühjaks.“

Mehed ei teadnud enam palju, aga seda mis nad nüüd teadsiwad, pidasiwad nad wäga tarwiliseks.

Räägime kõik seltsis mõisa herrale, et nad Peetri juba finni püüdnud ja nõõriga käed selja pääle sidunud, mille sõlmed risti pannud. Kuid mis sa teed. Laanes hõiskanud esmalt öökull — siis olnud nagu kagu häääl ja siis nagu oleks wilistanud. Wilistas pikalt ja peenelt ja selle wilistamise ajal muutis Peeter siniseks suitsuks ja wenis paeladest wälja, üle wälja laane poole.

Uga seda oli ometi häda pärast tarwis.

Sire

IV.

Raske oli nooremehe süda, kui ta sooja ahju päält pimedasse õue astus. Bihma sadu oli küll järele jäenud, aga õõ tuul oli külmaks ja teravaks läinud ja võib olla et need pilved läksiwadgi lund tooma, mis taewa all hullfiiresti edasi tormasiwad.

Noormees kuulatas ja ta süda peffis. Ah süda peffis ja miks ta ei pidanud siis peffsma, sest ta tundis hääled ära.

Ta teadis kust nad tulewad ja siin weeresiwad ta mõtetema juurde. Ta oleks sinna läinud, aga võib olla, et jälled teda walwati, ja siis.....

Ta ei suutnud nõnda kaugelt mõelda, ainult midagi hirmust pidi selles põlwes olema. Keda wiidi, see jälled tagasi ei tulnud, kelle käest ja küsid.

Noormees astus mööda laant edasi ja ekkis pimedas laanes ikka kaugemale. Pidi ta kartma ka? keda? Noh aga metsas on elanikuid kelledele iga jäme puu koduks ja puude kiiksumine kõneks on, aga ometi oli Peeter siin päris üksi.

Päris üksi jah.

Gemalt kostiwad hääled ja koera haukumine. Võib olla et need mind otsiwad, võib olla ehk mõnda muud. Ta selle poolest ei hirmunud, et teda ehk wõidakse leida,

aga millal ta wõib siis jälle peidu paigast wälja tulla. Ja nüüd nägi Peeter et noorherra käed Mari poole sirutas ja imearmsa häälega ütles: „Gaula!“

Ja Mari mõistis laulda.

Ja ta hinge õht heljus nooreherra palge wastu ja see neelas seda ahneste enesesse. Iffa ahnemaks läks ta ja Peeter sai aru, keda see noor herra wiimaks ära neelab.

Ja ta oli sügawas laanes redus; ja oli see üsna hää et ta nüüd redus oli?

Peeter sai wihaseks, pigistas käed rusikasse ja tahtis tagasi sammuda. Säääl hakkas põldmarja wääne mehe jalast hinni ja ta kufkus otseti.

„Oh, ah, ah, naeris metsjas, wõi pilwes wõi ta südames, „Sa tahad tagasi minna wägiwalda pruukima, ometi paneb põlmarja wääne ju maha.“

Peeter sai aru, et see tõsi on ja ta pööras teelt kõr-wale ja läks sügawasje laande.

Ta waatas enne weel kord tagasi ja nägi, et taewas hommiku poolt wähe walfjaks löi.

Uga laan mattis teda jäädawalt enese alla, see mühin kattis kõik südame hääled finni.

Tore mets see laan.

Wiimaks jõudis noormees mägede pääle ja kui ta pimedas tahtis üles ronida, pidasiwad puude oksjad ta finni ja jalad hakasiwad walutama

Peeter istus paksu kuuse alla ja jäi hommikut ootama.

Kuuse juures kaswis haaw ja selle lehed tegiwad tuule käes lipp — lapp — lipp — lapp.

Miks need puu lehed nõnda kurwalt, näutumalt laperdasiwad. Nüüd sai noormees sest aru, et nad midagi kurwalt kaebasiwad ja külap see otse tema pärast oli. Seda ei maksnud üksipäinis arwata, see oli ikka kindelgi, sest sügise oli käes.

Jälle tegiwad haawa lehed lipp — lapp — lipp — lapp, aga see polnud mitte enam kurbusrikas kaebamine. Nüüd lastis üks nahtne leht ennast haawa küljest lahti, keeras wahest paremat, wahest jälle pahemat koletanud külge wastu hommiku koitu ja langes wiimaks Peetri kae pääle.

Peeter waatas waewases hommikuses walguses kolletanud lehe pääle, aga see oli hoopis tore.

„Ma kuffusin maha — aga ma ei kau weel ära,“ ütles ta. Olgu küll, et Peeter sellest kõigest üsna selgesti aru ei saanudgi, aga see oli niisugune ütlemine, mis tema sees iseäralist toredust sünnitas. Ja enne kui ta dieti mõelda saigi kuulis ta enese kõrwas häält:

„Ega sinagi hoopis kau.“

Wiimaks uinus noormees paeksu kuuse warjus magama. Ta nägi enesest unes, aga pea selle järele ka Mariist: Aga see polnud mitte enam tema Mari, ta tundis teda waewalt teiste hulgast ära. Miks ta see endine Mari oli, sest ei saanud Peeter nüüd aru. Jõgi kohises mõisa taga ja Peeter nägi, et ta kala jões oli. Sääl pani wee liikumine kalda ääres kashawa luha kabisema ja ta kuulis kuidas luha kabisemine teda hoiatas.

Pea nägi ta jõge mööda kaks kala teine teise kõrwal wastu wett ülespoole ujumat. Nad oliwad külge külje wastus

nende oimud ja soomused hülgasivad päikese paistel ja need oliwad hoopis wõerad kalad.

Ta wahtis neid kalda ääres luhast dieti teraselt.

Nüüd tegi teine kala juu lahti ja oli seda moodi nagu hakkaks ta teist alla neelma. Aga ta ka hoopis ei neelanud teist ära ja Peeter tundis, et need Mari ja noorherra oliwad.

Ta wöttis nõuks sinna ujuda ja nooreherraga wees wõidelda, kui püüdjä talle paela kaela heitis ja teda weest tahtis wälja tõmmata.

Peeter ärkas üles.

Smeilusti paistis sügisene päike ja ta paistusel särasivad wee tilgad kolletanud lehtede pääl. Argset jooksis hiirekene sarapuu põõsa all ja otsis pähklaid. Mis tal ka karta oli, sest nii tark oli rumal hiirekene ikkagi, et ta teadis, et see wilets noormees jääb hiire liha ei söö ja tema see just oligi, kes öökulli eemale peletas.

Tuul läks ikka kõwemaks ja fiskus lehti puude küljest maha. Aga langewad lehed tuletawad inimesele otja lähemist meelde. Ja Peetril tuli ka meelde, et metsas wõib talle ka warji surm tulla. Hunt on tige metsaline, ja tal pole talwel eneselgi sooja pesa, aga karu koopa ei sünni ka pugeda. Nii pea kui ta koju tagasi läheb, wõetakse ta uuesti kinni, karistakse witsstega ja antakse ikka soldatiks.

Nüüd kohises jälle paks mets ta pää kohal ja puu ladwad puutusivad üksteise wastu. Aga see polnud paljas kohin, Peeter nagu oleks siis sõnu kuulanud, mis teda iga waendlase eest lubasivad warjata. Külap selle pärast puu ladwad kokku paendusivadgi.

Ja nooremehe meel läks rahulijemaks.

Ta tõusis üles, läks mõned sammud edasi ja siit leidis ta rikkaliku saaki. Mättad oliwad jämedate, täiest walminud, poola marjadega kaetud. Kui Peeter neid sõi siukjus ossa peal tihane ja linnukene lendas wiimaks nooremehe äärde marju sööma.

„Siuks — siuks,“ karjus linnukene. Ehk Peeter sest küll selgesti aru ei saanud, siiski oli ta eest, et linnukene talle midagi ütleb.

„Siuks“ wastas noormees, „söö aga pääle ka, külap jätkub meile mõlemile.“

„Siuks“ tegi jälle tihane ja Peetri eest oli, et tal nüüd hää feltfilane on.

Kuid seda teame meie kõik, et poola marjad pole üsna hää toidus. Jah tihase juures võib küll teine asi olla, sest ta kõht pole suurem, kui kümme poola marja kofku. Ja kui ta kümme jämedat iwa ära sööb, siis võib ta mureta puu ossa peale lennata ja siuks — siuks kiskendada. Ja seda võib kõige ilmale kinnitada, et tihased enne niisama suured oliwad kui nüüdgi ja ilufasti pole nad ka ilma loomisest saadik laulnud.

Aga poola marjad tegiwad Peetri südame nõrgaks. Ta käis edasi, aga mets kohises ikka ühte moodi, ainult siin ja jääl muda augu pääl oliwad karu jälgi näha. Ka harwa paistis põesaste wahelt pödra pea kes siinamaale ennenagemata laane elanikku huudis himuga silmitsis.

Kui päike hakkas jälle taewa wõlwil alla poole wajuma, läks Peetri meel raskeks. Ta oli küll ära põgenenud, aga kui ta poleks põgenenud, mis siis? Võib olla, et herra teda oleks enesega sõtta wõtnud ja ta oleks oma julguse ja wahwuse eest saanud palju — ehk. . . Aga kuhu

ta nüüd wiimaks jäeb? Koju ei tohi ta ometi minna ja kui teda peats kinni wõetama, siis peksetakse ta furnuks. Ta ei tohi metsast ilmuda ja kõik pidawad ta wiimaks furnuks ja furnud pole Maril tarwis meeles pidada.

Peetri süda läks ifka raskemaks.

Ta nägi et ta wana emakene ta järele kurwastas ja wärisewa käega ei jälja leiba suhu pista, sest ta teab, et ta poeg nälgas on.

Peeter pidas nõu ja enne kui sügisene päike weel oma wiimse kurwa näulise kiire oleks maa pääle heitnud, wõttis ta nõuks tagasi ema juure minna.

Ta ei tunnud küll kohta, kus ta praegus wiibis ja päratu jämedad laane puud ei juhatanud talle ka teed. Ta arwas ennast tuule seest koera haukumist kuulwat ja katsus päewa järele arwata kus kodune koht on ja hakkas metsast wälja minema. Aga mida rohkem ta käis, seda paksemaks läks mets ja nagu oleksiwad ka puudgi ise moodi, wõbralt, kohisenud.

Maa läks künkaliseks. Pikad mäe seljandikud jooksiwad nagu wihased mere laened üksteise kõrwal salaja pakside puude alt läbi. Laene harjal oliwad puud liha- wamad ja nad raputasiwad oma latwu rõõmsamine alla weerewale päikesele, kelle wiimased kullased kiired nagu Zumalaga jätmiseks puude latwade pääl wiibisiwad.

Drus seisiwad puud tuimalt, kurwalt.

Kuid Peeter oli kõige wäiksem põrmlane ja wägewa metsa sees kadus ta uhkus suutumaks. Kuid sellegi pärast oli siin ifka ka midagi ilusat, toredus misselle metsa armsaks tegi.

Ega tore laan üksi metsalistele meeldi.

Häkitseft jäi noormees kuulatama. See oli just seda moodi nagu kogudus laulumehhe järele kirikus laulis, aga see polnud kogudus, polnud need ka inimesed, kes teel tülitsewad.

Need oliwad hundid.

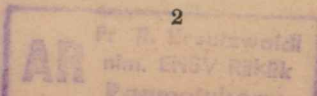
Nad istusiwad wististi üksteise wastu reas wõi ringis, ja tõstsiwad omad ninad taewa poole ja ulusiwad siis. Nad ulusiwad nõnda kuidas igamees mõistis, sest terve põhjatu laan oli nende päralt.

Päike läks looja ja hundid ulusiwad ikka ägedamini. Võib olla et neile süüa wisati, seda mööda, palju kuradid keegi oli jõudnud juwel ära kagistada.

Nüüd tuli noorele mehele hirm pääle ja ta eest oli nagu kargaks igal silma pilgul keegi põõsa tagant ta kallale. Ta teadis, et metsas waim jämedate puude sees elab, aga miks ta siis pidi teda kartma. Kuulda polnud ju, et metsa waim kellegile hädalisele oli kurja teinud. Seda kuld-ossa lugu ta teadis, kus karjawits karjapoissi peos oli kuldses kepiks muutnud. Aga ta teadis ka weel teise loo. Seljati Kaarel oli saadetud witsju tooma, millega teda sunitud tüdrukut peksma, keda ta juba mitu kuud jalaja armastanud. Poiss läinud wõsadičku ja arwanud, et ta ilmaegi enam säält tagasi ei tule. Säält tulnud ilus inimene, nagu ingel, talle wastu ja pärinud kõif järele, sest et poiss ilust inimest oli usaldanud.

„Noh ja pead ikka sõna kuulma,“ ütelnud see ilus inimene, „aga oota ma murren sulle witsjad, mis tüdrukule walu ei tee.“

Seda üteldes annud ilus waim Kaarli kätte kimbutese paenduwaib paju witsju.

Raarel läinud koju ja kui ta tüdrukut pidanud lööma hakkama, karganud witsjad ta käest ära ja hakkanud prouat pekema. Ja nad löönud niisugused haawad, millede kätte mõisa proua oligi surnud.

Rülap metsa waim ise need witsjad andis.

Wimaks waitiswad hundid, waitis torm ja wäsis nooremehe wõim.

Ta uinus sügawas metsas, pehmes sambla woodis magama.

V.

Raismiku Keet istus kurwalt üksi kodus. Talw oli warsti tulemas ja leiba oleks ehk olnud, aga palja leiwaga ei wõi ju üksi elada. Kui põhjamaa külmus ukse taga koputab, siis peab teda sisse lastma, kui midagi pole ahju panna.

Miks siis pidi tema poeg just põgenema sellest ei saanud ta nüüd aru. Ta oli Jumalat ka wähest palunud, sellest uus õpetaja üsna ilufasti ostab rääkida, aga see Jumal ei wastanud midagi. Kas see Jumal teda külma eest kaitseb, kas see Jumal ta pojale metsa leiba wiib?

Raise sees tõusis kahklemine ja mis tarwis siis seda Jumalat ka paludagi, kui ta midagi ei anna. Sääl tuli talle minewast juwest midagi meelde. Mitmed läksiwad rahwa seast Suuraru mäele, kus ilusad tammed kasvawad. Teiste kuuldes ei tohtinud keegi ütelda, et Suuraru mäel ka üks jumal elab, sest siis anti mõisa poolt 50 lööki. Aga millest ometi keegi awalikult ei rääkinud, seda teadsiwad kõik.

Sääl mäel oli tammede wahel sammas maas ja selle sambale oliwad augud sisse raiutud. Inimesed läksiwad salaja kohisejate tammede alla, palusiwad samba juures Jumalat ja paniwad aukudesse pudru, piima, liha, willa wõi muud.

Nad oliwad ammu nõnda teinud ja nad tegiwad feda nii kawa, kuni Riiki Pärt uuele õpetajale kõik üles rääkis. Õpetaja tuli mõisa ja siis läks palju rahwast Suuraru mäe samba alla. Sääl käskis herra samba maha raiuda ja õpetaja seletas rahwale, et ebajumala teenistus kuradi teenistus on. Aga kurat wiib inimese wiimaks hukka ja et inimesed kuradist paremini aru saaks rääkis ta, et kuradil on hobuse kabjad, lehma saba ja sarwed peas. Pääle selle ahwardas herra igaihe furnuks lasta nuutida, kes ebajumala samba juurde weel ohwrid toob.

Aga kadus siis nüüd see jumal hoopis ära?

Pea käis jutt suust suhu, et jumal läinud Suuraru mäelt Gimu soone kaldale.

Gimu soone ääres, vastu Kuristiku mõisa raja, oli oja wõi soone kõwerduse sees seljandikul kolm kiwi ja kolm fuurt mända.

Kõige suurema männa sees olla Suuraru jumal, aga teistes mändades elada teised jumalad. Nendel olla alati hää meel kui inimesed neile kiwi pääle andeid toowad ja kui andeid korruga palju toodakse, muudawad jumalad männad wiimaks ilusateks lähewõksalisteks tammedeks.

Siis tulewad rahwas jälle ilusasse hiie salusse ohwerdama ja jumalad aitawad oma rahwast.

Neid juttusid hoiti salajas, sest iga üks teadis, kui see jutt õpetaja ehk mõisa herra kõrwu lähed, siis nad lasewad männad maha raiuda.

Aga rahwas ootas jala kartuse rõhumisel nuhtlust, mis jumalad neile Suuraru mäe samba raiumise pärast saadawad.

Raismiku Reedu süda oli rahutu. Ta oli risti-

ufu Jumalat ka palunud, aga ta ei näinud sest misgit kasu; misgit märku ei annud see vägew ristiusu Jumal temale. Ta usk oli ka wanade endiste jumalate pääle nõdraks läinud, aga nüüdses kitsikuses tuliwad nad talle jälle meelde. Tal oli õige häbi enese ees, aga seda ta ikka ei kartnud, sest ega ometi jumalad ta südamet mõtteid pole kellegi käest teada saanud. Ta oli harilikult ettewaatlik inimene, kellel iga sõna oli enne üle mõeldud, kui ta selle wälja laskis. Ta mõtted jumalikude asjade üle oliwad üsna kardetawad awaldada.

Aga nüüd mõtles ta jälle endiste jumalate pääle ja see mõte sünnitas ta sees iseäralist hääd fergitawad tundmust.

Wana inime tõi nurgast kuiwi raagusid ja tegi leele tule üles, mille pääle ta kabe kiwi wahete poti puhta weega keema pani. Tuli tõusis lustakalt mööda potti üles ja walgustas suitsenud urtikut. Keet lükkas usse wahete kõrwale, mis reiealusete wiis, et suits wõiks wälja minna. Reieall ammus lehm ja määgis lammas, kes oliwad õppinud leste käest rammusat jooki saama ja selle pääle maiad oliwad.

Lee lähedal oli seinat küljes kõwer puu, millel alles praegu walgustas kase koor külges oli ja selle puu ja seinat wahel oliwad paar kirwest ja taga pool seinas oli kofit, mille seest pikade õlgede otjad wälja paistiwad. Woodi lähedal oli nelja posti otja kirwega tahatud lauad löödud ja seda sama wärki oliwad ka need toolid, mis laua lähedal seiwad.

Suitsu korjas tupp ja langes õieti põrandat lähedale.

„Suits ei lähe wälja,“ ütles naene iseeneses ja tõmbas

närtsu tropi augu eest ära, mis tua seinä sees reiealuse uffe pääl oli.

Pea oli hää tuli wee pottis keema ajanud. Nüüd töi Keet jahu, segas wette ja pea oli puder walmis. Ta töi puust raiutud kausi ja töstis pudru potist sinna sisse. Kui see walmis oli, wöttis ta ilusa puhta fibu ja läks reiealla.

Lehm ammus. Külap ta hää perenaese lähenemist märkas. Keet pistis lehmale leitwa tüki sühü, silitas käega looma selga ja sõnas :

„Anna mulle nüüd, kirjak, puhast ja rammusat piima, et jumalatel selle üle häämeel oleks.“ Siis mõtles ta omas meeles: „See risti usu Jumal ei taha mu käest midagi saada, ta wist ka mulle midagi ei anna.“

Ja Keedu meel sai nagu kurwaks, et ta oma jumalatest polnud siia maale palju hoolinud, aga see tegi talle tuška, et risti usu Jumal temast ei hooli. Ja ometi räägiti sest Jumalast, et ta pidada kõikide wastu hää ja armuline olema.

Saanud Keet lehma ära lüpsnud, silitas ta weel lehma selga. Ta meel sai märksa kergemaks ja ta uskus, et jumalatel ta pudrust ja piimast tõeste meeled hääks lähewad.

Ta kustutas tule leedes kiwide wahel hoolega ära walas siis natuke piima lee nurka, ahju taha ja sõnas isi sääl juures: „Kaitske maja suured waimud, hoidke kodu kallid kaimud.“ Siis otsis weel mõne raha tüki, wöttis pudru kausi ja piima kapa kätte ja töttas wälja.

Külm tuul puhus ja õhus nagu oleks lumefibemeid tunda olnud. Keedu mõtted lendasiwad ilma eesmärgita

fiia sinna. aga jälle jäiwad nad ta poja juurde peatama. Kus ta waenekene wõib olla ja ema hakkas tafafesti wäriwema, kui ta selle pääle mõtles, ei ta kinni seotult tagasi tuuakse, siis karistuseks surnuks nuuditakse.

„Miks pärast minu poeg nüüd soldatiks pannaakse,“ mõtles Keet, sest wanaherra oli teda mehe wastu lubanud wabaks jätta. Ja nagu ta teadis, oli wanaherra küll ülearu wali, siisgi sõna pidaja mees. Päälegi polnud wana mõisniku kodusgi, ta oli sõja teenistuses ja sääl wiibis ka tema poeg. Noorherra, keda mõned nooremaks pojaks pidasiwad oli hiljuti mäljamaalt siia mõisa tulnud ja, nii hää kui ta ka oli, pidasiwad inimesed teda kohe hääks inimeseks: Ta ei seganud ennast palju mõisa talituste hulka ja wõib olla, et ta ka sõjamees polnudgi.

Nõnda ei saanud Keet midagi aru, miks ta poega soldatiks taheti wõtta.

Kui ta selle pääle nüüd enam ei mõtelnud. Ta arwas, kui ta jumalatele ohwrid toob, need ta poja jälle ta juurde tagasi saadawad. Need õpetajad kiidawad küll oma Jumalat, aga pole nende Jumal ka midagi teinud. Ikka rohkem ja rohkem tumenes ristis usu Jumala wõimus ja wägi Keedu hinges ja nõnda oli ka teistega lugu. Nende endised jumalad maksiwad tõesti teotamisi kätte. Weel paari aasta eest lasiwad õpetaja ja mõisnik altari Palumäelt sügawasse Leetsu jõkke wisata. Aga jumalad saiwad selle üle wäga pahaseks. Tuli suur tuul, mis õpetaja katuse päält ära kiskus ja mõisa ilusa metsa maha murdis. Ja kalade kaitseja wõttis oma kää eest ja laskis surma jõe wette. Wähid suriwad wiimse üheni, ja pole siamaale wõimalik olnud wähi sugu ilusas Lutsu jões uuesti soetada.

Rahwas teadis et need jumalate wiha tagajärjed oliwad ja tuldi salaja hulga kaupa ohwerdama, et jumalad mistid juuremat õnnetust maa pääle ei saadaks.

Sarnased mõtted liikusiwad Reedu pääs, kui häkitselt jalaastumised kõrvalt tee rajalt teda üles äratasiwad. Ta läks põõsa taha, sest see polnud hää, kui teda siin oleks pudru ja piimaga nähtud. Pea oleks jutt, et ta ebajumalatele, nagu herrad ja õpetajad wanu jumalaid armastawad nimetada, ohwrid wiib ja selle järele oleks wali karistus käinud.

Jala astumised jõudsiwad ligemale, aga enne kui nad jalgrada mööda Reedu kohta jõudsiwad, jõudis naene oma pudru kausi ja piima kapa paksu kadaka põõsa ära peita.

Juurde tulijad astusiwod põõsastikust wälja ja neid oli kaks meest. Esimene juba õige wana mees ja läbi pimeduse arwas Reet nägewat, et tal hall habe oli, kuna keha muidu üsna küüru näis wajunud olewat. Tagumine oli wist noorem mees, sest ta nähti üsna kergesti tugewat lammast õlal kandwat.

Nad pidiwad Reedust pea tähele panematalt mööda minema, jäl filmas eelkäia tee ääres seisjat naist. Ka tagumine mees märkas seda ja ehmatas selle juures nii, et lamba õlalt lastis maha kukuda.

Loom määgis aledalt ja hingas ahnelt.

Kuid nad ei läinud mööda. Pika habemega mees astus naese juurde ja waatas terawasti ehmatanud naesele filma.

Rülap ta aru sai.

Sa tahad jumalate jutule minna," ütles habemik naesele, „Dns sul midagi meele hääd wiia?“

Reet kahtles weel ja ei lausunud sõnagi. Wõib olla et see mõni uuriija oli ja siis jälle õpetajale, wõi mõisa herrale kaebab kui keegi jumalatele metsa ohwrid wiib.

Wõeras mees sai naese mõttest aru. Astus siis weel lähemale ja pani käe naese õla pääle ja ütles julgesti.

„Jah meie jumalad wiibiwad minu palwe pääle weel kolmekümneme aasta eest. Nende meeled on rahwa üle pahased, et neile liig wähe ohwrid tuuakse. Nad ahwardawad siia weel raskemaid aegasid saata kui kolmekümne aasta eest, mill pihlakatel weel punosed kobarad ja tammedel kenad tõrud ol'as kaswasiwad. Aga kui wihas-tatud jumalad nüüd oma wiha maa pääle wälja wala-wad, siis peab niisugune nälg tulema, et konngi urkest süüa ei leia ja sijalik mäta alla ära sureb. Külab siis rahwas jälle tammikutesse oma jumalatele ohwrit wiib.“

Wanamees rääkis waimustuses ja suures ärituses. Metsa puude latiwades mühiseja tuul nagu oleks looduses walitsewatejala waimude sositamine wõi tiiwade kahin olnud.

Ka Reedu süda kaebas kangesti selle pärast, et ta wanad jumalad, keda, nagu ta küllalt kuulnud, nende esi-wanemad juba oliwad teeninud, unustuse oli jätnud. Kristiusu Jumal wõib jaksatele küllalt hääd olla, sest ta olla nendega seltsis siia maale tulnud. Enne polla teda keegi tunnud.

„Kui jumalate poole tuled, siis tule meiega ühes,“ ütles wanamees Reedule.

Reet ei suutnud enam vastu panna, kummardas ja otsis põesast oma pudru ja piima üles.

„Ma näen ja tahad jumalaid lepitada — külap nad täna võsel omast rahvast wähe rõõmustawad,“ ütles habemik mees, „aga mis asi sunnib sind jumalatele andisid tooma.“

Reet rääkis oma poja lugu.

„Kas sa palusid risti usu Jumalat ka?“

„Jah ma ohkasin ta poole,“ ütles Reet kartlikult, „aga ta ei annud mulle miskid märku ; ta wisi ei saanud mu palwest arugi.“

„Külap ta aru sai,“ ütles wõeras, „aga ta on niisama sugune kõrk ja uhke, kui ta sulased, kes ta siia töiwadgi. Meie rahwa palwet pole ta ilmašgi kuulnud, ega ei saagi kuulma.“

„Kes teab,“ ütles Reet.

„Mis jääb weel teada,“ tähendas wõeras. „Ja mis tarwis oleks meil siis tarwis selle wõera Jumala juurde minna ja talle andisid wiia kuna meil endil häid ja tublisid, jumalaid küll on. Ega meie endised jumalad nüüdgi surnud pole. Sa wiid nüüd andeid ja pääjumal annab ju pojale parajal aeal teada. Ma ju tean jumalate tahtmisi.“

Reet jäi sammuga peatama, sest nüüd läks ta mõistuse ees selgeks, et see wana kulutark wõib olla kes kaugel mägedes elab. Targast teadsiwad wanemad inimesed rääkida, aga Reet polnud teda näinud. Tema wanamees oli kord temaga koos olnud ja sellepääle surnud nende ainus tüttar ära. Wanamees ei olnud kellegile tütre surmast rääkinud ja wiinud lapse kalmu männikusse, kuhu teisedgi salamahiti oliwad surnuid matnud. Säält ära tulles oli wana mees

õige rõõmus olnud ja ütelnud Reedule: „Ei ma annud oma Maie keha ühti risti usu Jumala furnu aeda. Wana kulutargaga panime ta männikusse ja wanamees lubas Maie hinge ka risti usu Jumala käest ära warastada.“

Pärast läks see jutt wälja ja õpetaja kutsus wanamehe oma juurde. Kuid õpetaja oli rahuline inimene ja kui wanamees talle kolm raswast kana ja ja kena noore lamba wiis, lõõnud ta käega ja ütelnud, naerdes:

„Mine, mine kõige oma Maiega. — Wõi oleks mu poolest ta keha ise oma nahka parfinud.“

„Kas sa oled kulutark?“ sõistas Reet.

„Olen küll,“ wastas wanamees „ja see on sulle õnneks, et ma ohwriga nüüd tuleb. Ei tea kas jumalad sind ju weikse ande pärast oleks kuulda wõtnud.“

Reet tundis häbi, sest teisel mehel oli ju terve lammas seljas. Ka wõeras sai isegi oma ande juurusest aru ja kõhatas:

„Mul on raha ka weel,“ ütles Reet.

„Koh see on hää.“

Nad läksiwad weel natuke maad waikides edasi.

„Kuule, ma pidin midagi küsima,“ ütles Reet.

„Mis siis?“

„Kas said meie Maie hinge kätte, kelle keha mu wanamehega kalnu männikusse matsite.“

„Jah,“ lausus wana mees wähe mõtlemise järele. „See oli risti usu Jumala käes, aga kawaluslega sain ta kätte. Nüüd on ta hing ja ihu mõlemad meie usu jumalate käes. Sa pead selle eest teine kord jumalatele ohwrid tooma, sest ainult nende abil läks see mul korda. Aga warsti jõuame ojale.“

Reedul polnud sest wigagi, ta oleks wast ihaldanud weel nii mõnda küsida, sest talle tuliwad kuulnud kõned õpetaja poolt meelde, kes hiljuti mõisa wäljal rahwale kõne pidas. Siin needis ta ebajumalate teenijad hoopis ära. Kes ebajumalaid teenib, see langeb niisamagi kui nõid kange karistuse alla, sest ebajumala ja kurati teenimine on üks. Hoidke selle eest — oli õpetaja hüüdnud, et teie neile ohwrid ei lähe wiima. Niisugune inime langeb kange karistuse alla

Siis oli Reet kõwasti sarnaseid juttusi uskunud, aga nüüd oli tal kahju et ta neid uskunud oli, sest kuidas wõis see uhkete herrade jumal waelele orjale armuline olla. Herra isi ju ei teadnud armust midagi.

Runa Reedu pääs sarnased mõtted liikustiwad, näis lamba tassija üsna wäsinud olewat. Ta katsus teda korda mööda mõlemi äla pääle tõsta, aga ikka wajus loom hoopis alla ja mees isi komistas sagedasti.

„Kas sa ei jäksa looma enam tassida,“ ütles kulutark. „Wõib olla et ristiusu Jumal ju jõudu nõrgendab, sest tal on ilusast loomast, mis tallegi hää suutäis oleks, wististi kahju. Sa oled ka wististi walget leiba ja punast wiina söönud ja joonud, mis nende preestrid pakkwad?“

„Jah olen,“ wastas mees kartlikult ja kohendas lam-
mast kõrgemale äläle.

„Noh seep see ongi mis su jõudu rööwib. Kas sa weel lähed jeda neilt saama?“

Mees ei annud selget wastust.

„Noh kui sa tulewa neljapäewa õhtul siia weel ühe lamba tood, siis lähewad meie jumalad su wastu jälle armulikult.“

„Kuule,“ ütles Reet ja wöttis argsetl fulutarga warukast finni „Ma oleksin midagi küsinud,“

„Mis siis?“

„Mu mehe ihu ou ristiusu furnuaedas, aga kus ta hing peats olema?“

„Om,“ pomises wanamees, „ja, ja ta ihu on küll sääl, aga hing on meie jumalate juures. Meie jumalad pidasiwad tast lugu, sest ta tõi kõige sagedamini andisid uutsest wiljast ja ohwreid noortest rammusatest loomadest Suuraru jumalate samba juure. Ka käis ta Ahtra, hallikal, kuhu ta hõbe walget lasi. Säält jaawad jumalad ande kätte, kui nad iga täie kuu neljapäewal Ahtra allikal käiwad filmi pesemas“

Reet ohkas.

„Jah halb see on küll, et ta ihu ka meie jumalate hoole all ei ole. Mis te' ka talle ligi panite?“

„Kummagi filma pigistajime ühe raha ja puusärki panime töönõud, paar leiba ja kaks pudelid wiina.“

„Kui ja Ahtra hallikasse tulewa kesknädala õhtu kümme hõbe raha tükki tood ja siin jumalatele kolm pudelit mett ja kaela kotti täie häid jahu ohwerdad, siis toon ma su mehe keha jälle meie jumalate hoiu alla. Praegu ongi ta hingel raske küll,“ lisas wanamees kaastundlikult juurde, „sest tal pole misgit kohta paika loota. Ja kui nõnda edasi läheb, teab kelle sisse jumalad wiimaks hinge saadawad. Kas jõuad neid ohwrid tuua?“

„Jah ma toon,“ ütles Reet tasa, sest ta teadis enesjel sügawas kasti põhjas riiete all kaksteistkümmend hõbe raha olemat. Üks pudeli täis mett oli tal omal juba

annust ajast ja paar tükki lootis ta Metsanurga perenaese käest saada.

Nad jõudsiwad kolme kiwi männa juurde. Tuul kohises paksjubes männa latvades ja oja sulises üle kiwide jookstes nagu oleks ta mõnel sala ja aru saamata keelel kõnelenud.

Mõlemad ohvri toojad jäiwad auufartilikult eemale seisatama. Kulutark lõi käed üle pää, heitis kummuli männa puude poole ja pomises arusaamata sõnu. Siis läks ta oja, kastis oma otja ja paksu habeme wette ja tegi iseäralist öö kulli hõikamise sarnast häält.

Sääl kostis metjast ka sarnane hää. l.

Reet hakkas kõigest kehast wärijema ja hoidis teise ohvri tooja lähedale.

Nüüd tõi wana tark kofku pandud peo pesades jõest wett ja wiskas mõlemile ohvri toojatele wastu palet.

„Jumalatel on hää meel,“ rääkis kulutark, „teie üle, et teie jälle nende juure pöörate ja risti usu Jumala, mis teile ainult häda ja wiletsust toob, maha jätate. Kui kõik meie rahwas oma endiste jumalate juurde tuleks ja neile rikkalikult ohwrid tooks, siis annaksid nad meile ennemuistse prii põlwe jälle tagasi.“

„Tule naene siia,“ ütles kulutark Reedule, „ja pane oma ohwer selle männa alla maha.“

Reet tuli aral sammul juure kähera oksalise männa juurde ja pani wärijewa kägega pudru kausi ja piima kapa männa alla pehme sambla pääle.

„Ütle nüüd mu järele need sõnad,“ käskis kulu tark.

„Range Uku, püha Pitne ja kõik wägewad jumalad, toon teile meele hääks pütiga piima ja panen siis kausiga

pubru. Tehke, et mu poeg waljude herrade kätte ei lange ja andke ta emale tagasi."

"On sul raha ka seltsis?"

"Jah," ütles naene waewalt arusaadawalt, jest männa latw mühises ja see mühin kostis tema kõrwus kui jumalate kõne, millest ta waene aru ei saanud.

"Lase raha süia wette ja ütle nõnda: Sa wägewam wettewaim, peida mu poeg peksjate eest ja anna talle kärmed jalad mis teda nii ruttu edasi kannawad, kui kewadised wood mere poole ruttawad."

Saand Reet sõnad järele lugenud, kõhises sügisene tuule feerd puude latwades. Jälle hõikas kulutark ja metsast kostis sama moodi hääl. Weel hõikas tark korra ja siis kuuldus läbi puude oksade imelik müdin, krabin ja männa otsa lendis keegi. Reet arwas kõhte läikawat filmagi nägewat.

Naene suutis waewalt hinge tõmmata, ta arwas et kange jumal, kes püha puu otsa lastis, ta kallale tuleb ja teda ära surmab, et ta pea terve eluaja risti ussu Jumala pool käinud.

"Jumalatel on su andest häa meel," ütles tark ja nad lubawad su soowi täita. Müüd wõid koju minna. Aga pea meeles, kui tahad, et ma su mehe ihu ka pean sinna tooma, kus ta hiug on, siis ära unusta ohwrid toomata?

VI.

Vara tuli 1638 aastal Gestimaale sügise. Warajane külm pani puu lehed kolletama, nii et nad hulgana maha jadasiwad, aga ometi ei teinud külm enam wiljadele wiga.

Oli ju kõikidel wanematel inimestel pääle kolmekümne aasta eest mööda läinud hirmu aastad weel selgesti meeles, kus hall Augusti kuus kõik ära wöttis, nii et inimestel midagi ei jäenud aasta jooksul juhu pista. Ja siis nälgisiwad kõik ja uhke rüütelgi ei häbenenud waeße talupoja käte wahelt musta leiwa tükki ära fiskuda. Peo täie tangude juures läksiwad hääd sõbrad riidu, ja pudru kausi juures wõitlesiwad mees ja naene, kunni teine teist surmawalt haawas. Tee ääres lonkisiwad näutumad ja ärakuiwanud inimeste kogud ümber, ajasiwad peoga muda juhu, kuni nad wiimaks isi furnult maha kukkusiwad. Keegi ei hakkanud neid matma ja metsloomad, hundid ja karud nuumasiwad endid inimeste lihast rammusaks ja närisiwad hääs löbu tundmises inimeste kontisid.

See aeg oli kõigil alles meeles ja inimesed mõtlesiwad lõpmata ahastusega selle pääle kui nüüd Augusti lõpul jälle ärmatis ilmus.

Kuid see läks mööda, ilma et ta muud suuremad kahju oleks teinud. Minult mõnes madalamas kohas näpistas roheline kaera tera ära ja pani puude otsas lehed kolletama.

See oli nimetatud aasta sügisel, kui ilus, umbes kolme-
kümne aastane noormees, Riiguste mõisa rohu ajas mööda
jalgteed edasi tagasi kõndis. Puud olivad juba suuremalt
osalt paljad, ainult tammede otsas liputasivad nende pak-
sud naha sarnatsed lehed täieste alles. Jõgi, mis rohu ajast
läbi jooksis, oli pea kallasteni wett täis ja wesi nähti üsna
must ja nõgine olevat.

Puude latiwades sirtsusiwad linnud. Kes teab kas
kiitsiwad nad oma hääd põlwe, sest nüüd sügisel on ju
linnukestel igal pool laud rikkalikult kaetud, wõi nutsiwad
nad lahkuwa suwe järele.

Semalt kostis mõisa teomeeste kära, isegi mõni kuuldi
jagedasti laulu jorutawat.

Ruid kõige sarnaste asjade pääle ei pöörnud noormees
mingit tähendust. Kes teda eemalt nägi pidi kohe arwama,
et, „noorelherral“ nagu teda mõisas kutsuti, praegus tubli
kilk pääs sirtsjub, sest mees ei märka ju teedgi pidada.
Isegi paar orja poissi, kes läbi aja salamahiti parki piilu-
siwad, ei suutnud oma naeru pidada, kui nägiwad, et noor-
herra otseti akaatsia pöösa pidi kulkuma.

Noorherra Arwid Erbenstein oli ilus mees. Ta kõrge
ots, mis ilusa kähherpoolse juustega oli ümber piiratud
awaldas tarka mõistust, kuna kaks sinist silma lahkesti
wälja waatsiwad. Olgu küll, et ta nüüd täis mõtteid tume-
dasti oma ette waatas; sellegi pärast wõis neist pilkudest
lõbuduse himu ja wähe kerglast olekut ära näha. Ta nina
oli madala poolne ja wähe tõnts. Nii ei tunnistanud see
nina ja kollakas juuks noortmeest mitte rüütlite perekonda,
kes oma musti juukseid ja terawa seljaga pikasid uhkeid
ninasid wisalt üks teisele omandasiwad. Paras suu ja õrn

lõug, mille ümber noor habeme oras haljendas tunnistasiwad, et see noormees hää, lustiline ja lõbus feltfilane on.

Muidu oli ta keha poolest hästi tugev ja ta liikumised näitasiwad rohkem uinuwat võimu.

Herra Erbensteini meelest ei läinud ilus talu tüdruk Mari ära. Mari oli nüüd mõisas ja noorherra õpetas talle isi laulu, kuidas tuleb häält hoida ja Mari hää sai päew päewalt paremaks ja ilusamaks. Ta oli seda esmalt muidu nalja katseks wõtnud teha, aga nüüd oli ta sees üks ilma wõitmata soow elusse tõusnud, mis teda käskis tüdrukut weel edasi harida. Ja weel muid hullusid asju oli talle mõttesse tulnud, nagu: Talupoegadel, orjadel on samuti mõistlik waim, peetakse aga hirmsa pressi all wangis. Kui keegi nad praegu peaks wabaks tegema, tõeste oleks nad siis niisama, kui sakfadgi. Ja häbenedes pidi Arwid enesele tunnistama, et uhkete rüütli nooreherrade ja preilide tundmused sagedasti orjade omadest sugugi üle ei ulata.

Ta eksis oma mõtetega ikka kaugemale, kaugemale, nõnda et ta wiimaks kuidagi selle aegsetest segamisi oludest enam wälja ei pääsenud.

Ta sai ka seda aru küll, et mitmed ta mõtted päris furitöö rüütli seisuse wastu oliwad ja, juba ta nende mõtete pärast oleks walju karistust ärateeninud. Aga ta polnud rüütel, polnud tal ka mingisugust rüütlikiku õigust lootagi. Olgu küll, et wägew maandunik paron Otto von Löwenberg teda kaswatas ja ta wastu ka isalikult häägi oli, aga midagi rohkem polnud muidugi toreda paruni poolt loota. Ja eks sest olnud siis küll.

Ometi polnud noormees sellega rahul, sest ta ei suutnud siiski omast emast halwasti mõelda, olgu küll et tut-

tawad aadeli inimesed tema nime kordagi ei julgenud suhu wõtta. Ei, nad ei põlganud teda mitte sellepärast, et ta isa oma wiimsed päewad wangi kojas lõpetas, waid see andis ilma lepinata wihastamiseks põhjust, et Erbenstein kodanik, wõib olla wast ehk talupoja sugu oli.

Kui meie sest ka selgemat aru tahame saada, siis peame mõned aasta kümmed tagasi astuma. See polnud enam ka kellegi saladus, sest see oli igal ühel teada.

Arwid Erbenstein'i isa oli linna kodanik, aga muidu igapidi ilus ja kange mees, aga ema oli kõrge rüütli Ribawere herra, Leo von Brandeni tütar. Kui meie sest aru tahame saada, kuidas see wõimalik oli, et kõrge rüütli tütar oma kääe liht kodanikule andis, siis peame neid aegasid lähemalt waatlema.

Brandenite sugukond ulatas wäga kaugele ordu aja sisse ja kord oli selle sugukonna käes pool wana aegset lääne piiskopi walda. Aga aja jookkul jäi Brandenite sugukond waejeks ja suure Liivi sõja ajal langes nende warandus pea täieste wenelaste kätte. Kui nad pärast Tallinnast maale läksiwad, leidsiwad nad paljad tuha hunikud eest. Ka oliswad orjad, kas maha löödud. wõi ära põgenenud, wõi Wenelaste, Rootslaste ehk Saklaste jalkadesse sõja teenistusse läinud.

Nii polnud Brandenitel esmalt midagi pääle hakata. Need ülejäänud orjad, mis nad kätte saiwad ja omadeks wõisiwad tunnistada, koorisiwad nad puu paljaks, et ometi endale wähe hinge pidet leida. Aga uhked rüütlid ei jaksanud käpu täie talupoegade käest ometi omale ülespidamist leida, sellepärast jätsiwad nad mõisad sinna samasse, wõi finkisiwad orjadega wõileitwa eest naabritele, sest et sarnast

ostjat kusgilt polnud leida, kes maade ja orjade eest oleks kohaliski hinda maksnud,

Muult üks Branden jäi oma naese ja kahe tütreaga Ribawere mõisa järele. Ta oli algusest kaunis häa orjade vastu olnud, sellepärast oliwad nad ka jäänud kõige rohkem sinna paika pidama. Päälegi oli Ribawere Branden wanuse poole haiglane mees ja weel — tuhu ja wõõrasse ilma laste karjaga lähed.

Kuid wanal mehel oli ka õnne. Noor naabri mõisnik, kes kuulu järele sellegi pärast weel küllalt rikkas mees ööldi olema, olgu küll, et sõja salgad tema warandust samasel wiisil oliwad häwitanud, kosis Brandeni wanema tütre. Uhfuses tõstis Branden jälle oma pääd, sest Löwenbergide sugukond oli üks kõigewanemast, tähtsamast ja praegune Otto oli nende ainukene järele tulija. Nõnda oli see siis küll meelitaw Löwenbergi äi olla, kuid nüüd oli ka filmad lahti hoida, et noorem tütar ka sarnase kõrge rüütli õnge otša hakkaks.

Kuid asi läks ometi teisiti, kui wana rüütel arwas.

Üks pääw tuleb Ribaweresse kema noormees ja küsib üht mõisat osta.

„Kes ja oled — muidugi mõni noor rüütel.“

„Ei, ma olen linna kodanik. Mu nimi on Erbenstein, aga mull oleks himu põllumeheks hakata.“

Oleks aeg kuidagi endine olnud, kohe oleks uhke Branden halwa kodaniku kus seda ja teist kihutanud, aga libeduse pääwad oliwad uhke rüütli pää natuke taltsamaks teinud. Raha oli libedasti tarwis ja kodanikudel, kes linna

müüride taga tihti waendlaste falkadest puutumata jäiwad, oli raha praegustel aegadel rohkem, kui uhketel rüütlitel. Ja rikkust niipea jälle korjata, seks polnud misgit hääd lootust.

Rõige selle pääle waadates tuli uhke, aga puru waene rüütel Branden otsufesele üht mõisat ära müüa, sest neid wedeles ta nimel nii mitu, kuna nad talle pea punast krossi figi sisse ei toonud.

Pea asus Erbenstein Enno mõisa elama, kuid õnnetu oli ta esimene algus.

Nagu kord juba nimetasin tuli Cesti maale 1602 a. kole nälg. Midagi ei saadud põllust, kõik wiljad wöttis Augusti kuu külma ära ja inimesed suriwad sadade kaupa nälga. Ka kõrged rüütlid istusiwad oma perekondadega lauda ja kustutasiwad nälga tühise leiwaga, mis wahest jahust ja muust segust oli kokku mätsitud. Nälg muutis talwe jooksjul weel koledamaks, sest et sell aastal talw iseäranis wali ja sügaw oli. Nälja sunnitusel kogusiwad orjad kokku ja käisiwad toore metsalise karjana ühest kohast teise ja wõtšiwad säält kust wõtta ja riijuda oli. Näljaga ühespääfis wana wiha fakslaste wastu lahti ja nii tõusiwad siit ja säält tihti lugu tuleleegid taewa poole waatlejale koledest häwituse tööst kõneledes. Sigus ja kord oli unustatud, armu ja alastust ei tunnud kellegi süda. Sigust polnud kusgilt poolt otsida, ja kaewata ei teatud kellegi pääle. Kui kusgilt wana hobuse, wõi mõne muu looma nälgi jate kari kätte sai, tegiwad nad tule üles, küpsetasiwad teda natuke ja söiwad siis pool toorest liha. Aga sagedasti suriwad nad oma pidu söögi juurde ja lume tuisf

tuli ja mattis õnnetumad enese alla. Kõik oli jälle puhas ja file nagu poleks siin midagi olnud.

Ra raiped otsiti kofku ja püüti nendega nälga kustutada, mõningad otsivad furnu ajalt wärsked hauad üles, et furnuid lahti kaewata ja ära süüa. Muidugi kuffusiwad farnased ise haudadese ja lõppefiwad sinna samase.

Sääl tuli nälja kannul weel koledam waenlane. 1603 aasta kewade jõudis kätte Päewa soojus sulatas lume ära ja nüüd tuli kõik awalikuks mis talwe jookkul lumi enese alla oli matnud. Lagedatel platsidel wedelefiwad inimeste ja loomade furnu kehad tee ääri mööda ja täitfiwad õhku koleda kihwtise haiuga. Ära polnud neid wõimalik korjata, sest korjajaid polnud kuskilt saada. Mitmes kohas oliwad terwed salgad nälginud furnuid tee pääl maas ja tegiwad iga läbi pääsemise wõimatumaks. Ja nalg ifi kestis oma foodu ühte puhku edasi. Rüütlite perekonnad, kes talwe oliwad üli wiletsa toiduga üle elanud, jäiwad kewadel maha. Sääl heitis perekonna pää hinge ja fiis feifiwad uhkete rüütlike wõsud tee ääres ja sirutafiwad omad walged ja peened käed mööda mineja poole ja huuled fofistafiwad armuande järele. Wõi teifes kohas istus meelearaheitliku näuga kõrge rüütel tee ääres ja tahtis süüa. Mõifas oli kõik ta perekond üksteise järele nälja ja katku käes igawesele hingusele läinud. Wiimaks wõttis üks ifeäraline hirmufujutus kõikide juures maad ja kui kedagi weel nähti kuskil kindlal sammul kõndiwad, põgenesid teised selle eest ära, sest nad pidafiwad teda mustaks surmaks wõi katkuks, kes igauhte üles otsima ja ära furetama tuleb.

Rui palju inimesi neil aastatel meie kodumaal hukka

sai, seda ei suuda keegi kofku arvata. Paljuks ei wõi seda ka panna, kui mõni tahab surijate hulka kuni wiiekümnetuhande peale üles tähendada.

Alga kõigest sellest hädast jäi Ribawere Branden puutumata, sest hirmsa nälja aastatel ja pärast poollegi andis uus naaber Erbenstein rüütlile ta mõisade pääle laenuks raha. Mitte üksi Ribawere Branden ei jaanud Erbensteini käest abi, waid kodanik, kellele kõrgete rüütlike sõprus sell ajal nii wäga meeldis, aitas ka ta wäimeest Otto von Löwenbergi.

Alga imelik see oli, et Erbenstein pärast nälja aega oma raha tagasi nõudmisest suurt wäljagi ei teinud. Ja see kõige imelikum oli weel see, et ühel päewal Erbenstein ja wana rüütli Brandeni tüttar isa ette tuliwad ja temalt õnnistust palusiwad, sest nad tahta abielusse astuda.

Nüüd ärkas wana rüütli uhkus uuesti ja sellepääle waatamata, et Erbenstein tema ja ta wäimehegi otse surma suust oli päästnud, ajas ta Erbensteini kõige suurema põlgdusega minema. Oli sell ajal seda ka ehk ette tulnud, et rüütli sugust neiu d lihtsatele meestele läksiwad, aga wana uhke Branden pidas seda ometi kõige suuremaks jõleduseks mis siin päikese all wõiks sündida.

Noored inimesed nägiwad pea ära, et wanamees ilmasgi järele andmisele ei tule ja sellepeale waatamata, et Branden oma tütre nüüd walju wahi alla pani, oli tüdruk ühel ilusal hommikul kadunud.

Wanamees sai asjast aru ja ruttu oma wäimehele seda ülikurwastawat ja häbistawat juhtumist teada andes, hakkas ta tütre rõõwlit tagaajama. Erbenstein oli Tallinna

Kodanik, siis wõis ta sinna arwatawasti põgeneda, sest kodanikud oskasiwad üksteist dieti kenasti süüft lahti wabandada. Branden teadis, kui Erbenstein ta tütrega linna jõuab, siis ta asi kadunud on, sellepärast ajasiwad nad teda tulise rutuga taga.

Ja tagajajad saiwad põgenejad kümme-kond werstasi Tallinnast eemal kätte. Pruut puhkas rahulisti peigmehe kätte wahel sügawas metsas, kui tagajajad nende pääle kargasiwad ja mõlemad kinni sidusiwad. Kes teab kas nad neid leidnud oleks, aga waht, keda Erbenstein teele oli walwama jättnud, juhatas oma peremehe raha eest Brandeni kätte.

Erbenstein oli kõige suuremat nuhtlust ära teeninud ja ta teadis, et tal armu rüütlite poolt loota pole. Päälegi wõisiwad nad ta surmanisega suured wõla summad ära kustutada ja see polnud ka sugugi halb praegusel ajal, millal wiletsuse jäljed igalt poolt filma torkasiwad.

Pikka kohut ei lastnud Erbenstein endi üle pidada. Tal läks kawalusega korda wangist ära põgeneda, aga kui ta tagajate eest kõrge müüri pealt alla hüppas, juhtus see nii õnnetumalt, et Erbenstein filmapilgul juri.

Kõrge rüütli Brandeni tüttar ei suutnud ometi seda kurwastust wälja kannatada, ta nuttis meeleheitlikult ja jäi sest päewast saadik tõntsiks ja kurwameelseks. Tõepoolest oli wanal Brandenil mõnikord oma lapse pääle waadates kahjugi, et see asi kõik nii õnnetumalt pidi minema. Ja kui südame tunnistus talle Erbensteini häid tegusid meede tuletas ja ta selle pääle mõtles, et ta tütar nüüd õnnelik rikka mehe proua oleks olnud, oli ta filmapilguks wihanegi oma kõrgi ja uhke meele pärast.

Uga see oli ainult filmapilguks. Pea tõstis wana rüütlik kangus oma pääd ja kiitis seda hääks, ifegi see ei painutanud meelt, et isa selgesti nägi tüttart surmale lähenewat.

Ja nüüd tuli ilmsiks, et tütar selle kõige suurema häbi kuulsa Brandeni sugu pääle tõmbab. Preili ei lii-
kunud jalagagi wälja ja omaksed käiswad temaga kõige suurema põlgtusega ümber. Isa oli lapse pääle lepimata tuliwihane ja ei näitanud talle oma nägugi.

Preili ei suutnud seda wälja kannatada, jooksis meelt äraheitest metsja ja sai siin pojaga maha. Küll toodi õnne-
tu ema lapsega jäält ära, aga piina rikkas elu ja kurwastus-
oliwad seda wõrd ta pääle mõjunud, et ta pea hinge heitis.

Branden andis esmalt lapse ühe orja naese kätte kaswatada, aga pikkamisi andsiwad omaksste südamed nii kaugele järele, et nad poisikese orja käest ära wõtsiwad ja Brandeni wäimees Otto von Löwenberg wõttis poisi oma juurde kaswatada.

Ja pois kaswas Löwenbergi pojaga seltsis, kes Erben-
steiniist natuke pääle aasta wanem oli.

Otto von Löwenberg kandis noore Erbensteini eest-
otse ifalikult hoolt. Ta laskis teda Toom koolisgi käia ja
saatis wiimaks Upsalusse usuteadust õppima. Külap ta
arivas sellega wanu wõlgasid isa wastu wähendada ja kõr-
gemad waimulikud ammetid polnud ka just laita.

Arwid Erbenstein oli nüüd kooli lõpetanud ja pääle
paari aastase Rootsis wiibimise Riigustele tulnud.
Siin polnud aga praegusel ajal ei isa ega poega, sest
mõlemad wiibiswad Tallinnas. Isa pidi peatselt tulema,

aga noor parun alles pääle jõulut prouaga, sest ta oli kuulu järele parun von Delbergi tütreaga kihlatud.

Need oliwad siis lühikesed teadused selle noore mehe elust, kes täna sügawas mõttes Riiguste mõisa ajas edasi tagasi käis.

Ragu kord nimetasin oli Arwid ilusa häälega tüdruk, Mari, mõisa wõtnud ja õpetas teda nüüd laulma ja lugema. Häädmeelt tegi see õpetajale, kui ta nägi, et ta õpilane nii jõudsa sammuga edasi jõudis. Ta oli teda nüüd küll nalja pärast wõtnud, aga nüüd oli naljast tõsi saanud ja ta ei wõinud selle peale mõteldagi, et ta tüdruk tagasi külasse saadaks. Tüdruku kulla karwa piff paks juuks ja ilusad sinised filmad, mis nii põhjatu armsalt, lapselikult ja ilmasüütalt waatasiwad, seisiwad alati noore mehe waimu silma ees. Ta ei saanud isegi aru mis suguses järjes see tüdruk ta ees praegu on, aga seda ta teadis, et ta teda rahutumaks tegi ja nüüd alati taga kiusas. Ja mis sest tuleb, arwas Arwid iseeneses: Tuleb parun isi kodu, ta pole arwatawasti poolestgi mu kelmustükiga rahul ja saadab tüdruku koha külasse tagasi. Ehk kui peaksgi wana mehEGA walmis saama, aga pärast wõtab noor parun Riiguste mõisa oma kätte ja noorherra oli juba lapsest saadik Arwidi soovidele alati kiuslikult vastu. Raha ka polnud Arwidil, et oleks wõinud tüdruku wabaks osta, ehk kuigi ostad, kuhu siis selle waba orja paned. Need mõtted piinasiwad nüüd noort meest, sest ta ei tulnud kuidagi otsusele, mis teda sellest segust oleks õnnelikult wälja aidanud.

Ta tuli wiimaks hullkudes lille peenarde juurde mis mõisa ääres kaswasiwad. Seal kaewas üks naene talwe lillede juuri wälja, kuna Mari teda selle juures awitas.

Mari oli jälle sääl ja Arwid oleks häämeelega jalgteed mööda alla tiigi poole pööranud, aga ta sammud wiivad teda nagu wägise peenarte juurde. Ta oli alati tööinimeste wastu lahke ja sellepärast usaldasiwad need teda ja awaldasiwad oma mõtteid talle ilma pelgamata.

See oli jell ajal üks aruldafematest imedest, kui ori sassa seda wörd usaldas, et ta talle oma mõtteid julges, wõi tohtisgi üles harutada.

Arwid sammus kaewajate juurde ja soowis neile töö jõudu, mida need kõige juurema rõömuga ja tänu meelega wastu wõtsiwad.

Arwid seisfis töötajate juures ja ta pilk wiibis ilusa tütarlapse pääl. Külmaft tuulest ja kergeft riidest hoolimata nähti tal töötades soe olewat ja kenad higi pisarad weeresiwad mööda õhetawaid põski alla.

Ta oli Arwidi ees päris kena neiu ja ta ei suutnud sugugi aru saada, kuidas sarnane õis wõis orjade sugust üles kaswada.

„Teie näite üzna ruttawat,“ rääkis noormees, kellele waikimine alati üks neist kõige raskematest piinadest oli, „aga tööga saate wist õhtuks walmis küll.“

„Külap me sellel peendral walmis saame, aga wõi nüüd kärneril tööst puudus on“, ütles wanem naesterahwas wiisakalt.

„Kas oled, Mari juba salmid pähe saanud?“ küsis Arwid neiu käest.

„Jah, armuline herra,“ wastas tüdruk alandlikult, aga ta pilkudest paistis alanduse kõrwal ka usaldus wälja, „need oliwad nii ilusad ja kerged.“

„Noh see on hää, et sa wirgasti õpid“ ütles Arwid, „Wiis on sul ka kääs — laula nüüd siis.“

Neiu jättis töö seisma, aga ta pilkus oli midagi paluwat ju see trehwas Arwidile otse südamesse. Weel waatas neiu nagu põlastades ringi.

Seal kõlasiwad esimesed toonid läbi sügise õhu. Plus oli see küll, aga hale, liig hale ja kurwa maitseline oli wiis.

„Olgu pääle, ütles Arwid — „sull on ehk raske wäljas laulda. Jäta järele.“

Tänulise ja lustilise pilgu sai ta wastuseks.

Arwid läks jälle jalgteed mööda tiigi poole ja säält alla kopli, kus warjad mängisiwad. Nooremehe meel oli enese pääle rahane, sest tema ei suutnud midagi kindlat enesele ei olewiku, ega ka tulewiku üle ette seada. Ta oli küll waimulikku ametid õppinud, aga ta pidi enesele tunnistama, et ta süda teda selle poole ei tõmbanud. Mis oleksgi ka ühe wäikesse kiriku pääl teha olnud, sest need kohad oliwad sagedasti nälja surma ja külmetamisegi jäuks wiletjad. Waimulikud mehed ei suutnud oma hariliku õpetaja palgaga ammugi ennast ära elatada, sellepärast katsusiwad nad mitmel wiisil oma sisse tulekut suurendada ja kes sarnasel korral selle pääle waataz, kui need abinõud waimuliku ametiga poolegi sugulased polnud. Waimulikud mehed piigistasiwad alati mõisnikude tegude kohta omad filmad kinni ja juhtusgi mõni sarnasel möödul terane olema, et ta wägewa isanda wiisid kantslis arutamise alla wöttis, siis saatis mõisnik omad sulased ja lastis auuliku õpetaja käpa pidi kirikust wälja wisata. Tuli ka seda ette, et mõisnik lastis õpetajale pekja anda ja kui see oma häda läks pa-

tronadi herrale kaebama siis laskis see ta lihtsalt ametist lahti. Aga ka kõrgema waimuliku ameti koha pääle polnud nüüd lootust. Nus piiskop, Zhering, oli waenus Balti rüütlitega, sest et wali hakkaja, piiskop, nagu ta eelkäijagi, nende kohusid, mis risti ust nende pääle paneb, tungiwalt meelde tuletas ja isegi mitmed kõlbmata õpetajad lahti laskis, kes mõnikord patronaatide pai lapsed oliwad. Et Zhering walitsuse juures juures lugu pidamises seisis, siis ei wõinud rüütlid wastumeelse mehe kohta muud teha kui hammast ihuda. Aga asi oli weel halwem. Piiskop ostas mitmed wõerad mehed kas Rootsist wõi Saksamaalt tähsamate waimulikude ametite pääle asendada ja sarnastele meestele kuningaga lugu pidamist nõutada.

Nii tuli ette, et ennetundmata wõerad mitmed sündjad kohad oma maa mõisnikude nina eest ära pühkisiwad.

Seda kõif teadis Arwid selgesti ja nii polnud tal ka tulewikus mingit hääd kohta waimulikis ametis Balti maal kindlasti loota.

Wabamad mõtted tõstsiwad noore mehe südames jälle uueste pääd ja ta sai aru et siin maal tööd wäga palju kuluks ära teha. Praegus oli Balti maa rägastiku nägu, milles torm ja kirwes ilma lugu pidamata kaua aega on möllanud. Hiigla jõudu oleks siia tarwis läinud, kes siin wiletja rahwale jälle oleks uue ja hää korra wõinud sisse teada. Rüütled oliwad hullemad kui rööwliid ja nad ei suutnud oma were jänu wiletja orja juures kustutada. Pikk sõja aeg ja pärastised wiletjused oliwad kõif õrnemad tunded südamest ära kautanud ja ori katsus iganes põgenema pista, kui teda kuhugile nõuti. Metjadest ilmusiwad rööwlite jalgad ja riijusiwad, mis kätte saiwad. Waimulikud mehed,

kiriku herrad, ei häbenenud ka kõige jälgima teo eest tagasi ja rahwa südames oli wist risti ussu Jumal kõik oma lugupidamise kautanud. Inimesed tõttasiwad oma ebajumalatel ohwreid wiima ja kiriku furnuajale toodi wäga wähe furnukehasid.

Kõik need pildid tungisiwad uue jõuga Arwidi filmade ette ja ta süda hakkas õnnetuma maa üle kaastundmuses kibedasti walutama.

VII.

Reegi raputas magajat noort meest õlast, aga see ei tõusnud üles.

„Päew päewalt läheb inimese sugu õrnamaks“, pomises wana raputaja habemesse „wäsiwad ruttu ja heidawad nagu furnud kas otse tagaajajate jalge alla.“ Siis tõmbas ta uuesti noort meest, ja hüüdis tugewasti:

„Arka maast üles!“

Noor mees tegi filmad lahti, aga unest ärgates ei saanud ta aru. Pea nähti aga ta mõistuses asja olud selgiwat ja ta tahtis jooksu pista. Külap ta arwas selle tagaajaja käe olewat, kes ta turjalt finni hoidis.

„Pea, pea,“ ütles wanake, „ära ole poisikene, mina wana inimene ei suuda sind ometi ära süüa, et mu eest jooksu paned. Aga igatahes pole ometi hää põigiti jalgtee pääle magama heita, kust iga mees sind leida wõib.“

„Kas ja oled mõisast — tuled säält praegust?“ küsis Peeter argfelt.

„Kust ma tulen, pole tarwis siin seletada. Aga sinu ema käest toon sulle terwiseid. Ta lõi jumalatele sinu eest andeid, ja nagu näed, on jumalatel ta andidest hää meel olnud.“

Noor mees waatas imeteledes wanakeste otša ja küsis wiimaks:

„Kes ja oled, et sa risti usu Jumalat ei usugi. Sa oled ju alles pagan.“

„Ah, ah, ah, naeris wanamees. „Sa võid mulle mis-suguse nime tahes anda, aga ma usun nende jumalate fiske, kes hädaajal tõe poolest võivad aidata. Koh mis hääd see ristiusu Jumal sulle on teinud.“

Noormees jäi mõtlema. Tõe poolest ei leidnud ta midagi iseäralist, mis oleks sündinud nimetada.

„Koh pole wiga,“ ütles wana mees edasi, „külap omal ajal jälle aeg tuleb, kus rahwas oma isaisade jumalate juure tagasi tõttab ja ristiusu Jumal papiga üksi kirikusse istuma jääb. Kui nad küllalt karistud on selle eest, et nad teid, oh juured jumalad ja wägewad waimud on unustanud ja wõerale Jumalale, keda meie esiwanemad ei tunnudgi andisid, wiinud, siis tulewad nad jälle teie juurde, et te nende pääle halastaksite. Ja siis armastad sa suur Taara jälle oma rahwast ja wägew Uku ja pekjad oma nooltega sakste kantsid ja mõisad puruks.“

Wana mees rääkis waimustusega, ägedusega ja ta toon kaswis wiimses otsas kõwaks kutsumiseks, hüüdmiseks. Hääled kandis tugew tuul kaugele, kaugele. Oli nagu oleks misgi asi ta hinge kinni ahwardanud matta, sest wanamehe lihtjad sõnad äratastiwad ta südames hääle üles, mis nüüd raskesti ta pääle kaebas, et temagi oli wanu rahwa jumalaid enne põlganud, pilkanud ja omas meeles ei misgi pannud.

„Sinu ema on ju pärast mures,“ rääkis wanu mees. „Tule minu juurde, pärast näeme mis hää on ette wõtta. Kogu ei tohi sa muidugi enam minna. Sa saaksis tubli naha täie ja peaksid siis elu ajaks sõjawäesse teenima

minema. Herra saaks sinusuguse mehe sirgatsi eest tõe poolest hää hinna."

Sõna lausumata tõttas Peeter wana mehele järele. Ehk küll pime öö oli ja taewast ainukest tähte ei wilkunud, tõttas wanake ilma waatama kiiresti edasi. Mõnes kohas wiis nende tee neid üle küngaste, wahest jälle madalast soonest läbi; wahest pidiwad nad tihedatest otjadest läbi pugema, teine fõrd juhtusiwad nad lageda pääle wälja, kus külm tuul neile otsekohe wastu filmi puhus.

Wanamees kandis öla pääl kottis nähtawasti rasket asja, sest ta wahetas teda sagedasti pahema öla päält paremale poole ja nii jälle tagasi.

"Kuule noormees," ütles wanake, "ehk ja küll kui furnud maas magasid, ometi on ju ll arwatawasti tugewad öla luud. Kanna wähe mu kotti! Jõuame warsti koju, jääwõid puhata nii palju kui süda kutsub."

Peeter wõttis wanakese käest koti wastu, milles tun-
tawasti midagi winsket oli ja kandis ilma sõna lausumata.

Küll oleks ta küsinud, kes ta imelik jeltšimees on ja kuhu ta teda wiib, aga iseäraline kartus wanamehe wastu, kes jumalatega nõnda sõbralises ühenduses kuuldi olewat, ei lastnud misgiti küsinust ta juust kuuldawale tulla.

Said nad niiviisi hulk aega edasi tõttanud, kuuldus eemalt tasane koera haukumine ja kiunumine.

"Kõik on korras," rääkis wana mees pool eneses.

"Muri on tark loom, ta märkab minu lähedal ole-
mist kaugelt ära"

Ja nad jõudsiwadgi halli mehe imelikku majasse.

Imelik ta oli, wähemasti Peetri eest, sest ta polnud niisugust elumaja enne näinud. Wanake wõttis ufse eest

ära ja nad astusiwad kottpimedasse ruumi. Nüüd puhus wanamees osawasti söe otsast tule tõrwase peeru külge ja pea walgustas hele leef weidrat ruumi. See oli alt laiem päältpoolt terawaks minew kuhja moodi ruum. Pea sai Beeter aru, et siin tugewad ridwad oliwad tihti üksteise wastu maa sisse löödud ja nende otsjad ülewalt kokku pandud. Ruumis polnud pääle jämeda puu paku, nurkas seiswa lahtise kerise ja eemal olewa sambla aseme midagi näha. Wanake süütas teise peeru põlema, awas seinä sees kitsa ukse ja läks teise ruumi. Ta wiis oma koti ka sinna.

Natukesel aja pärast tuli ta tagasi ja ütles noorele mehele.

„Tule wõta wähe keha kinnitust, siis ja jäksad ennast wäsimusest wälja puhata.“

Beeter puges läbi kitsa ukse ja nüüd jõudis ta weel imelikumasse ruumi. Krobelesed seinad piirasiwad kitsast ruumi ümber, kuna seinte sisse tugewad puu pulgad oliwad tautud, millede otsas mitmesuguseid asju ripusiwad nagu: riiete, liha jätiseid, furnuid ussa j. n. e.

Ehmatades waatas noormees ringi, sest see ruum oli ta eest kitsas, hinge kinni mattaw, otse lämmastaw. Ta eest oli nagu oleks ta korraga kindlasse wangi kotta satunud, kust ta oma jõuga enam ilmasgi wälja ei pääse. Ka wanake pani ta ehmatust ja kartust tähele ja ütles: „Ära karda, sa oled praegus kindlas hoiu paigas, jumalate tammes. Kuuled kuidagi ta nahksed lehed weel hilja sügisel kohisewad ja sajad aastad on ta siin tuultele ja tormidele suutnud wastu pidada. Need mis sa siin näed ripuwad, on ohwri andide jätised ja wägewad waimud on need mulle lubanud.“

Nüüd pani wanake noorele mehele pudru, liha ja mett ühes leiwaga ette ja sundis teda sööma.

„Kes ja siis ise oled?“ küsis Peeter, sest ta ei suutnud oma uudishimu tagasi hoida.

„Sa küsid imelikult noormees,“ vastas wanake naerdes, „eks sa näe, et ma samuti inimene olen kui sinagi. Aga ma ei salganud oma isaisade jumalaid ära ja sellepärast on nad minule hää kodupaiga otsinud ja mind mitmesugustest kibeduste päewadest üle aidanud. Nad on minule oma tahtmist teada annud ja ma kutsun oma sugurahvast uuesti tagasi wanemate jumalate poole, millest nad on endid wõeraste ehitamiste läbi lasknud eemale wadada. Kui kõik inimesed oskavad jumalaid jälle uuesti kohisewates saludes otsida ja neile hiitesse ohwrid ja hallikasse raha wiivad, siis tuleb õnne põli jälle tagasi, millest meie nüüd wanemate juttude järele wähe mäletame. Ja kui sa mu nime tahad teada saada, siis olen ma seesama teda inimesed kolmekümne aasta eest katkuks pidasiwad ja kelle eest nii hästi mõisnik kui talupoeg üle pää kaela jooksu pistis ja nüüd ka sa wist oled kuulnud, — ma olen wana kulutark.“

Peeter kuulis ehmatus ja ahastusega wana mehe juttu, sest ta oli katkust, kes musta mehena külasse tulnud ja kelle paljas nägemine juba mitmed ära surmanud, küllalt kuulnud. Aga ka need jutud polnud tal teadmata, mis külas imelikku kulutarga üle liikusiwad, ilma et keegi taht midagi lähemalt oleks teadnud rääkida. Seda võlodi, et ta peab nii tark olema ja teisele inimesele, kes teda pahandab, kohe ussid oskama sisse nõiduda ja ennast igal ajal wõib looma kujuliseks muuta. Wahest tormata ta tuulisepasa

näol mööda küla ja wiia sell wiisil omale wilja, heinu, sulgi ja muud tarwilisi asju. Ja kes teda niisugusel teol wihastab, selle wilja nabrad lautada ta põhjani laiali, wõi kiskuda ta maja katuse kõige sarikatega päält maha. Ta ei karda ka mõisnikka. Nõrd tulnud suurtsugu prouale teel wastu, tuiskanud selle filmad tolmuga täis, nii et proua kolm aastat pime olnud ja pärast ilusate kulla karwa juuste asemel hobuse jöhwide sarnased inetumad karwad pähe kaswanud.

Kõik need jutud tuliwad Peetrile meelde ja nüüd oli ta sellejama kulu targa juures. Peeter sai aru, et ta täiesti selle inimese, nagu ta ennaft isi nimetas, wõimu all oli.

Noormees piilus salamahti wanameest. Targad, sellejuures kawalad, aga praegus lahkest waatajad filmad, ei annud asja Peetril wana mehe eest hirmu tunda, päälegi, kui ta weel noortmeest lahkesti sööma sundis.

Peetril kipitas paljugi südame pääl, sest ta oleks weel nii mitme asja üle seletust küsinud, aga nii palju ta ifka wanameest weel pelgas, et ta ei julgenud talle küsimusi ette panna. Kuid kaua polnud tarwisgi waitida sest wanamees, kellele jutu ajamine täna hästi lobu nähti tegewat, algas warsti jälle.

„Sa põgenesid ära, et mitte sõja wäljale satuda. Jah, wahwus ja sõjalik waim on meie rahwast ära kadunud ja nad on orjaks saanud, kes ennaft rahulikult lasewad teistest läbi nuutida. Zumalad nutawad pühast tammi-kus langenud rahwa üle ja kangelased kõnelewad sääl

endised lugusid, kus nad selle rahwa ees otsas jumalate abiga linnad ja maad wärisema paniwad."

Wanamees nähti oma waimuga minewiku päewadesse langewat — sest haledasti, täis libedat kahetsust kõlas ta toon. Aga nüüd ta ärkas, tõstis omad käed kitsas ruumis üles ja hüüdis:

"Tulge jumalad, astuge tagasi meie murule wägewad waimud ja kaitsege oma rahwast. Andke meile üht meelt ja õnnistust meie ettewõtetele. Purusta Uku ära need hooned, mis meie waewajad oma Jumalale on meie rahwa were abil üles ehitatud ja taluta wägew. Taara oma rahwas jälle tammikutesse, kus ja ise kohisemisega maha laised nende palweid kuulma ja andide üle rõdmustama."

Wanake waitis, aga ta film läikis ja säras wihaselt. Akitselt pööris ta ennast Peetri poole, wõttis nooremehe rinnust kärsitult finni ja küsis tagasi surutud rahuga.

"Kelle sisse ufud sa? Kas lähed Neeme mäele sinna, kus ristiusu Jumalale kirik on ehitatud, wõi tuled neljapäewa õhtul tamme alla ja tood oma ande meie endistele jumalatele?"

Noormees tundis kuidas ta süda tormiselt tufsuma hakkas. Ei ta kartnud nüüd enam seda wanakest, waid ta südames oli wõitlus lahti pääsenud. Ühel pool oli ristiusu Jumal ja teisel pool endised jumalad, keda ta oli ifka awalikult kuulnud ebajumalateks kutsutawat.

"Kumba poole, kumba poole?" küsis ta eneses, aga wastust ei saanud ta omast mäsawast südamest. Ta oli ristiusu Jumalast nii mõndagi kuulnud ja ta oli ka teda uskunud, aga nüüd tahtis see wanakene ometi ta mõtted endiste jumalate poole pöörda.

„Dns siis risti rahwal üleülbse ka Jumal?“ küsis Peeter wanamehelt.

Sarnast küsimust polnud wanamees mitte oodanud. Muidugi oleks ta nüüd kaksipidi mõtlejale nooremehele ütelda wõinud neil Jumalat polegi, kuid nähtawasti mõtles ta praegus isi teisiti. Ja walega polnud kulu tark wist harjunud.

„Dns,“ kordas ta wihaselt, „muidugi on, aga see on nende oma Jumal ja meil pole sellega asja. Meie Jumal ta pole, sest tal on häa meel, kui nad meid hirmsal kombel oskawad rõhuta. Inimesel iseenesest pole mõistust, waid Jumalad peawad jeda andma. Nõnda siis õpetab nende Jumal neid meid peksma, sõimama ja surmama. See pole meie Jumal.“

„Aga meie Jumalad ei tule ju oma rahwast aitama,“ ütles noormees kurwalt, sest wanakese wiimsed sõnad olidwad ta eest selge tõsi.

„Ei tule, ei tule,“ ütles wanamees ülifurwa ägedusega, „nad ei tule, sest inimesed pole nende abi wäärt. Kus on ohwrid, kus on anded mis wägewatele waimudele ja suurdele jumalatele wanast toodi; kus on pühad tammikud, jumalate eluasemed? — meie oma rahwas on nad jakske kaju pääle oma kättega maha raiunud ja kohad ära teotanud; pühad hallitad on muda täis ja andide asemel tallatatse nad sisse — kus — kus need kõik on ja ja — rumal poisike ütled, et jumalad ei tule rahwast aitama. Ei tule!“

Mehed waatastiwad natuke aega üksteise otsa ilma sõnalausumata. Siis liikkas wanamees kitsa ukse lahti, lastis tõrwase peeru suitsu wälja ja tõi tuast uue peeru,

mis ta põlema sütitas. Nüüd oli ta ärituse puna põskedelt kadunud ja ta filmad waatafiwad rahulikult.

„Ma ütlesin küll ei tule,“ rääkis wanake edasi, „aga sellegi pärast ei ole weel kõik kadunud. Ja tõe poolest — ja oled alles noormees — ja ehk saad neid päiwi weel nähagi, kui siin maal uhked tammikud mühawad, milledes meie endised jumalad lõbusasti elawad ja sinna tõttab rahwas neid auustama ja paneb omad anded ohwri kiwile ja rikastawad hallikaid rohkeste hõbe andidega. Aga meie ei tohi ometi käsi rüppes pidada ja nagu tööloomad sellega ainult rahul olla, et meil igapäew nahk läbi pargitakse. Ei — juhatame inimesed jälle oma endiste jumalate juurde — juhatagem pimedatele teed, mida kaudu nad wõiwad häda orust wälja pääseda — külap siis jumalad meie pääle halastawad ja wiletjuse põlwe lõpetawad. Et ole tõsi noormees?“

Ja wana pani õrnalt oma käe noore mehe õla pääle.

„Jää minu juurde noormees ja ma küsin wägewatelt waimudelt, kas nad sinuga rahul on. Kui jumalad sinu pääle armulikult waatawad, siis nad annawad sulle oma õnnistust ja sa pead neid rahwale jälle meelde tuletama. Sa nääd ma olen juba wanaks ja halliks jäänud ja ei suuda enam hästi pikki käikusiid küladesse ette wõtta. Aga sa oled alles noor ja su juu läbi päästawad jumalad meie rahwa nendest raskustest.

Kas tahad?“

Smelik, aga ka ülitore ette panek leidis nooremehe südamess hääd wastu kõla. Aga ühtlasi läkfiwad ta mõteted tagasi kodu külasse, metsa äärde waitjessse majasse,

kus ta ema elas ja — ja kuld juukselise ja sõstra silmalise Mari juurde.

„Ma olen ori — kui mind kätte saadakse,“ kahles Peeter.

„Noh jeda ikka kätte ei saada, keda wägewad jumalad kaitsewad. Mind pole kätte saadud, küll on aga minu ilmumisel mitmed jooksu pannud, isegi furnuks ehmatanud. Kas ja siis kulutargast midagi kuulnud pole?“

„Aga sa sõidad ka wahest tuulispaasa näul, wõid ennast iga looma kujuliseks muuta ja oma tagaajajatele suurt häda ja haigust kaela saata.“

„Kõik jeda wõid fina ka, kui ja küllalt jumalate meelepäraline oled.“

„Aga mull on jäl ema ja . . .“ Noormees jättis ütelse katki.

„Sa sul on weel,“ jättas wanakene Peetrile filmi waadates, „wist pääle ema üks tütarlaps, kellest ja lahkuda ei taha. Ma ei taha salata, et need tugewad sidemed on, mis sind kinni pidawad, aga jumalaid teenida on magusam kui ema ja tütarlapse armastust maitsta. Ous sul kedagi, kelle wastu su rind nooruse tuhinas pääle ema tujukub? Ujalda mind!“

„Jah on,“ wastas noormees häbelikult.

„Noh ema wõiksin siagi tuua — aga neiust ja pead ennast lahti ütlemä. Sa ei suuda — noh tulgu ka temagi süia ja pühendagu ennast jumalate teenistusele. Aga lasj nüüd armastus mõneks ajaks pöue põhja peituneda. Praegu ei wõi ja külale ligineda ja ma wiin su emale aru, et sa kindlas kohas peitus oled. Süia maale ei suuda su otsijad sind ometi tagaajada.“

„Aeg oleks küll magama heita,“ rääkis wanamees edasi, „aga sinu päale waadates, noor feltšimees, tulewad mulle endised ajad selgesti meelde. Ka ma olin omal ajal samuti noor ja tugew kui sinagi. Mu isa löödi sõjas maha, kuhu sakslased ta wägisi wedasiwad ja nii jäin ma ainus marjufe oma emale kaswatada. Wahest tahtsiwad toored ümber hulkujad sõjamehed mind ta käest ära kiskuda, aga eks sa pole tähele pannud, et kanakene enese kehaga pojakesi kulli wastu kaitseb. Aga mu ema uskus meie isade wägewate jumalate sisse. Wiis mind warakult pühasse tammikusse ja õpetas jumalate kõnet tähele panema, mis tammede kohnast mu kõrwu kostis. Suuri andeid meil wiia polnud, sest et sõda kõik kohad ära laastas, aga wahest juhtus ikkagi midagi jumalate jäuks. Ehk meie anne küll wilets oli, siiski oli jumalatel selle üle hää meel. Sell wiisil kaswasin ma puu juuri, männa koorega ja hagnatega segatud leiba süües nooreks meheks ja tuli aeg kus ma mõisa herrat pidin orjama ja selle palgats peksa saama. Sääl kaebasiwad kurjad ja langenud inimesed, et mu ema kumardada meie endiseid jumalaid ja wiia neile andeid. Ta wõeti kinni ja wiidi ristiusu Jumala koha juurde ja mõisteti talle selle eest sada hoopi kiriku sambas. Ma olin jääln ja nägin kuidas mu ema samba külge kinni seoti ja ehk mu süda kui metsaline rinnus peksis, ei julgenud ma feda takistama minna. Siis kõlas mu ema walu hüüd läbi õhu ja risti uss Jumala joobnud fulane hirwitas jääln juures. Müüd ei suutnud ma ennast enam talitfeda, ma läksin wiskasin peksjad pikali ja päästsin oma ema lahti. Ma wõtsin ta selga ja jooksin metsa poole. Ma kuulsin kuidas ristiusu Jumala joobnud fulane wihaga kisendas :

Wõtke finni — mis te kuradi rahwas wahite, jookste järele, wõtke finni!

Mitmed jooksiwadgi mu järele, aga ma olin sellajal ka alles noormees ja wana inimene oli nii kerge kui sulg mu selgas. Ma jõudsin õnnelikult põgenejate eest metsa, aga nii pea ei jäenud ma weel seisma. Ja kui ma wiimaks wäsinult maha kukusin, tuli mul alles siis meelde, et ema mu selgas on. Panin siis wanakese õrnalt sambla pääle maha, aga ta oli — surnud. Küll kirjendasin südamel walus, ma pesin teda wärske oja weega, aga ta ei teinud enam filmi lahti.

See oli jumalate tahtmine ja mul oli häameel, et ma olin suutnud oma kalli ema häbi postist ära päästa.

Ma matsin ta tamme alla maha, tamme alla, mille kohinaft ta nüüd alati wõib jumalate kõnesid kuulda, keda ta oli elu aja auustanud.

Külasse ma tagasi enam ei läinud, käisin ümber ja maitsefin kõige rängemaid wiletjusi. Wiimaks halastasiwad jumalad mu pääle ja tegiwad minust oma tahtmist taitja. Ma olen nüüd kaua aega oma sugurahwast tagasi endiste jumalate poole hüüdnud ja mu hüüdmine pole asjataks jäenud. Suurel hulgal tuuakse jumalatele jälle andisid, olgu küll, et pühad tammikud ka ära rojastatud on, ja kui see jeda wiisi edasi läheb, külab siis jumalate wiha meie rahwa pääle jahtub ja nad teda wiletjusest wälja jaadawad.

Waat see on see suur eesmärk ja pane oma noorjõud walmis, et see ruttu, ruttu sünniks.“

Wanakese pää langes rinnale, käed rüppe. Ta oli praegus wist niihästi ihu kui ka waimu poolest wäsinud.

VIII.

Arwid Erbenstein oli ennast palju muutnud. Lusti liigest noorest mehest oli tõsine mõtleja saanud, kelle pääs mitme sugused imelised plaanid sündisivad. Enne oli ta mureta elu elanud ja lootis pärast Baltimaal mõnda häa sissetulekuga waimuliku ametid saada, aga nüüd istus ta juba mitu kuud siin. Ta näis kõigist unustatud olewat, teda nagu poleksgi kellegil tarwis läinud. Ta kaswataja, wana parun Otto von Löwenberg, wiibis ifka alles kodust ära ja kirjades, mis ta koju kirjutas, ei teinud ta Arwidi kohta pea mingid tähendusi. Päälegi oli wana herra väga pahane, et walitseja talle endise rehe papi poega Beetert ei saatnud ja käskis teda filmapilk üles otsida. Küll otsiti ja kuulati, aga poisiks oli ja jäi jäljetumalt kadunuks; küll usutati ja nuheldigi emat, kuid see ei teadnud pojast midagi teadustada.

Ja Otto von Löwenbergi oodati koju ja oodati hirmuga. Ka Arwid ei soowinud paruni koju tulekut. Ehk parun küll nooremehe wastu alati kaunis lahke oli olnud ja rahasumma üle Arwid, mis parun talle siitamaale pruukimiseks oli annud, kaebada ei wõinud, sellegi pärast ei oodanud Arwid teda sugugi koju.

Ja jeks andsiwad mitu asja põhjust.

Esiteks see, et Arwid nüüd teadis tõesti kes ta oli ja mis ta isa rüütlite silmis wäärt oli olnud. Küll aimas Arwid ennegi oma minewiku üle nii mõndagi, aga sellegi pärast oli ta eest kõik paksu liniku alla peidetud. Mõne nädala eest sai ta inimesega kokku, kellel pää küll juba lumi walge oli, aga noorele herrale lapseliku usaldusega omas suures rumaluses kõik ära jutustas.

Ja nüüd ta teadis ja südames tõusis kange wiha kõrkide rüütlite vastu, kes ka ühtlasi ta wanemate mõrtsukad ja nende waranduse röövijad oliwad. Ta süda käis haleduse tundmises waeste orjade vastu keema ja noormees küsis omas tulises hinges: „Mu suur Jumal, kas peab jarnane põli siin igawesti kestma, kas ja ei mõtlegi siia oma wägewa käe läbi muudatust saata? kas pole need hädalised hüüded, mis alataja teelt ja töölt su poole kos-tawad, sind weel ära tüütanud?“

Ja see wanake, kes Arwidile kõik oli ära jutustanud, käis samajuguse rahuga edasi, nagu ennegi, ei pannud seda tähelegi, et ta wiletsad wiisud jalgu ei juutnud katta. Noorherra andis talle ka nüüdgi mõne kopika ja wanamees waatas tänu pisaril ta otsa ja ütles nüüd jälle nagu selgi korral: „Teie, armuline herra, olete nii häa nagu taewa ingel. Just samajugune kui teie armuline ja häa isagi oli. Nüüd ei tahtnud ta enam midagi kuulda, aga kui wanamees esimest korda nõnda ütles, küsis Arwid ta käest:

„Kas ja wanake tundsid siis mu isa?“

„Oh Jumal isake, ma ei pidanud teda tundma. Teda

tundis ju siis kõik maailm. Ta söötis meid näljatseid koeri, aga — aga ka suuri sakju ei jätnud ta nälja ajal ilma.“

„Noh mis jääl hädust,“ ütles hää südamega noor- mees, „see on iga ristiniimeje kohus.“

„Tõsi küll, armuline herra, seda olen ma ka kuulnud, et Jumal käsib ligemisele hääd teha — aga. . .“

„Noh mis aga jääl weel pidid ütleva?“

„Mis ma rumal ori nüüd tean, aga eks armuline noorherra tea ihi kõik. Aga mu eest on see ometi imelik, et nad armulise nooreherra hää isa wiimaks wangi paniwad ja ta nõnda haledal kombel oma elu pidi lõpetama.“

Arwid kahwatas ära, jest see mis ta nüüd kuulis, oli ometi ju uudis. Tema teada oli ta wahwa sõjamehe poeg, kes ühe rüütliga kassikõditluses langes. Poleks nüüd küll maksnud orja käest palju pärida, aga noortmeest ei lastnud uudishimu lahti, päälegi wõis ta siit oma wanemate üle kõige selgemaid teadusi saada.

„Mis sa ütled wanamees. Kas sa seda kõik nii selgesti ka tead?“

„Jumal Isake, Pojake, Püha waimuke,“ hädaldas wanamees, „ma ei peaks siis seda, armuline noorherra, teadma Eks mina ihi olnud ju see mees, kes nooreherra isa süga- wast kraawist, kuhu ta oli hüppanud, wälja tõi. Kui ma sinna läksin, oli tal hää inimesel weel natuke hinge sees ja ütles mulle nõrgalt: Anna mulle, Toomas, till wett. Aga ärge pange pahaks, armuline noorherra, kust pidin ma jääl wett wõtma. Ma olin siis alles tugew mees ja kand- sin ta otse kätte pääl jäält ära, aga pea oli ta juba sur- nud, ei tahtnudgi enam minu käest juua.“

Ja wanamehele tulivad endised mälestused seda wõrd elawasti meelde, et ta suure häälega nutma hakkas.

Noormees toetas ennast seljaga puu najale. See ähwardas ta arusaamise ära rööwida.

„Mispärast mu isa wangi pandi?“ küsis noormees kahinal, jata tundis et ta kops ei suutnud tarwilisel mõddul tuult tõmmata.

„Noh seep see on, armuline noorherra.“ Ta oli neid, ja nende orja karja nälja ajal ja pärast mitu, mitu aastat otsa toitnud, neile raha annud ja nõnda, nõnda tafusiwad nad hääd. Ja kui kõwa südamega need rüütlid on. Jah ma kandsin kätte pääl ka teie ema tupp, armuline noorherra. Ma olin ta ainukene teenija: Toomas, Toomas. Lähen waatama. Oh mu taewa Jumaluke, Pojuke. Armuline preili üffi päinis maas ja wäike laps, oh kuidas ma juudan seda rääkida — just nagu oleks ema põder oma wafikaga. See laps olite teie, noorherra, aga ema pidi teil surema. Nad ei toonud talle tohtrid ei tulnud teda waatamagi, misgit kurbtust polnud omakste paledel sellepärast märgata, et nende tütar ja õde suremas on. Ei — neil oli see wistliste õnneks, sest nende teada oli ta suurt pattu teinud, et kodanikule oli mehele läinud. Aga ega armulise noorherra isa origi olnud ja ta oli nii hää inimene kui taewa ingel.“

Mitmed sõnad ei suutnud Arwidi tähele panemisesse enam mahtuda, sest ta pää kohises ja käis ringi. Üks hoog käis tast teise järele läbi ja ta mõtted lendasiwad nagu walgud süia ja sinna.

Kõik, mis ta siin kuulis, oli talle uudis.

Äkitselt läks Arwid, wöttis wanamehe rinnust
finni ja kirjendas:

„Sa wana — wana — kas ju mõistus on selge? kas
jamsid? wõi on see kõik tõsi, mis rääkisid? Ütle!“

„Andke armu, armuline noorherra, ma olin nii ru-
mal, et kõik üles lobijesin, ma wa rumal. Galastage, ärge
laske mulle peksa anda.“

„Mis ja kiunud,“ ütles Arwid wihajelt „üttele, kas on
see selge tõsi, mis ja rääkisid, wõi jamsid ja.“

„Sumala eest on see küll tõsi, armuline noor herra,
aga ega mina jääl üksi süüdlane olnud. Eks ma oleksin
küll kõigest südamest soowinud, et armulise noorherra hää
isa oleks wõinud ilusa rüütli preiliga von Brandeni tütreaga
õnnelikult elada, jah seda oleks kõik orjad soowinud, aga
mis meie sinna wõisime parata. Olets armulise noorherra
isa oma pruudiga esmalt mõneks päewaks ühegi orja juurde
peitu põgenenud, tõe poolest, nii palju häduse tundmust
meie rahwal ikka rindus on, et teda poleks keegi tagajajate
kätte annud.“

„Küll — küll,“ ja Arwid löi nõrgalt käega. Ta läks jäält
wanakuwal sammul minema. Jah, ta uskus, et wanamehe
sõnad tõsised oliwad, sest ta oli selleks liig rumal, et nii
ilusasti oleks waletada oskanud.

Mlusasti, jah ilusasti. Arwidi süda kees sees, kui need
kujutused ta waimu eest läbi wilkjatasiwad. Nõnda siis
kandsiwad ta wanemad ihulikult ja hingelikult kõige kole-
damaid raskusi. Ja mis eest? Sellepärast, et kodaniku sugust
mees julges rüütli preilit armastada. Jah, see oli nii suur
kuritegu, et ta endised häd teod selle ääres midagi ei
tähendanud. Ta peab põgenema. Teda aetatse kui röwrlit,

kui kiskjat metsalooma taga, kuni wiimaks kõrgete rüütlite oma weriwaenlaste kätte langeb.

Jah, weriwaenlased ei jae enne rahule, kuni nad inimese werd näewad, kes neid ja nende perekondi surmast, kibedast ja hirmsast naljasurmast päästnud. Aga werejännuliste himu pole weel täis — ohwreid on neile weel wähe ja walusad ägamised nähakse neile hääd nalja tegewat. Ka ta ema, nende oma tütar, peab ohwriks langema. Ja kui see ka kõige häledamal kombel on sündinud, jäeb Balti rüütlite uhkus rahule.

Ilus uhkus — küllalt wist suurepäraline.

Arwid pigistas omad käed rusikasse ja ta oleks hää meelega praegus neid üks teise järele läbi kolkinud. Ta käis põnewalt edasi tagasi ja mõtles mis teha. „Ma lähen siit jäädawalt minema, siia neetud pinnale ma oma jalga enam ei tõsta, aga seal sai ta mõistus aru ja ütles: Mine, mine, kellel sinust kahju. Siin sa oledgi pinnaks silmis ja tuletad wanu asju meelde. Mine!“

„Ei, ma ei lähe,“ hüüdis noormees, „ma ei lähe, jään siia ja tahan teile kõik kätte maksta, kõik, mis teie raud südametega sakslased mu wanematele olete kurja teinud.“

Siis kuulis ta nagu oleks teda keegi wastu hirwitanud: „Sina maksad kätte — poisike. Sa oled ju wana küll, aga midagi pole sa weel suutnud korda saata. Nii läheb kõik su elu laiseldes mööda ja see on teistele kasuks!“

Edasi-tagasi mõeldes jõudis äritatud mees otsusele, et tema oma jõuga kõrge auuliselle rüütli seisusele midagi ei wõi teha. Aga midagi wõiks siin siiski wäsimata waim ja kindel tahtmine korda saata. Ürata see pärisrahwas omaast unest üles ja siis tõuseb ta kui ärkaja löwi ja

raputab oma raudseid ahelaid. Seda kardakšiwad rüütlid ja see oleks neile kõige juuremaks karistuseks, kui keegi peaks nende orjad juutma enese tundmusele jaata. Kui nad endid inimesteks hakkakšiwad pidama, siis ei lubaks nad, et nendega kui loomadega ümber käidakse. Raebtused nende wägimalla tegude üle kostakšiwad rahwasõbraliste waimulikude ametnikude läbi pea kuninga kōrwu ja see helde meeline mees, kelle südame peal alati rahwa hää käekäik seisab, parandaks wististe nende põlwe.

Aga ka selle rahwa äratamine näis lähemal silmitsemisel ilmanõimata olewat. Mastasadade jookšul oli teda uinutatud, ta käest inimlikud tundmised ära rööwitud ja nüüd ta enam pääd ei tõstnud. Wana usk oli neilt wõetud, aga uut polnud neile asemele antud ja seega oliwad inimesed täiesti loomadeks alla rõhutud.

* * *

Ehk enne arwati tänawu küll ruttu lund tulewat, ometi kestis sügis nüüd wistalt ime kaua edasi. Mari oli täiesti mõisas ja noorherra õpetas teda igapäew. Arwid oli selle asja pärast Otto von Löwenbergile kirjutanud, et ta tahta üht orja tüdrukud lugema ja kirjutama õpetada ja teda jassa keeles harjutada. Wali parun andis seekord, nagu ta nimetas, oma kalli kasupoja tujudele järele, ehk sarnast mängimist küll sugugi tarwis ei oleks, kuna see ka ühtlasi wõiks orjade rahu rikkuda.

Noh sellega oli siis luba ometi käes ja Arwid wõis Marit igal ajal õpetada, ilma et tigebral walitsejal selle kohta midagi oleks ütelda olnud. Ja tütarlaps õppis häämeele ja suure hoolega. Aega mööda oli aga õpetaja ja õpilase wahel ilma tähele panemata imelikuks muutunud. Arwidil oli ilma Marita igaw, siis ainult oli ta oma

saatuslega rahul, kui neiu ilusad filmad täis lapseliku usaldust talle otja waatasiwad ja ta roosihuuled õpitud asja pääst üles ütlesiwad. Arwid oli omale kaunis tubli teadmise omandanud ja mõisa ajas sügisel ilma lehtedeta wanade puude wahel kõndides, millede raagudes tuul haledasti hulus, jutustas ta neiule Jumalast, ta tõsidusest ja wägewusest — loodusest ja muudest suurtest asjadest. Need oliwad neiule kõik uued, sest enne ei teadnud Jumalast ta pea midagi ehk õieti wähe ja päälis kaudselt, ebausuga segatult.

Kõiki ei maksja sõna sõnalt, ega mõte mõttelt ümber harutada, kuidas need kaks hinge teine teisele ikka rohkem läheneiwad. Aga ometi nägi Arwid wiimaks, et ta selle orja tüdrukut külge ilma katkestamata seotud oli. Nüüd ei waimustanud teda üksnes ta iludus, waid rohkem weel ta waimu puhtus, hääduus ja mitmed hingelised kõrged omandused. Küll püüdis ta enesele mõnikord selgeks teha, mis sest tuleb, et ta orjatüdrukut armastab, aga ta ei jõudnud oma mõtetega kuigi kaugemale. Ta tahtis mõnikord oma südame mõtteid talle teada anda, aga jälle hoiatas teda südame tunnistus, ütles, jull pole digust neiu õnne ja rahu niisuguste imelikude ja wõimatumate lootustega petta ja meelitada.

Arwid elas ahastuses

Aga mine keela ja noomi soojust, miks ta wara kewadel lilled kaswama meelitab, sest wõib ju weel külm tulla, mis noored õied halastamatalt ära purustaks. Ei — kewadine soojus on imeline hää ja misgi jõud ei wõi neid tahtada kaswamast hakata.

Ra noorte inimeste südames oliwad kewadised tormid lahti pääsenud. Küll püüdis neiu jarnaseid mõtteid

tagasi tõrjuda, aga jälle tõusivad nad uue jõuga, päälegi kui noormees jeda tuld oma pilkudega liig tihti õhutas.

„Wägew Isjand,“ palus neiu, „päästa mind neist mõtetest, sest ma olen ju ori ja anna mulle arusaamist, et ma teda ei tohi armastada.“ Aga siin ei aidanud palwed ja õhtamised palju.

See oli ühel ilusal sügisel päewal. Haruldaselt paistis päike ja ehk ta pilk küll kurwa poolne oli, ometi rõõmustas ta loodust, andis kõigile uue läike ja äratas keel uinuwat loodust uut elu.

Arwid ja Mari istusivad wäikeses ilusas tuakeses Riiguste mõisa lõuna poolses otsas. See oli Arwidi oma tuba ja nüüd oli siin nii imeline hää ja lõbus. Päikese kiired tungisivad laua pääle ja langesivad säält Mari ilusate pehmete kulla karwa juuste pääle. Nad nagu oleksiwad tahtnud ilusa ja puhta neiu pääd silitada, kelle silmadest armjus ja hääduš wälja paistis.

Nad oliwad oma õpetunni lõpetanud, aga nüüd peffis nooremehe süda hullu jõuga.

„Meie wahel peab selgeks saama ja ma wõidan ta omale,“ mõtles Arwid. „Tema pärast jätan ma puhas maha ja kannatan põlgtust ja pilkamist, mis selle läbi mu pääle langeb.“

Päike saatis jälle omad kiired tuppa ja need kõnelesiwad elust, armastusest ja kinnitasiwad kahklejat ja arga südant.

Mari tõusis laua tagant üles, tänas wiisakalt armulist herrat õpetuse eest ja pidi wälja minema.

„Marie, ära mine weel,“ hüüdis Arwid nõrgalt, „jää weel natukeseks siia — mul — mul oli Teile midagi ütelda.“

Neiu kehast läis wärin läbi. Rogu Urwidi olek tunnistas äritust, ta pill oli kirglik. Neiu jäi seisma ja löi filmad maha.

Päike paistis ilusa neiu näu pääle, näule, mis nüüd õrna punaga kaetud oli, nagu oleks ta auufuse kulla korraga õrnalt üle tõmmatud olnud. Ta roosi huuled tujusiwad tasa.

Noormees tõusis toolilt üles ja astus neiu juurde. Ta sirutas oma käe wälja ja haaras neiu käest kinni:

„Tulge, ma pidin Teiega misgi tähtsa asja pärast kõnelema. Tulge!“

Uga ueiu tõrkus wastu. Ta waatis oma ette maha. Neiu sai aru, et otsuse andmise pill on kätte jõudnud ja nüüd kerkis Peetri kuju weel wiimast kordas ta filmade ette. Ja see kuju kõneles: „Mina — mina oleksin sind õnnelikuks teinud, olgu küll, et meie kahekesi wiletsat elu oleksime pidanud elama. Uga — aga tal on nõu sind õnnetumaks teha, häbisje ja hukatusesse jaata.“

See polnud ju sugugi nii wäga haruldane kõrgemeelsete rüütlite poolt.

„Tule, mu elu, ilma sinuta ei suuda ma elada, ütles Urwid ja tõmbas neiu oma sülle. „Ütle mulle, kas sa mind armastad? Lase ma joon ju huultelt magusust; lase ma joon jäält oma närtsiwa elule kinnitust.“

Ja ilma luba saamata tõmbas tugew noormees õrna ja ilusa neiu õmale kaenla ja suutles teda ahnesti, kirglikult.

Neiu wastu panemise wõim lõppes otja ja nüüd laskis ta noort meest enese huultelt juua — ahnel, ilmlõpmata.

Kui esimene armu hoog mööda läks ja wähe mahti andis, wõisiwad nad midagi rääkida.

„Kui õnnelik olen ma,“ rääkis Arwid, „et ja mind ka armastad. Sa oled mu elu ja ma loodan, et ja oma südant ka edaspidi mulle ei keela.“

Neiu filmi walgustiwad pikkamisi pisarad. Ilka korjas neid sinna rohkem ja rohkem, kuni nad wiimaks suure wäega filmadest wälja jooksiwad ja, nagu määratu kohiseja jõgi ruttu mööda palefid alla ruttasiwad. Ta pani käed filmade ette ja nuttis tugewasti: Arwatawasti oli see; õnn talle korraga liig ränk.

„Ara nuta, miks ja südamekene nutab?“ küsis Arwid ja silitas ütlemata hää meelega neiu siidi pehmeid juukseid.

„Ma olen ju ori,“ ütles Mari kibedalt.

„Ma tean seda,“ rääkis Arwid kindlasti. „Aga su süda on minu päralt, loodetawasti suudan ma su ihu ka orjusest wabastada. Ütle aga, kas armastad mind, kas lubad mulle naefeks tulla?“

„Jah,“ jostistas neiu ja langes nõrgalt ja jõutumalt tugewa nooremehe käte wahele.

„Misgi asi ei wõi meid lahutada ja ma tõutan sind, mu inglifene, õnnelikuks teha“ rääkis Arwid. „Jäegu nüüd see maailma eest salajasse. Ma arwan, külas ei waadata ju pääle enam ufaldawa filmaga, sest, sest...“

See oli tõsi, mis Arwid rääkis. Küla noortel meestel oli ilusast Mariist kahju. Esmalt polnud külas enam nii ilusa häälega tüdrukut, kes nii liigutawalt oleks oskannud waese lapse ja orja laulu laulda, ega ei jäkjanud keegi jäherdufes wõimluses hõifata, kui Mari seda tegi, kui ta wanu laulusid laulis, mis wabadusest ja wanemate wahwusest rääkisiwad. Ja siis pidi jälle herra oma tuju- dele selle kõige ilusama tüdruku pärima. Ilus nägu oli

neiuksle nuhtluselks, sest siis arwas herra teda nähes: Niisugust lähed ju mulle tarwis.

Rõige rohkem nuttis Peetri ema Mari järele. Ta armastas seda neiukselt nagu tüttart, sest ta teadis, et Maril Peetri südames esimine koht oli. Aga üüüd oli lastnud neiu, nagu wana inimene arwas, ennast tühistest asjade ilust petta ja oli nende läike wastu wast oma neitsiliku puhtuse ära müünud.

Wana inimese süda läks haledaks, kurwaks ja ta tahtis oma kahju ilusa lapse järele pisarate alla matta.

Tänane õhtu oli Marile kõige ilusam. Kui juba widewikuks hakkas minema, näis temale tuba liig kitsaks jäewat, ta nagu ei oleks suutnud siit tarwilist õhku hingamiseks leida.

Mari läks põllu äärt mööda metsa poole. Külasse ei tahtnud ta praegu minna, sest ta oli imeline hää, kui armsad lootused tulewiku üle ta pääs keerlesiwad. Ümber kaudu oli kõik waike, surunud, ainult neiu tasased sammud kuulduwawad külmetanud maa wastu ta enese kõrwu. Aga ta südames oli täis kewade, kewade kus armsamad lootused tuhandeid moodi magusaid wiisidid laulsiwad. Ilm oli ta eest nüüd täielik paradisiis ja ta tänas Jumalat, kes talle jarnast õnne kätte annud.

Tasane sügisene wilu tuul jahutas neiu kuuma palet.

Ilma tähele panemata oli ta kuni metsa äärde jõudnud. Siin jäi ta seisatama ja mõtles tagasi minna, aga tal oli weel wäljast kahju lahkuda, sest siin oli nii lahke ja suurepäraline, hää ja waba olla.

Aga süda ei suuda ilmaegi kaua üksi õnne suurust

ära kanda. Ta tahab teda teistega jautada, wõi vähemalt oma rõõmu teisele lustilises ja rõõmsas kõnes teada anda.

Aga Maril polnud kuski sarnast inimest, kellele ta oma põhjatumast õnnest oleks wähegi märku annud. Ta tundis omas liifmetes magust rannatust ja istus põllu ääres kaswawa lähera ofjalise kase alla ja lastis mõtted pääs ringi käia.

Ukitselt äratastiwad teda tasased sammud üles. Maril käis hirmu wärin läbi, sest kes wõis siin mõisa põllu ääres weel nii hilisel ajal rännata. Külla on ju kaugel, kas see pole wiškude waras, wõi koguni tont, wõi mõni endine jumal, metsa wõi hallika waim.

Mari tahtis üles tõusta ja ärapõgeneda, aga ta ei jaksanud paigast liikuda, sest eemalt ligines pikk must kuju.

Ka ligineja kuju jäi seisma ja wahtis otse Mari poole. Nähtawasti kandis ta midagi, muidugi pidi ta selle järele ka waras olema.

Nõnda wahtisidwad natuke aega teine teise otša, aga jäl ligines kogu Mari juurde ja waatas neiule otse filmi.

„Sina, Keet,“ hüüdis Mari rõõmuga. „kust sa tulud nii hilja, weel?“

„Külalt tulen ja lähen — koju. Aga miks sa pole nüüd enam meile tulnud. Noorherra wist ei lase.“

Wiimastest sõnadest kostis walu ja pilkamine ühtlasi.

„Mis tema must keelaks,“ ütles Mari, kes sest wäga hästi aru sai, „aga on ju nii pime ja kes see orjale siis päewal aega annab.“

Kena ori — ma usun küll. Aga eks nüüd ole ju ka...“

„Emafe, miikpärast sa minuga kuri oled. Mis moodi olen ma sind wihasanud. Sa olid ju enne alati minu

wastu hää," palus Mari, kes sest ei suutnud aru saada, miks kõik maailm temaga ühes ei hõiska.

„Enne jah," pomise swanake eneses — „enne oli teine asi: Aga miks lasewad siis meie rahwa lapsed endid nii ruttu neist wõrgutada. Ka sinul, kena lapsuke, on ilusad riided, kerge elu ja wõib olla, mõni haljas raha tükk enam kui neitsilik püha puhtus.“

„Emakene, mis sa räägid," hüüdis Mari ärituses ja wihas.

„Jah, ma räägin tõtt ja see pahandab sind ja kena laps," rääkis Reet. „Ma tunnen neid herrasid, sest ka ma olin ju omal ajal noor ja niisama ilus kui sinagi. Oh sääl oliwad herrad walmis mulle ilusaid sõnu kõwa sisse jostistama. Aga ma teadsin, et ma ori olin ja ei wõtnud neid kuulda. Sääl muutus tuline armastus äkitselt palawaks wihas ja nad lubasiwad mind piinata — mu hinge seest wälja piinata, aga ikkagi ei wõtnud ma nende kõnet kuulda. Sääl lasti mind piitsuda, aga ma ei kannatanud, waid nemad tulises walus. Lapsuke, kirgede tuli põletab libedamini, kui tühine wits jõuab sulle walu teha. Mul oli häameel, sest ma olin wõitnud — ma olin oma neitsiliku puhtuse tulest läbi toonud. Ja seda rõõmsam olin ma, mida kauemini mu wõitlemine kestis. Ma wõitsin ja tänu haigusele, mis mu näult nooruse iluduse ja wärskuse rõõwis, päästis mind wõitlusest. Mind ei pandud enam tähele, sest herradele oliwad nüüd jälle mõned nuud rohkem meeldima hakkanud. Aga ma wõitsin," lisas Reet oma kõnele uhkusega juurde. „Nüüd on tütarlapsed herrade sõpruse pääle uhkedgi ja nad ei pane oma poistest palju tähele,

kui aga herra neile paar meelituse sõna kõrva fosistab. Nad müüwad kõik . . .“

„Ematene, sa teed ülekohut, sa teotad ilma teadmatalt, ütles Mari. Ta ei jõudnud ennast pidada, sest sellele inimesele pidi ometi midagi tõenduseks ütleva. Ei meil ole meelitusega, wõi teiste sarnaste asjadega tegemist, meie armastame Urwidiga teine teist. Meist saawad mees ja naene.“

Reet jäi esmalt wäheks ajaks wait ja wahtis otse koha Mari otja.

„Ah, ah, ah,“ kõlas meeleäraheitlik naer läbi õhtuje waiksuse — „saab, saab — noh oodake siis jeda aega ja näidake mulle ka, kui orjatüdrukust, Marist, herra naene saab. Sa waeneko, sinu juures on nad mõistnud oma laulu laulda ja see on su ajud segamisi ajanud. Muidugi ei maksa jul enam oma rahwa juurde enne tagasi pöördä, kuni neil himu sinust täis on ja nad sind piitsaga mõisa õuest wälja kihutawad.“

Za wihafelt keeras Reet ennast tüdruku poolt ära ja läks Raimiku poole.

Kuid need sõnad ei juutnud ilusa neiu magusaid lootusi nõrgendada. Ei — ta tundis tulist wiha südames Reedu wastu. Enne oli see naene tema wastu sõbralik ja hää ema olnud, aga nüüd süüdistas ta teda kõige armatumalt häbemata asjades. Ta ei katfunud asja kohta misgit selgust saada, andis jeda mööda otjust kuidas iji mõtles ja jäi oma arwamisele kindlaks. See oli tema arwamine Mari kohta ja arwatawasti ei mõtelnud külas keegi teisiti. Za see oli ülekohus, raske ülekohus, mida Mari

praegus jelle rahwale, kelle seas ta üles kaswanud oli, ei
juutnud andeks anda. Ta sai aru, et see üks paha ja
kangefaelne rahwas on, kellele karistus ja wali ümberkäi-
mine üsna tarwilik on.

IX.

Põlised tammed raputasivad sügawas laanes jälle uhkesti omi latvasid ja sügawas auukartuses kuulis rahwas nende kohinat, sest säält kostsid jumalate hääled. Inimesed töiwad rõõmuga oma ande, ja paniwad selle preestri õpetusel tammede jalale wõi wiskasivad hallitatesse ja lugesivad palweid, mis jumalate sulased ja wägewate waimude teendrid neile ette ütlesivad.

Ja need mehed oskasivad tammede kohinast palju jumalate kõnesid rõhutatud rahwale ära seletada.

„Jumalatel on häa meel rahwa pärast,“ rääkis wana halli habemega mees, „et teie jälle wanu jumalaid tulete kumardama, keda meie wanemad sest ajast auustasivad, kui wägewad waimud selle ilma rajasivad. Nad lubawad jälle endised ajad tagasi saata, mill selle maarahwas isienda seast wanemad walisivad ja meie sõjawäed jumalate juhatusel ühest ilma äärest teise käisivad ja ifka suure warandusega tagasi pöörasivad. Jumalate pääle argu teie südametes nurinat tõusku ja andke wägewatele waimudele ifka auu. Ei, nad ei jätnud rahwast maha, waid rahwas langes ifi nendest ära. Müüd olete karistust küllalt saanud, aga ka jumalate wiha on lepitud ja nad annawad teile

andeks, kui teie neid jälle truusti teenima hakate ja risti usu Jumala, kes ainult häda ja wiletsust siia maale tõi, maha jätate. Kuulge kohinat. Teie küll sest aru ei saa, aga minu wastu on wägewad waimud armulised olnud ja ma mõistan kohinast nende keelt. Uskuge mind, uskuge seda, mis ma kõnelen, sest seda räägivad minu suu läbi eile wägewad waimud, kellede südamed teie pääle on haledaks saanud. Ja ma olen wana, jumalatel on nõu mind warsti oma juurde kutsuda, sellepärast jäeb mulle järeltulijaks see noormees. Teie tunnete teda, ta on teie seas üleskaswanud, aga nüüd on jumalad ta omale walinud, kelle läbi nad siis oma tahtmisi teile teada annawad, kui mind enam ei ole.“

Wanamees tõmbas hinge tagasi.

„Aga kui teie tulewikus jälle kord wabad olete,“ hüüdis ta waimustawas hõiskamises, „kui Eesti rahwas jälle wägew on, kui ta salgad jälle wahwaste wanemate juhatusel sõja ja kauba teel jumalate juhatusel ühest ilma äärest teise ulatawad, ärge siis jumalaid unustage, kes teie pääle halastawad. Tooge tänu — tooge andeid nii, et suurdel jumalatel ja wägewatel waimudel teie üle tõesti häa meel oleks.“

Wanamees lõpetas oma kõne ja tugew kohin tamme latwades kinnitas ta sõnade tõsibust.

Rahwas uinus sügawas auufartlikus unes kõige magusamate unenägude juures. Neile saiwad korraga laulud selgeks, mis esiwanemate wägitegudest kõnelesiwad ja südames ärkasiwad kõige magusamad ihaldused niisuguste päewade järele. Ihu oli küll ori — aga waim lendas kaugele, kaugele tagasi prii põlwe sisse.

Ja tugew hoog käis rahvast läbi ja ärkaja lõwi raputas wihaselt oma ketisid, milledega ta käisist ja jalust oli seotud.

„Sa jumalate sulane,“ hüüdis keegi rahwa seas, „meie toome kõik, kõik, oma loomad, oma leiwa, wilja natukesse mett, kõik mis meil on ja paneme sîia jumalate jalgade ette. Andku nad meile wabaduse tagasi, meie jääme neile truudeks. Meie läheme ja kîsume ristiusu templi maha, tõukame kantsli jõffe ja wiskame kirikherra karwupidi kaewu.“

„Teil pole juhatajat — ma olen wana,“ ütles wanake.

„Aga sul on ju noormees ääres, eks see wõi meie juhatajaks hakata. Tal on jõudu ja kui ta jumalate meele pärast on, eks need anna talle siis ka tarkust.“

Wanake waatas oma ette ja kui keegi oleks nüüd juutnud läbi pimeduse ta filmi waadata, siis oleks ta sääl tuld näinud, mis leegitses. Ta wõitles enesega, sest nüüd oleks ta selle rahwaga wõinud minna ja wihatud rüütlite mõisad maru moel silmapilt maataja teha. Igalt poolt jookseks rahwas hulgana koku ja murraks nagu määratu wihas kohiseja jõgi kõik puruks, mis ette juhtub. Ta pill wiibis eemal ja wanake pigistas omad kuiwetanud käed rusikasse.

„Ei weel,“ ütles wanake natukesse aja pärast, „igal asjal oma aeg. Ma tahan enne weel suuri jumalaid paluda ja kõiki wägewaid waimusi meie nõusse meelitada. Rahwas on jumalaid liig palju pahandanud, nad nõuawad rohkem andeid, rohkem palweid. Minge tänä weel koju ja ärge laske endid ristiusu Jumala mehest äraeksitada, ärge uskuge, mis ta teile ette waletab. Kui õige aeg tuleb,

kui jumalad jefs märku annawad, siis ma kutsun teid uuesti üles.“

„Ei, ei, meie tahame nüüd minna,“ hüüdsiwad hääled. „Mis me weel wiivitame — me toome kõik juualatele, mis me herrade mõisatest kätte saame. Me anname kõik neile mis meil endil praegus on.“

Kõik oli jälle waikne, ainult tuul lohas päratumas laanes ja tamme ladwad mühasiwad.

„Kuulge,“ ütles wanake wihaselt. „Teie tahtmist ei wõi tähele panna, sest jumalatel on teised mõtted. Teie peate sõna kuulma ja seda tähele panema, mis jumalad minu läbi teile räägiwad. Nad ütlewad, et weel ei ole aeg käes, weel peate karistuses kannatama ja neid püüdma lepitada. Teie peate igahäele wanade jumalate usku südamesse panema. Kui teie oma tahtmise järele hakate tormama, siis wõtawad nad oma abi teilt ära ja langete weel raskema põlwe ja karistuse alla.“

Rahwa seast ei julgenud keegi häält tõsta.

„Minge nüüd rahulikult koju ja ärge räägite sellest kellegile sõna mis siin olete kuulnud.“

Ja rahwa hulk läks pikkamisi laiali.

„Tule, Peeter, hakkame koju minema,“ ütles kullart noorele mehele, kui kõik inimesed oliwad juba ära läinud. Aga noormees seisis weel ja wahtis tummalt enese ette.

„Mis sa muretsed,“ ütles wanake noore mehe ette astudes, „kas su süda ei hüpanud rindus, kui see rahwa hulk minu tahtmise alla ennast alandas. Miks oled sa arg, ja miks ei leefi su filmades püha waimustuse tuli. Jumalad on sulle hää jõu ja terase mõistuse annud ja täna

õhtu oleks ja wõinud jälle rahwa päämeheks astuda, aga ma ei arwanud aega weel kõlbliseks. Wali talw on pääle tulemas ja see wõib suure ette wõtte fergesti nurja ajada. Tuleb kewade, kui maa jälle jäljed enesesse neelab, kui päike pilwede tagant uut soojust, äratust ja lootust saadab, kui metsjad jälle lehtedes kohawad ja linnud rõõmuga laulawad, siis — siis päästame jumalate abiga oma isamaa riisujate küüfist ja wõidame haljendawa muru endile tagasi. Sina aga pead emast jelle aja sees minu juures ettevalmistama. Sa õpid jumalate tahtmist tundma ja nemad panewad sulle kõnelemiseks keele suhu, misga sa tuhandete südamed enda poole wõidad ja enese tahtmise alla alandad. Repiga ja wägewusega on wiletsam walitseda, kui sõnaga mis kui oda südamesse pistab.“

Noormees pühkis käega üle palge ja ta rinnust kostis tasane, tagasi surutud ohkamine.

„Ma mõistan sind — ja armastad seda tüdrukut, ju ema kõneles. Sülitata ta wälja, ta ei ole seda wäärt, et sa teda meeles pead.“

„Ma ei suuda teda unustada,“ ütles noormees tasa. „Ta ilusad filmad seisawad unes mu ees ja ta ilus hääl kostab puude kohinast läbi, alati mu kõrwu. Mul on taft kahju.“

„Tõsi — ma ei taha sulle ette heita. Armastaja on rohkem hädas, kui upuja sugawates woogudes. Aga wõib olla, kui sa taga kofku saad, et armastuse leek leeki suudab sünnitada ja sa ta ilusa herra küünte wahelt jõuaksid ära tuua.“

Seda kuuldes wirgus noormees. Ta keha läks sirgeteks ja ta ütles:

„Ma tahan teda päästa, tahan talle elada ja teda jumalaid tundma õpetada.“

„Noh hää küll, kui meil niisugune ettevõtte on, ei tohi me ju aega viita. Praegus on maa veel lumest waba ja öö ka pime. Lähme ja saame temaga kokku — siis jääb ehk su tormil tuisuja süda waikeks.“

„Aga kus me nüüd öösel temaga kokku saame?“

„Sa oled lapsuke. Kes julgeb oma kätt minu külge panna. Nad tunnewad katku weel väga hästi, nad on taft piki lugusid kuulnud ja praegus põgenewad inimesed ta eest. Ma wõtan tüdrukku käest finni ja toon ta sinu juurde.“

Ja mehed hakkasiwad läbi pimedada metsa Riiguste mõisa poole minema.

Riiguste mõisa afendest wilkusiwad weel tuled. Nooremehetele oli mõisa ümbrus hästi tuttav, sellepärast liginesiwad nad tagant poolt küljest, kust leedri- ja pakjud sirina põõsad kuni mõisani ulatasiwad, mõisale. Kui nad üsna lähedale jõudsiwad, jäiwad nad kuulutama. Altt kostsiwad teenijate hääled ja rõõmus naer.

„Kas julged sisse minna?“ küsis tulutark oma kõrwal seisjalt noorelt mehelt, kelle süda kuuldawalt rinnus pekkis.

„Kuis ma julgeksin — nad wõtaksiwad mind finni ja. . .“

„Soh olgu, ma lähen toon su kuld juukselise ära,“ ütles wanamees. „Sa mine sinna eemale küüni poole, kümme sammu tee äärest põõsastiku, säält leian ma sind.“

Ja wanamees kadus pimedusse.

Wanamees tegi kindla käega ukse lahti. Koerad, kes

pimesdas kijas magasiwad, kuulsiwad seda, tundsiwad wõõrast haijugi ja urisesiwad tugewasti.

Zuba pistis wanamees kae mantli alla, mis kadaka juurtega oli kokku õmmeldud ja mille küljes hallid pikad männa samblad tolgendasiwad, ja pigistas pikka pusti pääd. Aga loomad jäiwad rahule. Kas arwasiwad nad kardetawaks kulutargaga wõidelda, wõi oliwad nad seda wõrd laisjad, et ei raatsinud magustast koeraunest lahkuda.

Wanamees läks walgustatud juurde kotta ja sääl tuli talle pikk purjus mees wastu. Teisest tuast, mille uks oli finni lukatud, kosisiwad rõõmsad hääled.

„Pea mees“ ütles kulutark, „ja näita mulle, kus on tüdrukü Mari tuba.“

„No kes sina wana habemik oled,“ ütles pikk mees hiritades, „et noore herra ilusa armukese juurde tikkud.“

Ilma sõna lausumata wõttis kulu tark mehe kae warrest finni, wiis ta tule alla ja sosisistas:

„Ma olen must surm, kakk. Zuhata mulle, mis ma küsisin ja seisja ise siin. Mii pea kui ja liigud, kakkud ja jurnult maha.“

Nüüd silmas mees ka ise wärki wanameest ja talle tuli forraga kole hirm pääle, mis ta walgeks küpsetas kui kase koore.

„Sääl — säält läheb uks ta tuppa,“ kogeldas mees.

Ilma sõna lausumata läks wanamees sinna poole, kuhu hirmunud mees näitas.

Ta awas ukse ja neiu luges midagi. Neiu oli sügawatesse mõtetesse wajunud ja ta ei pannud tähelegi, et keegi kambri tuli.

Kulutark läks neiu juurde, wöttis ta käe warrest finni ja sõnas kõmiseja häälega :

„Tule minuga kaasa !“

Neiu wiskas pilgu wanamehe poole ja kiljatas ehmatuse pärast. Ta tahtis ennast lahti kiskuda ja kambrišt ära joosta, aga wanamees pidas ta finni ja rääkis :

„Ära kisenda — ma ei tee sulle mingisugust kurja. Tule natuke wälja, keegi tahab sinuga paar sõna rääkida.“

Ja ilma et ta Mari poolt wastust oleks oodanud tõi ta tütarlapse kambrišt wälja. Neiu ei suutnud wastu panna ja astus ehmatusest warisehes imelikku wana mehe järele. Suures kofas seisis weel praegus mees tule all, näust kahwatanud, ilma et ta ühtegi liiget oleks liigutanud.

„Lapsuke, keela koerad ära,“ ütles wanamees pimedasse kotta astudes, „nad lööwad muidu tühja lärmi ja segawad mõisa rahu.“

Koerad ei arwanud isegi nüüd hääks haukuda. Nad tõstsiwad küll jälle oma uniseid päid ja urisewad.

Kui nad wälja läksiwad, hakkas pikka mehe soontes ta weri uuesti jälle woolama ja ta jooksis noorte inimeste tuppa. Siin rääkis ta warisewa häälega, et must surm wiinud ise Mari ära, ta näinud oma selge filmaga. Esmalt paniwad teised tema juttu naeruks ja arwasiwad et wana Priidu pääs kõik korras ei ole. Ometi läksiwad mõned waatama ja leidsiwad Mari tua tühja olewat.

Nüüd wöttis äkitselt kole hirm kõikide südames maad ja see hirm rõhus seda wõrd suure jõuga, et ähwardas hingamise finni matta.

Tütarlaps sammus wanamehe käe kõrwal edasi, ilma et ta oleks julgenud küsida, kes ta on ja kuhu ta ta wiib.

Hirm mattis Mari hinge finni, ta ei teadnudgi üleüldse, mis taga praegus sünnib. Wanamehe hirmutaw kaju, nagu ta teda tule walgel nägi, seisis ta silma ees ja süda ütles talle, et nüüd midagi koledat sünnib, et see — see kuriwaim on, kes ta praegus ära wiib.

Saanud nad nõnda sõna lausumata kuni küüni kohta läinud, keeras wanamees teelt põõsastiku ja jääl oligi noormees ootamas.

„Noh rääkige ära, mis teil rääkida on,“ ütles ta ja lihas weel Peetri poole juurde, aga pea meeles, et kuded pea laulma hakkawad ja meil tarwis koju rutata. Sa leiad mind Laheloigu äärest kõwera kase alt, kus ma sind ootan.“

Ja wanamees läks ära.

Neiu wiibis weel ehmatuse paelus.

„Mari, kas sa mind enam ei tunne,“ ütles Peeter ja sirutas käed ilusa neiu poole. „Tule minuga siit inetumast mõisast ära. Jumalad on sind minu kätte annud, tule maitfeme nende armust magust armastust.“

Aga neiu taganes noore mehe juurest eemale.

„Peeter — ja ütled jumalad — kas sa oled pagan?“

„Jumalad jah,“ rääkis noormees kelle hingesse õiguse ja tõe tundmine nüüd armastusega segas. „Kristiusu Jumal on petis. Tule siit ära — ja armastad ju mind.“

„Ei, ma ei armasta sind.“

Nooremehe südames kargas wiha-leel põlema. Aga ta juutis seda weel waigistada.

„Ei — ei sa armastad mind. Sa ei ole lastnud ometi weel ennast petjast ära meelitada. Jumalad on ju

puhtust hoidnud ja neil on selle üle hää meel, kui meie meheks ja naeseks hakkame.“

Jälle sirutas noormees käed ilusa neiu järele.

„Ei — ma armastan noortherrat Arwidit ja ta armastab mind tõsiselt. — Sa oled paganaks läinud, pööra uuesti tagasi ja päästa oma hing ära.“

„Jumalad on sind täna minu kätte annud,“ ütles noormees ja enne kui neiu midagi sai, wöttis Peeter tugewasti ta ümbert finni ja surus ta wõimsalt oma rinna wastu. Neiu pidi kiskendama aga noormees mattis oma huultega ta suu finni. Ta ei saanud oma jänu ilusa neiu huultelt täis, ta jäi kaua, kaua, nagu oleks neiu roosi huultelt nälga tahtnud kustutada.

„Lase mind lahti!“ hüüdis neiu. „Sa oled paganaks ja röwmliks läinud. Mine palu ja päästa oma hing. Mine!“

„Ei, ilma sinuta ma ei lähe. Sinu kaju kiusab mind aga ööd ja päewad. Jõe laenete murmeldamisest kostab sinu ilus naer mulle kõrwa, tuule kohinast puude latwades kostab sinu meisi magus hää. Kui ma kuu poole waatan, siis näen, et jäält su kulla karwa siidi juukses minu juurde alla ulatawad. Kui sa minu juures elad, külap sa siis mind armastama õpid. Minu juures pole sull tarwis ori olla. Jumalad on mind orjusest wabastanud ja peagi. . . Tule!“

Ja noormees hakkas neiu kätt pidi enese järele wedama.

Neiu katsus karjuda, aga hirm mattis tal hääle finni. Ta waatis kord weel wõija poole ja nägi tuld, mis Arwidi aknast paistis. Sääl ta wist praegusgi istub ja tema pääle mõtleb.

Mad ei näe elu aegas enam teine teist.

Neiu ilusad ja magusad lootused näisivad kõik puruks wajuwat, tal polnud kusgilt jõudu kinni hakata. Ta püüdis kipunada, aga ime raskus ja hirm rõhus ta kurgu kinni.

Sääl nägi ta mõisa pool puude wahel tuld wilkuwad.

„Ta wist on teada saanud ja otsib mind taga,“ mõtles neiu. „Ta ei lase mind rõõwida.“

See lootus oli hää ja weri pääsis jälle uue jõuga jooksuma. Nüüd pääsis ka hüüd rinnust:

„Appi — tulge appi!“

„Ära kipunada, ja jaad minu juures õnnelikuks. Ma. . .“

„Appi!“ kipunadas neiu uuesti surma hirmus.

Tuli liikus ruttu lähemale. Juba kuulduiswad sammud ja kostiswad hääled.

„Sa pead minuga tulema.“ kähistas noormees ja püüdis neiu süle wõtta. Mari sai noorest pajust kinni ja kipunadas weel surma hirmus.

„Sa ei tule, ja oled tema armukene!“ küsis noormees wihafelt.

„Ei ole,“ ütles Mari „aga põgene. Sind wõetakse kinni ja peksetakse surnuks. Põgene!“

Need sõnad äratasiwad nooremehe nagu unest üles ja juba oliwad otstjad lähedal.

„Zumalad tasugu sulle kätte, et ja oma rahwale oled selja pöörnud, aga . . .“

Enam polnud aega rääkida ja noormees põgenes ära.

Wana kulutark wõttis ta karsitumalt wastu. Mad käisiwad kaua aega teine teisega seltsis ilma sõna lausu-

mata. Viimaks jäi wanakene seisma, waatas otse nooremehe pääle ja ütles :

„Enne oli meie juures teisiti waprust, osawust ja julgust kõrgemate asjade pääle leidus rohkem rahwa südamest. Drjus on hääd anded riisunud ja rahwa seast ei leida ainust meest, kes julgelt ja kindlalt nagu kalju wõiks seista, kelle hää nõu ja kindluse pääle pojad häda ajal wõiksid toetada. Ma olen sind, noormees, tähele pannud ja leidnud, et sa teistest oma jugustest jugugi halwem, aga ka parem, ei ole. Ka sinu süda on pisikeste asjakeste küljes wangis, kuna suured asjad, nagu rahwast oma jumalate juurde tagasi juhtida ja edaspidi oma mured endile tagasi wõita, sind wähe waimustawad. See ei löö ju filmades loitma kui ma sind püüan waimustawate kirjeldustega äratada, sa jäed ifka araks ja kahklejaks. Jumalad ehk alastaksivad õnnetu mau pääle, kuid magaja karu, meie rahwas, puhkab tuimalt ja rahulikult. Ehk, kui sa suudad ta sees kustumat tulukest priiduse, usu wastu põlema süüdata, siis on see nagu õle tuli.

Oh waprad enne muistsed wanemad, miks pole te oma waimu meile pärandanud!“ hüüdis wanake haledal, aga ühtlasi ka wihast wärisewal häälel.

X.

Esimene lumega tuli Riiguste herra, paron Otto von Löwenberg, koju. Ta avaldas walitsejale meele paha, et ta endist rehepapi poega Peetert ei olnud saatnud. Ja kui ta kuulis, et Peeter ikka weel kadunud on, tahtis ta kõige waljemad karistused toime panna, et orjad ta asukohta teada annaksiwad.

„See ei wõi nõnda jädä“ rääkis herra enesele. „Alles siis oleks ju wäga hää ärapõgeneda. Kui ta kuskil siin lähedal wiibib, peab ta wälja tulema.“

Aga mis herra küll ial ette wõttis, ometi ei teadnud keegi Peetri asukohta juhatada. Kõige rohkem sai Peetri ema, wana Raismiku Keet, kannatada. Herra oleks ta pääle halastanud, aga see kangekaelus, sest ta lootis, et ema poja elukohta teab.

Ruid herra nägi ka wiimaks, et ta wõiks lasta orjad kas furnuks piitsutada, ometi ei tulnud nende suust sõna wälja. Ja orjased tublišid tööloomasid, polnud praegusel ajal tõesti mitte üle liiga. Päälegi pidiwad isandad oma karedust nüüd wähe tagasi hoidma. Orjad põgenesiwad ära ja mõned teised mõisnikud wõtšiwad nad häameelega wastu, kelledel enditel orjadest puudus oli. Muidugi, kui jeda

teada saadi, pidivad teised orjad ta õigele omanikule jälle tagasi andma, kuid kes see kõiki jõudis üles otsida.

Sest ajast saadik, kui Arwidi pääs mitmesugused plaanid sündisivad ja ta mõtted siamaale harjunud ja nähtud asjade kohta suurel määral muutusivad, sai talle kõrge rüütli lähedal olek piinlikuks. Kui ta suure herra päale waatas, tuli talle meelde, et ta ainult oma wägitwalla läbi jarnasele kõrgusele on tõusnud, kuna ta üleüldse rahwa käekäigu parandamiseks pea midagi polnud korda saatnud. Muidugi ei wõinud Arwid von Löwenbergi selles asjas süüdistada, sest ta tundis ju rüütli seisuse üleüldist otjust orjade kohta wäga hästi. Tõusivad siin ja seal ka mehed üles, kes rõhutatud orjadele walgustusi nõudsiwad, aga tawalikult naerdi niisuguste narride üle. „Muri need ninatargad enne järele,“ ütlesiwad rüütlid üksteisele, „kas orjal arusaajat waimu on. Need unistajad õpetawad ka wiimaks weel, et orjal meiega ühesugune hing sees on.“

Muidugi suitusiwad niisuguste ninatarkade häälled. Neid kiufati taga, nii et nad ühest kohast teisi põgenedes wiimaksgi wäsisiwad ja nõnda jäi nende õpetus ikkagi narruseks.

Kõiki seda teadis Arwid ja sellepärast ei süüdistanud ta ka Otto von Löwenbergi. Kuid ta oleks talle midagi rääkinud, aga seks polnud ikkagi parast aega leida.

Kord lastis parun Arwidi enese juurde kutsuda ja noormees leidis paruni täiesti ärewuses olewat, kuna ta ees laual mõned kirjad segamisi oliwad.

„Kuulge Arwid“ hakkas parun kohe rääkima, nii pea kui noormees tuppä jõudis, „asjad lähewad tõesti hulluks. Kas oli meile seda Rootslast üleüldse piiskopiks tarwis,

nagu poleks siit mehi sellele ametile leidnud. Ja mis see ninatark papikene ei oska. Siin on minule kui patrionadile, tema poolt teada antud mitmesugusid asju. Meie kihelkonna õpetaja olla waimulikku ameti pääle nõrk ja nagu piiskopile olla räägitud, ta pidada oma eluwiiisidega waimulikku ametid teotama. Ja mis temal sellega asja,“ ütles parun wihafelt noorele mehele otša waadates „mina olen ju ise ta siia ametisse pannud ja mina olen siia maale ta elu wiisidega rahul olnud.“

Parun waatas Arwidile otša, nagu oleks ta tahtnud säält oma mõtete õigeks kiitmist kuulda.

Arwid ei lausunud praegus sõnagi. Sga wastu rääkimine oleks parunit ilma tingimata äritanud ja waletada ta ei tahtnud, sest ta teadis ju wäga hästi, kui koledesti waimulikude meeste elu juuremal hulgal kombelikult hukkas oli.

„Ja tema annab mulle teada, paneb südame pääle, et ma katsuksin üht kõlbliku meest walida, ehk kui ta jälle nimetab, et ma katsuksin õpetaja põlwe sarnaseks teha, et ta lahetasti wõiks elada ja oma jõu rahwa waimuelu tõstmise pääle kulutada. Ah ah,“ naeris parun ilma tahtmata wihafelt, „waimu elu. Kus on nende waim? Oleks neil niigi palju mõistust, kui mu jahikoertel, waat siis maksaks juba waewa ära. Ta paneb ka weel mulle südame pääle, et ma rahwa seas püüaksin ebausku ära kautada ja aidata, et rahwas usu elu poolest ka paremale järjele jõuaks. Aga — hirmus naljakas — mitte hirmuga, nagu see siin maal moodis olla, waid lahke õpetuse läbi saatke neile waimu walgust, et nad tõe teed tundma hakkaksiwad.“

Ja mis teie arwate sarnastest märatsemise ees kirja-

dest, millel minu arwates mingid wäärtust ei ole?" ütles parun Arwidi poole pöördes.

Arwid pidi muidugi wastama ja ta tahtis seda wõimalikult ettewaatlikult, aga ka õiglaselt teha.

„Minu arwates on eeskirjade siisu üsna õige, kuid,“

„Kuid nad on inimeste kohta antud, kellega tark piiskopi isand wähe kokku on puutunud. Kellel misgit mõistust ei ole, kuis wõib see ka õpetusest jägu saada. Ja mis on sääl õpetust tarwis. Oma jahi koera õpetan ma rebase ja mu metsalooma jälgi nuusutama, aga neile, mis tarkust, wõi nagu piiskopi herra ütleb: waimu walgustust, on neile tarwis.“

„Ei, ütles Arwid, „inimesed on nemad ka ja saaksiwad õpetusest aru. Piiskop Thering on kange loomuga mees ja, nagu räägitakse, ei olla ta sugugi nõrgem oma tahtmisi läbi wiima, kui tema eelkäija.“

„Ah soo — no pangu siia omalt poolt mehe “ rääkis parun wihaselt, „ma ei pane teda ametisse, ma ei anna talle punast kopikut ülespidamiseks. Walgustagu siis neid kui kaugele jõuab.“

„See poleks häa.“

„Miks pärast?“

„Piiskop Thering on päälinnas hääs lugupidamises. Ja ma arwan need mõtted on walitsuse juurest wälja tulnud, mis piiskop siin awalikult rordab. Minu arwates oleks häa, kui neid tähele pandaks. Wähemalt tean ma seda, et meie maa mõisnikude üle päälinnas palju hääd ei teata rääkida. See poleks aga'kuidagi mõnus, kui mõisnikud weel asja annaksiwad trooni juures nende pääle nurijeda.“

Wana parun jäi mõtlema.

Sinu sõnadel ehk on iwafe tõttgi sees," ütles ta wiimaks, „aga meie kohus on ju ometi rumalaid käskusid, mis tühja tüli teeksiwad, tagasi tõrjuda."

„Ma ei tea, mis te siin iseäranis rumalusjeks peate."

„Noh neid õpetada, walgustada ja mõnda muud sarnast sõdi."

Ruis see rumal oleks. Troonil on praegus kõrgemeelne noor walitseja ja, nagu kuulda, ta tahab kindla käega oma riigis rahwa hariduse tõstmiseks tööd teha. Ega ta meie maad filmade wahale jäta."

„Muidugi, muidugi," pilkas parun. „Külap kautaks orjusjegi ära — aga kahjuks lähewad talupojad ja paluwad, et nad ikka jälle peksta saaksiwad. Ah, ah, ah."

Arwid tundis, kuidas tal paruni pilkamisel weri kiiresti käima hakkas. Ta tundis küll paruni wiimast ütelist, sest juttude järele oliwad Poola walitsuse ajal talupojad Poola kuninga käest, kes neid priiks tahtnud lasta, peksta ja orjuse põlwe tagasi palunud. See nali oli aga Arwidi eest juba magedaks ja näutumaks läinud ja alandas parunit ta filmas, et ta seda üleüldse pruukisgi.

„See wõib olla, et nad seda kord palusid, aga" . . .

Arwid jäi nähtawasti kinni.

„Mis aga?"

„Rahwas oleks muidugi tänulik, kui orjus peaks korraga ära kautatama."

Paruni näust käis tõmblus üle. Nähtawasti otsis ta praegus midagi parajat noorele mehele wastata, kes sarnaseid mõtteid tema ees julges ilmutada. Kuid parun jäi rahuliseks ja ütles pilkawalt:

„Mis ajast Teil niisugused kõrged mõtted on? Kuu-

leks piiskopp neid praegus, paneks ta teid tõepoolest praus-
tiks.“

Arwid tundis selles üteldes halwaks panemist. Ta
fai aru, et parun praegus temaga nagu poisikesega rääkis,
kellel misgist asjast weel õiget aru saamist pole.

„Ma arwan, et minul üksi sarnased mõtted pole. On
ju siin maalgi mehi, kes tõsiselt on rahwa asja enesele
südamet pääle pannud. Nad on kae külge pannud, muudu-
gi ei wõi nad hülgawat tänu kellegi poolt oodata, sest
nende tööga polda ju rahul. Kuid nad armastawad seda
rahwast.“

Parun hakkas jälle juure häälega naerma. Nii ime-
lik oli see poisike praegus tema ees, nõnda et ta rumalusele
õieti midagi ei mõistnud wastata. Aga nüüd tuli talle
midagi meelde.

„Oh ja,“ rääkis parun, „teie küsisite kord minult
luba, üht orja tüdrukut õpetada ja ma andsin. Ma pean
paraku oma üleliigset lahkust teie vastu kahetsema. Külap
see koolmeistri amet teid nii kaugele on waimustanud.
Kui kaugele ta on jõudnud, kas on juba nädala päewad ja
kuude nimed meeles?“

Arwidi hing läks rahutumaks. Ta tahtis ammugi
neiu pärast paruniga rääkida ja mõtles wahesti oma mõt-
teid neiu kohta talle teada anda — aga nüüd nüüd nägi
ta, et see nende asjale ainult lõpmata raskusi tooks.

„Noh, ja ei wastagi — õppimise tagajärjed on wiist
liig suured,“ pilkas parun.

„Neiu, keda ma wahet olen õpetanud,“ rääkis Arwid
waimustusega, „on hääde waimuannetega. Ta saab ker-
gesti kõigest aru, tal on hää mõistus...“

„Küll küll” keelas parun. „Teie olete orja tüdrukust liig waimustatud. Noorte herradega on ifka nõnda lugu, kui ilusad tüdrukud fergesti neile kaenla langewad. Aga — kui ta teie ilusatele himudele oleks poole sõnaga wastu pannud — mis siis?”

Parun waatas pilkawalt, fihwtijelt Arwidile otja.

„Teie, kõrgeauuline paruni herra, teete Jumala wastu pattu,” ütles Arwid, kes oma äritust ja wiha ei suutnud alla juruda „neiu, kellest meie praegus kõneleme, pole tõesti mitte niisugust laimduft ära teeninud.”

Aga hoiatusel oli paruni juures ka oma mõju, olgu küll ümber pöördult.

„Südisti seisate ta eest ja püüate end minu ees puhtaks pesta, just kui ahwardaks ma teid wiisaga selle pisikese patu pärast. Waimulikud mehed on nüüd hästi maiad armukeste pääle ja — ma ei tea, kas tubli piisfopp jeda neile pahaks panebgi. Wõi — wõi on orja neiu kena nägu nooreherra südame hoopis endale wõitnud, Te oleksite walmis teda omale wõtma?”

Parun pigistab teise filma kinni ja waatab nooreleheldele otja.

Neimees tundis nere palgesse tungimist, aga ta ei lausunud sõnagi. Tai sai aru, et siin iga sõna asjata oleks, mis ta praegus orjade kasuks räägiks. Sellesse kiwisesse südamesse ei tungi misgi mõte, mis orjadel paremat kääkäifu nõutaks.

„Ach, ma näen, et olen rumalasti teinud,” ütles parun, „et teid lubasin üleüldse orjatüdrkut õpetada. Külap tema see ongi, kes teie mõtted õigelt teelt wiltu fiskunud ja sellega ka edaspidi teie kää käifu püüab riffuda.

Olgu nüüd jest küll. Tänahest päewast saadik läheb tüdruki külasse tagasi ja ilmub teistega seltsis teole. Siis jäeb tal aega küll oma tarkusi töö juures korrata. Külap kubjas walwab selle üle, et ta töögga ka jamuti walmis saab, kui teie juures õppimisega."

"Paruni herra." ütles Arwid, aga olgu küll, et jelles toonis palwet kuulda oli, siisgi ei puudunud säält ka wiha, „ma palun teid, ärge saatke neiud waimu tüdrukute hulka."

Parunil oli nähtawasti häämeel noort meest piinata, Ta palgel mängis iseäraline naeratus.

„Sa miks siis mitte?"

Noormees seisis kahwatanult wagusi. Ta surus huuled wõimalikult kowasti kokku, nagu oleks ta kartnud siin südamet mõtteid wägisi juust wälja tungiwat.

„Teil oleks wiist wäga kahju, jest noorel herral oleks ju häbi minna teo tüdrukute hulgas ühe põske näpistama. Noh jäegu ta mõisa, aga õpetamist pole tänahest päewast saadik ette wõtta. Aga mis mõtlete isi edaspidi pääle hakata."

„Ma ei tea," wastas noormees trotsikult, kuid parun ei teinud seda tähele panema.

„Noh, wõite kewadeni siia jäeda. Arthur jõuab prouaga warssi ka koju, arwatawasti ei lähe teil igawaks. Wõiksite siis ju piiskopi juures õnne katsuda — külap ta su filmist ära näeb, et õige südi rahwa sõber olete. Aga — minu ees ei maksja kommetit mängida."

Pärast seda oliwad mõlemil meestel omad ise sugused tundmised. Parun Otto von Löwenberg käis omas tuas rahutumalt edasi tagasi. Ta kõrge ots, mis muidu

suure teaduse mehele oleks väga hästi sündinud, tõmbas ennast kippa ja ta uhke kunniglik kõnnak oli täna tüfeldatud, rahutu. Wihaselt waatasiwad ta suured mustad silmad, kuna ta meele pahaga püüdis naeratada.

Kõrge rüütel mõtles tagasi õnne põlwe päewade pääle, kus nad enda tugewuse läbi wõisiwad enditele süuri warandusi ja kuulsust koguda. Wihaga mõtles ta selle pääle, et tema pidi nüüdsel waesel, õnnetuse rikkal ajal elama. Ta jurus hambad kokku, kui ta selle pääle mõtles, et nende esiwanemate riidude ja pehme elu läbi wägew orduriik oli langenud. Oh oleks see nüüd ja mina selle ees otjas.

Barun hingas waewaga. — Ettekujutuse wõim tõi seda wõrd elawalt need ajad tagasi, et ta pea ennast unustas ja arwas tõe poolest ordu riigi ees otjas seiswat. Aga ei — nüüd oli kõik teine. Kus endisel ajal weel tihedad ja rahwarikkad külad oliwad, jääd oliwad nüüd mitmes kohas tühjad eluhooned ja hunt hulkus uksest sisse ja rebane aknast. Metsa loomi ei läinud keegi hirmutama, sest inimesi ei olnud. Sõjad, nälg ja katk oliwad rabwa maha tapnud. Laialdasete külade asemel oliwad paljad aherwarred, sest tuul oli tuha ammugi laiali puhunud ja tihedad noorte puude salgad tõstisid hääs lootuses jääd päid ülespoole, kus enne põld oli olnud.

Sarnasest üliwiletsast seisukorrast jai von Löwenbergi mõistus väga hästi aru, et meie maade rüütlite põlw praegus kunagi wiletsam on.

Ja rüütlid? Nende seas oliwad ka kõik kõrgemad woorused tundmata. Nad elasid ainult filmapiiklikelt äritawatele, kõige madalamatele himudele. Wähe oli neid, kes

püüdsiwad pilku tulewiku pääle heita, wiletsused ja wae-
sus oliwad rüütlite meeled hoopis maha rõhunud. Wähe-
del liikufiwad oma walitsuse mõtted pääs, ja nende wähe-
dega neid mõtteid praegus awaldada, oleks kõige suurem lollus
olnud. Ditto von Löwenberg nägi kõige suurema kahetsu-
suga, et nad ikkagi oma walitsusele sammugi ligemale ei
jõua ja nad pidiwad päälinna ja põlatud piiskopi käsku-
dele õige sõbralikku nägu tehes wastu tulema. Ja
orjad? Nälginud looma kari oli see ja muud midagi.
Wiletsuste päiwil oliwad nad kõik — kõik kautanud. Nad
oliwad kõige alamale rõhutud, polnud neil warandust, pol-
nud neil usku — neil polnud midagi. Nad pöörsiwad
tagasi oma ebajumalate poole, millest nende laulud jutus-
tasiwad, aga kes neid siis õige keelas. Õpetajatel oli see
üks kõik, nad waatasiwad, kust oma kõhu nurgakesele üles-
pidamist jaiwad. Kristiusk iseenesest ei awaldanud oma
wälimisega mingit hülgust ega läiget.

Kõigist sellest sai parun aru ja ta sai aru, et siin
tuleks parandust tarwis, aga mis moodi, selle ta ha jäi ta mõis-
tus kinni. Kas peaks tõesti jeda rahwast walgustama hak-
kama, orjasi õpetama, nagu piiskop, ninatark rootslane,
ette paneb ja — ja Urwidgi hääks arwab. Poisikesel on
üksna kõrged mõtted — ta — ta joontes woolab ju alatu
weri. Ei, küll ma neilt ebausku wõtan ja õiget usku õpetan.
Piits — piitsa sellele, kes julgeb ebajumalatele ohwrid wiia.

XI.

Elu ja liikumist tõi Riiguste mõisa igaval talve ajal noore paruni, Arthuri, koju tulek. Ühes noore paruniga tuli hulk sõpru ja tuttavaid, sest noore paruni proua oli tähtsa Falksteini sugukonna wõsu.

Wana parun tahtis igapidi hiilgawalt oma minijat wastu wõtta. Juba wara hommikul kogusiwad inimesed õue pääle ja jäiwad kubja käskusi ootama.

„Kuradid,“ urises wihane kubjas, kes teise jalaga longates meeste poole tuli, „mis te wafikad wahite ammuli suudega. Kasige, tooge metsast kaskkummend wiis kuuske.“

„Noh noh,“ urises keegi meestest, „wana Andres täna na pahane — külap haige jalg näitab santsi ilmaši.“

„Pea koer juu,“ ütles kubjas — „ehitan su kõrwad üle.“

„No noh — täna on ju pulma päew. Ega meid ilmagi jäeta.“

„Teile raiskadele midagi tarwis. Noh tehke, et metša saate.“

Ja mehed hakkasiwad minema, latsalt jalgu läbi lume wenitades.“

„Mis te sest arwate, mis see kulutark nendest ju

malatest ja muudest asjadest räägib," küsis kräsus kollata habemega noormees seltsimeeste käest.

Mehed olivad esmalt wagusi ja iseenesest silmasid nad ringi, nagu oleksid nad salakuulajat kartnud. Aga ümber ringi oli sügaw lumi ja peenifene lumi weeretamas meeste jäljed täis.

„Noh ega need mõtted laita ole, eks sel wanal mehel ole ikka hamba all ka, ega ta muidu ole. Kes neid jumalaid nüüd küll teab, aga mina nagu hoiaksin ka nende poole.“

„Noh, mis sääl hoida,“ rääkis teine, „ega wana tark omast pääst räägi. Ja kes see lolli walib, eks Peeter teadnud ju enne midagi. Aga ega Peeter isa wastu olnud. Üks kord wahtinud kurat wanale mehele otja, kui ta rehe ahju kütnud. Wõi nüüd wanamees jooksu pistis? juba. Wirutanud kinga liistuga kuradile wastu wahtimist, nii et teine sarw pääst maha kuffunud. See sarw olla praegus alles Needa käes.“

Rõikide meeste pääle tuli iseäraline hirm kuradi sarwelugu kuuldes.

„Noh, aga see wanamehe mõte on imelik. Ta tahab, et meie jälle priiks saaksime. Ma ei saa sest õieti arugi?“

„Ma saan sest aru küll. See tähendab, et meie mõisnikud maha notiksime, mõisjad ära põletaksime ja nõnda ise maad walitseksime.“

„Aga see oleks tore. Ma annaksin selle kuradi kubjale hää keretäie ja paneksin siis ta p. teiba. Aga herra, tõe poolest, meie wana herra — see on üsna hää mees.“

„Mis ta hää on, ta on uhke, ei tule ise lööma. Aga koera äsfitab ta pääle, ehk lasseb kubjast nuutida.“

„Muidugi — kes teda ei pahanda, seda ta ei puudu.“

„Kas ja oled siis nüüd kirikus käinud ka?“

„Mis ma sinna lähen,“ tähendas kõige noorem mees.

„Kas pole ju aeg täis, et meie enam seda kiriku popi lori ei usu. Ta ütles hiljuti, kui keegi sind kõrwa päale lööb, keera teine ka ette. Lase aga siis nuutida päale. Noh kaua see nõnda ei lähe, ma usun wana kulutarga juttu.“

„Wana kulutark ostkada ka tuulispasaks käia,“ arwas keegi — „ta wõiks korraga mõisa katuse maha kiskuda ja — ja mõisa korraga ära purustada. See oleks tore.“

„Noh — “

„Mis noh, eks wanamees tehku seda.“

„Ja ja hakaksid siis teise kulu pääl priiskama. Eks wanamees ju ütelnud, et tuimus ja waenumeel meie rahwa kõige suuremad wead on. Oleks meil üksmeel, siis wõiksimme riisujad fergesti siit ära kihutada.“

„Aga sina tahaksid ilma kätt jalga liigutamata. . . “

Wiimsetest sõnadest kostis tõsine manitsus wälja.

Selle ajaga oliwad mehed metsa äärde jõudnud, kust nad noored puud pidiwad raiuma. Nüüd läksiwad mehed laiali ja jutt jäi katki.

Kuid jeda wõis iga päält waataja ära näha, suurt tuld ja elu ei suutnud mõtted priiuse, wabaduse ja oma endiste jumalate päale meeste filmades ega südametes põlema süüdata.

Gestlane magas liig sügawasti ja rahuliste orja koha wangi keldri sügawamas põhjas.

Kuuskedest tehti ilus auuwäraw, ja tee äärde pandi noored puud lumesse püsti.

Kui kõik walmis oli, waatas parun korra weel oma filmaga küle ja jäi nõnda rahulikult poega ootama.

Kes nüüd wanamehele südamesse oleks jõudnud wadata, see oleks näinud, kuidas wanamehe süda hää meelega naeratas, kui ta mõtted jälle poja pääle läksiwad. Poeg oli nagu isa juust maha kuffunud, aga isa pidi isegi seda tunnistama, toreda ja kõrge meele poolest oli ta temast eesgi. Kui küsgil juhtus, et noor parun Arthur von Löwenberg oma kolawal häälel midagi rääkis, jääl pidiwad teised waikima. Orjade wastu oli ta isa arwamist mööda hää, aga ka wali herra. Noormees pidas orja omaks päris waranduseks ja sellepärast ei lubanud ta ilmasgi, et kubjad oleksiwad orjad wigaseks ja armetumaks peksnud. Aga kõige wäiksemat efsitust nuhtles ta hirmsasti. Päälegi oli noor parun proua läbi sugukonnaga ühendusse astunud, kes wäga wana, jõukas ja ühtlasi mitmes asjas siin maal möödu andja oli.

Niisuguste suguwõsade sugulaseks saamise läbi nägi ta ainult rüütli põlwe tugewamaks minemist.

Kui noor parun koju jõudis, ei heitnud ta pilkugi orjade pääle, kes auufartuses ja alanduses eemal seisiwad.

Orjad piilusiwad alt kulmude kõrget rüütlit ja ta noorikut, kes samuti uhkelt ja trotslikult oma mehe kõrwal istus.

Gemal pööfaste taga tallatud teel, seisis narus kerjus. Ta waenekene waatas ka teistega ühes, külap oli tulnud siit wist tüfikest leiba saama. Niisuguseid näljasid nägusid oli alati näha. Tööd nad ei jaksanud teha, kodust neile

füüa ei antud, sest et jääb midagi anda polnudgi. Nad lonkifid ümber, kuni nad nälja sunnitusel furnult maha kukkusiwad, wõi jälle mõne tulise hobuse jalge alla jääwad.

Aga meie kerjuse filmad läitfisiwad tugewast tulest ja ta käed läkfiwad rusikasse. „Nõnda, nõnda, wereimejad,“ ja ilmus põlglik kibe naeratus ta näul, „aga see on teist tore, et te' oma rööwli päid oskate nii ilusti ja uhkeste kõrgel kanda. Teie tunnistate endid oma olekuga selli maa walitsejaks, mis te olete nende õigete omanikkude käest riisunud. Oh ilusad, kenad rööwolid!“ Kui wanamehe pilk külameeste pääle langes, läks ta wihaseks ja ta kortsus palest paistis sügaw põlgtus. „Jah, niisugustega pole teha kedagi. Tõesti, ma ei usuks neid wanu laulusid ja juttusid, mis endistest wägilastest kõnelewad, kui selle orja karja pääle waatad, aga —“

„Mis ja naru siin pomised,“ küsis kuri hääl ta selja tagant, „kas keha nõnda hele, et ei jääks leiba enam laulda.“

See oli kühjas.

„On sul mulle midagi anda?“

„Säh sulle,“ ja kühjas andis tugewa kepiga wanakestele üle piha.

Tuli purskas wanakese filmadest, ta sooned tiskufiwad endid pingule — aga wana tark mõistus sai äritusest jägu. Kubjal polnud aega. Ta tahtis orjade kallal õige kisen-dada ja uhtuda, sest arwatawasti juhtus seda ometi keegi nägema ja siis — siis antakse wist lootuse järele parem päätäis.

Ilma et keegi kerjust wanakesest oleks tähele pannud, läks ta teed mööda üle lageda wälja ja kadus metsa sisse.

Rui wanake metja jõudis, ajas ta omad liikmed firgessje, jäi seisma ja arutas enese ette :

„Mis on läinud, see on läinud, seda on rumalus tagasi nõuda. Jumalad, kas te tõesti oma võimu olete kautanud, kas te pelgate ristiusu Jumalaga võitlusesse astuda?“

Wanakese waimu ette tuliwad elawalt wiletjad näljased näud, mis ta täna külas oli näinud. Waesus oli nad hoopis maha rõhunud ja kes weel jäkšas pääd tõsta, seda rõhus kubja piits. Ka läks rahwas uuesti ristiusu Jumala püha kotta, lastsiwad omad lapsed õpetaja läbi ristida ja paniwad omad furnud furnu ajale puhkama. Kiriku õpetaja kuulutas, et igakuks, kes oma lapse kawa ristimata peab, siis tuleb ja wahetab kurat selle lapse ära. Kuradi laps on aga esmalt ilus küll, pea samajugune, et ära ei tunnegi, aga pärast poole läheb ta kärna ja kishendab koledasti. Ja — kõige wiimaks kägistada ta niisuguste wanemate hinged wälja ja wiia otse põrgu tulesse. Keegi ei ei tohtinud ka furnuid mujale matta. Selle eest pekseti Kuusiku Rein hiljuti pool furnuks, et ta poja jäuks oli wana kalmule haua teinud.;

Kõik, seda teadis wanamees ja ta nägi, et selle walju talwe jookkul ta tööwaew otse käest ära libiseb. Kiriku õpetaja oli agaram rahwale ristiusust ja ta Jumalast rääkima ja rahwale oli mõisas ööldud, kes nõidade juurde lähewad, kangesti karistatud saawad ja igameest kästi niisugusi inimesi üles anda, kellest rahwas teadis et nad ndiad on.

Rui wanamees wiimaks hilja koju jõudis ei pannud Beeter sisse astujat tähelegi. Nad oliwad oma elumaja

suuremaks teinud, kuna väikene aken tagaseinas walgust andis. Wanamees waatas üle öla natuke aega noore mehe töö pääle, kes jämedast kase pakust inimese kujulise tombu kallal töötas. Praegus püüdis ta pääle suu ja nina kuju anda.

„Kuidas töö läheb?“ küsis wanake natukese aja pärast. Noormees ehmatas.

Wanake istus wäsinult teise pakku otša ja wahtis mõtetes oma ette maha. Natukese aja pärast waatas ta noore mehe poole ja rääkis :

„Peeter — su südames liiguvad ka tundmused ristiusu Jumala poole. Wõid sa mulle seda waleks ajada?“

Noormees ei saanud wanamehe kurwamoelisest tõsijest olekust aru.

„Eks sa wasta?“

„Kas jumalad siis minuga enam rahul ei ole?“

„Ma ei ole neilt küsinud. Aga kui sulle praegus tuline raud peaks peosse pistetama — ja — ja salgakšid jumalad ära.“

Noormees hakkas koleda mõtte juures wärijema.

„Kust sa sarnase mõtte pääle tuled!“

„Ah ah ah,“ naeris wanake metsikult. „Sa arwad et kõik na libedasti läheb. Silmapilk võib wõitleja wastase kätte langeda ja — see on alati kõige suurem wõit, kui ta selle asjale suudab truuks jäeda, mille eest ta wõitleb. Kas sa suudakšid seda?“

„Ma ei tea,“ wastas noormees otsekoheselt.

„Seep see wiga on. Sellepärast sa ei tea, et sa tulb eneses ei tunne. Sul on päält näha kaunis jõud, aga orja meel,“ lihas wanake libedalt juurde.

„Ma arwan,“ rääkis ta natukesel aja pärast juurde, „et meil neid jumalate kujusid wistist tarwis ei lähe. Meie rahwas wiskaksiwad nad ise jälle tulde, sest orja südame-tesse ei juuda suurde jumalate usf ja auustamine mahtuda. Di — meie rõhujad kannawad päid liig toredasti — ainult alt kulmu tohiwad orjad nende poole piiluda. Ja see teeb neile — nalja.“

Wanakese pää wajus jälle käte wahel ja nii jäi ta sügawasse mõttesse. Kes seda teadis, millest wanake mõtles, kes praeguste oludega kuidagi ei suutnud leppida ja kõige oma elu aja oli tööd teinud nende teisiti käänamiseks. Aga ta nägi, et ta töö mingit wilja ei kanna, et süin kõik tagajärjeta jäi. Oli ka kordasid ette tulnud, kus ta filmist waimustus säras, sest rahwas näis wanade jumalate juurde kõik häamelega tagasi tulewat, aga warsti pidi ta ära nägema, et see ainult orjade waimustus oli, nagu ole tuli, mis ainult filma pilguks lõffele lööb. Küll oli ta wanad jumalad jälle rahwa seas elusse kutsunud, aga ori on liig alatu, jellepärast nägi ta kibedusega, et rahwas mõlemate, niihästi pagana jumalate, kui ristiusu Jumala käest abi palusiwad. Lihtsalt orjad püüdsiwad kõikide meele järele olla ja töiwad andeid mõlemile poole.

Kõiki seda nägi kulutark ja need nähtused sünnitasid tema sees hirmust piina.

XII.

Noor proua Agnes von Löwenberg, waatas aineti oma orja-tüdruku pääle, keda ta wana paruni käest oli kingituseks saanud. Rewadesed paastu päikese kiired tungiswad kambri, kus Mari praegu talitas ja langesiwad ta kurwapoolse näu ja paksude kulb läikelise juuste pääle. Need päikese kiired muutsiwad ta näu, ehk küll ilusamaks, siiski paistis neist sügaw sinistest filmadest ääreta mure wälja.

Ta oli ruttu nõnda nimetatud „passimise“ ära õppinud ja noor uhke proua oleks tema tegewusega õieti rahul wõinud olla.

Agas täna ta waatas kurjalt ja külmalt oma orja pääle.

Mari oli liiga ilus. Esialt oli see noorele prouale suurt hääd meelt teinud ja ta tänas alati äia ilusa kingituse eest ja see wõttis ka tänu kõige suurema rõõmuga wastu.

Seft oli paar nädalat mööda, kui Riiguste wana paruni sündimise päewa pidulikult pühitseti. Noor proua tahtis täna iseäranis ilus olla, sellepärast ei suutnud ori küllalt teda ta arwates meeldiwalt ehtida. Jkka kiskus

Agnes ägedusega midagi enda küljest ära ja taples furjasti tüdrukuga.

Selle läbi wiibiswad nad natuke kauaks.

Keegi koputas ukse taga, ja sisse astus Arthur.

Ta tegi ütlemata lahke näu ja meelitas noort prouat magusate sõnadega. Äkitselt waatas Agnes oma mehele otja ja — nägi, et mehe pilk Mari pääl wiibis. Ja see pilk — terane naesterahwa film luges säält palju.

Ribe wiha ja põlgtuse hoog käis Agnesest läbi. Ta jüda ütles talle, et ta liig hilja märganud, mis ta oleks ammugi pidanud märkama. Ta sai aru, et ta enese juures kardetaw wõistleja wiibib ja — teda wiimaks ära wõidab. Ta eest oli korraga palju — palju selgeks saanud. Arthur oli wiimasel ajal tema wastu nagu külmemaks, hoolimataks muutnud. Tal tuliwad korraga endised armu meelitused mehe poolt meelde ja tõepoolest wiibis ta nüüd tihti mõisa talituse juures, jõi ja tülitses sõpradega, wõi sõitis mööda metsi jeltsimeestega metsloomi tagaajamas.

Sellel kõigel pidi ometi üks põhjus olema ja nüüd arwas ta seda leidnud olevat. Ta jüda paisus korraga nõnda juureks, et ta ei tahtnud enam rindu mahtuda ja pisarad, fibedad wihapisarad, tikkusiwad filmi.

Jälle meelitas Arthur noort prouat, aga see waatas korraga trotslikult mehele otja.

„Mine — ma tulen kohe.“

Saanud Arthur wälja läinud, laskis proua orja suureks imestuseks ennast riidest lahti wõtta ja saatis Mari teadustama, et ta pää äkitselt haigeks jäenud, ja ei saagi tulla.

Kui tüdruk wälja läks, langes noor proua sügawa

meelehärmi sisse. Mida rohkem ta selle pääle mötles, seda kardetavam näis wõistleja tema eest olewat. Sälle tõusis Mari ilus ja meeldiw kuju ta waimu ette ja ta nägi, et ta selle kõrwal iludusega ei jõua seista. Ta mötles, et ta ta ära saadaks, aga siis wõib ta ju rohkem weel oma nõia filmadega ta meest meelitada. Ära ei sünni teda ka müüa, sest see teeks wanaherrale haiget, kes aina tänu oli harjunud oma kingi üle saama.

„Ma tahan ta inetumaks teha,“ tõutas noor proua wihaselt, aga kuidas seda korda saata, seda ta ometi ei teadnud.

Kui wanaherra pärast minijat waatama tuli ja oma kahetsust ta haiguse üle awaldama, oli see kangest äritusest waawatud tõesti haige nägu. Wanaherra tahtis kohe linna tohtri järele saata, aga Agnes palus seda mitte teha. „Külap wähene pää walu iseenesestgi mööda läheb, kui ma aga rahul olen.“

Nooreherra Arthuri pidutuju ei saanud palju rikutud. Ehk noor proua teda küll oma woodi juurde wotas ja talle terawate sõnadega, ehk oleks oma haiguse põhjust teadagi annud, arwas see paremaks sõpradega seltsis hääd wiina maitseada.

Kui noored mehed juba purjus oliwad, pani Arthur oma suu parema sõbra Kaspar von Eksteini kõrwa äärde ja sõstas :

„Maksud orjatüdrukud on nüüdsel ajal wäga aruldasjed, aga meil on, minu proual, üks päris pärli. Kuradi ilus tüdruk.“

Kaspar von Ekstein, punase näuga, mis nüüd wiina

waimust juba tublisti õhetas, pilgutatas kavalasti filmi ja lihas juurde :

„Sa oled siis ikka pagana õnnelik poisik.“

Ja Arthuri filmades loitis uuesti jälle leef, kuid seda ei märganud keegi purjus olijatest feltšimeestest.

Arwid Erbensteini elu läks Riiguste mõisas päew päewalt raskemaks. Noor parun, hoolimata sellest, et nad kasuwendad olivad, käis temaga waenulikult, põlgawalt ümber. Arwid sai päew päewalt kodumaa rüütlite kõrkusest ja rumal uhkusest aru, aga ühtlasi nägi ta ka, kui paendumata ja oma aja kohane nende loomus oli. Arwid oleks hää meelega siit ära läinud ja enesele ilmast teenistust ja ülespidamist otsinud, aga ta jäi paigale. Olgu küll, et talle igalt poolt filmi paistis, et tema kui nurja jõbbiku pääle waadati, ometi pidi ta libedusega siin Riiguste paruni armust suutäisi alla neelama.

Arwidit pidas armastus Mari wastu siin kinni. Ta oli juba mitu korda oma armu awaldamist neiu wastu kahetsenud ja seda ilma järele mõtlemataks kergemeelselt teoks pidanud, kuid ta ei suutnud ometi ennast hukka mõista. Ta sees pääsiwad mõnikord tormid lahti, aga ta pidi neid targa mõistusega waigistama, sest määratsemisega wõiks asja ainult hullemaks teha.

Nii palju kui ta oma mõtetega mäsas ometi nägi ta, et ta igapidi kinni oli mäsitud. Minuke tee, mida mõbda ta oleks wõinud pääseda, oli see, kui ta oleks Mari ära saanud osta, siis neiule priiuse anda ja nõnda teda seaduslikel teel omale omandada. Nüüd polnud aga sellest juttugi, Mari oli noore proua eraomadus ja see ei wõtnud muudugi seda kuulda, ilust orja ära müüja. Päälegi

oleks see paha sellest küllest olnud, sest äi oli teda ju kinnunud ja kingi ära müümisega oleks äi — wana parun, pahandatud saanud.

Eht Arwid Mariga küll ühes majas elas, ometi ei tohtinud nad pea sugugi kokku puutuda. Pea ilmas ei liikunud Mari üksi. Küll nägi aga noormees tihti neiu ilust, aga otse ütelda, meeleheitlikt, sügaw-kurba nägu. Ta arwas, et noor inime armastuse järele jänutab ja otustas eneses, et ta selle kätte löpib.

Noormees läks oma kambri, walas pea südame walus pisaraid ja oli oma saatuse pääle pahane. Kui kaua see nõnda jaab kestma? küsis ta enese käest. Mingit wastust ei saanud ta.

Nõnda wiisi jõudis kewade kätte. Looduses muutus kõik elawaks, rõõmsaks. Linnud tuliwad tagasi ja hõiskasiwad nõnda palju, nagu oleks nad tungiwalt tahtnud endi õnnega täidetud rindasid tühjaks laulda. Aga Arwidi hinges ei juutnud kewade misgit rõõmu sünnitada. Paruni endist arwamist mööda kõlbas tal kunni kewadeni mõisa jääda ja nagu parun talle kord nimetas, arwas ta ka Arwidi jäuks Tallinnas kõlbliku waimuliku mehe kohta leida. „Sää! on,“ lisas parun pilkawalt juurde, „minu arwates teie uue aja ilusatel mõtetel ka rohkem ruumi. Wististe ei jäkja nad üle kõrge linna müüri hüpata ja maale pääfeda kahju tegema.“

Kuid siia maale ei olnud koha üle weel misgit teadust mõijasje jõudnud.

Sää! juhtus Riigustel üks juhtumine, mis parun Löwenbergi õige südame põhjani pahandas.

Ilusal hommikul astub parun kõige paremas tujus trepi pääle, kui kurbas koera alanduses ette roomab.

„Mis ja tahad?“ küsis parun karsitumalt.

„Sumal näeb,“ kogeldas kurbas, „mul pole süüd, karistasin eile teist wähe ja nüüd on kadunud.“

„Räägi koer selgemini“ kärgatas parun, kes selle rahurikkumise läbi ilusal hommikul wihaseks läks, „kes see kadunud on?“

„Kalda Tõnu — alles tattnina pois ja ta pole suure paruni wiha kartnud ja on julenud jooksu panna.“

„Kuidas jooksu?“ küsis parun, aga nähtawasti sai ta asja oludest aru, sest wiha sooned tõusiwad ta uhke ja kõrge otja pääl siniseks.

„Olgu suur parun mulle armuline,“ hädaldas kurbas, „aga Sumala eest, mina ei tea. Ma karistasin teda eile natuke, näen, ei tule täna hommiku tööle, saadan mehed järele, aga pole teda leida.“

„Kus ta siis on?“ karkis parun ja wahtis wihaselt kurbja otja, kuna ta sõrmedega kõwasti ümber keppi pigistas.

Kurbas sai oma häda ohtlikusi seisju korra aru, langes põlwili ja hakkas pool kiunudes rääkima.

„Kui ma teaksin, armuline paruni herra — aga ma arwan. . .“

„Mis ja arwad?“

„Raismiku Peeter kadus minewa sügise ära ja Tõnis käinud tihti Keedu juures. Külal see Keet nõid on, on jah, seda teadwad kõik külas — külal ta peab teadma.“

„Kasi koer kutsu mehed kofku,“ ütles herra ja keeras

tagasi mõisa. Kubjas läks, nagu poleks tal jalgu all olnudgi, sest nii kergesti ei arwanud ta seda tõesti mitte mööda minewat.

Pea oli mitukümmend inimest mõisa õue pääl koos. Pea tuliwad mõlemad parunid ja Arwid ratsa ja nii wiisi sõideti inimese jahile. Kui ta kusgil metsas ennast peidab, siis peab ta ometi üles leitama.

Paruni wiha oli tõsine ja keegi orjades ei julenud ta poole üles waadata.

Sõideti ja otsiti mööda metsi kuni lõunani, kuni õhtuni, ometi polnud kedagi leida. Mitu korda eksis parun ise metsa ära, jälle tuli ta teele wälja, kisti põõsajad pahempidi, tustiti kuuse salgud segamini, ometi polnud kedagi leida.

Päew hakkas juba õhtusse jõudma, kui parun arwanijele tuli, et poisji metsas ometi ei ole. Nad kogusiwad jälle üksteise lähedale ja hakkasiwad sinna poole ratsutama, kus mõis pidi olema. Saanud nad tükk aega ratsutanud, jõudsiwad nad ühe koha pääle, mis nende tähelepanemist enese pääle juhtis. Siin kaswasiwad tugewad tammed üksteise lähedal, kuna nende wahel suur nelja nurgeline kivi oli tasstitud, millel weiksed augud pääl oliwad. Kivi ääres oliwad tule sõed maas. Puude oksjade külge oli mitmesuguseid asju riputatud, nagu riidet, pudelid, kalu ja muud. Koht, kus puud kaswasiwad, oli wahel kõrgem ja lattidest tehtud arwa aiaga sisse piiratud.

Üsna wärsked jäljed oliwad mudaste kohtade pääl näha, päälegi, siin oli palju jälgi.

„Mis koht see on?“ küsis parun Arwidi käest, „mis on siin tehtud?“

Arwid ei teadnud wastata.

Parun lastis jarwe puhuda. Pea tuliwad külamehed. Aga kohe wõis talupoegadest märgata, et nad pelgades kohale liginesiwad.

Parun kutsus wana, halli habemega mehe, Räägu Madise, ja küsis:

„Ütle ori — mis paik see on?“

„Ei ma tea suur, auuline paruni herra.“

Ratša piits wuhises ja hele plaks kajas läbi õhtuse õhu. Suur hele punane worp tõusis Madise näu päält ülesse, oli natukene aega pu nane, muutis siis siniseks ja weri hakkas häbelikult mööda kaela orja krae wähele pugema.

„Mis koht see on, koer?“ kordas parun oma küsimust niisamasuguse hääle ja tooniga.

„Weel ei tulnud kohe wastus. Nagu piiludes wahtis talupoeg seltsimeeste poole, kes eemal seisiwad. Aga nende pääd oliwad orja kombel norus rindade pääl, keegi ei julenud pilku wihase paruni poole saata.

Madis nägi ära, et teiste poolt misgit toetust ei ole ja teine hoop enmast kaua oodata ei lasse. Ta langes põl-wili paruni ette ja kogeldas:

„Me — orjad, käime siin juuri jumalaid kummar-damas.“

XIII.

Nooremehes põgenemine andis Arwid Erbensteinile ühe mõtte. Kuhu põgenes see noormees, küsis ta enese käest. Kõige waljemad karistused ei suutnud orjasi tunnistama panna, kuhu noormees jäenud on ja wiimaks pidi parun isegi arwama, et nad ta asupaika wiist ei tea.

Kuhu ta põgenes, sinna wõiks ka temagi põgeneda, Ma lähen siit ära, püüan wägewate meeste jutule ja ja. . .

Noormees ei teadnud isegi, mis siis oleks pääle hakata, kuid põgenemise plaan tõi talle hääd elu ja lootust südamesse. Ta ei tahtnudgi kaugele ette näha, ta arwas et ta hädaohtlikult seiju korrast mõnel wiisil ehk wõib pääseda.

Ta püüdis Mariga ettewaatlikult fofku ja awaldas sellele oma mõtet, kuid see ehmatas hoopis ära ja pidas seda suureks kuriteoks.

Muidugi oleks ta suur kuritegu ja selle järele läiks kõige waljem karistus.

Kõige armastus ei pane palju wälimisi olusid tähele, ja mis ta eest õige üliwõimuline näitab, seda on ta walmis omaks wõtma.

Ruid siin polnud midagi parata, sest Mari ei teadnud samuti sugugi, kus see hää pelgu paik oleks.

Arwid käis waewas ringi. Ta ei teadnud ja küsides seda ammudi ka teada ei saanud. Orjad oliwad salalikud, ta arwas kindlasti, et nad teawad, kus noormees praegus pelgus on, aga nad käisiwad herraste lähedal silmad maas, nii ei saanud nende nägudel midagi wälja uurida. Ehk kuigi juhtus ori silma waatama, siis ei näinud ja jääl pääle tuimuse ja lolluse misgit muud. Aeg oli sarnase näu orjale annud ja isandad tegiwad näu järele õige alandawa ja kareda otsuse.

Mida rohkem Arwid selle pääle mõtles, seda huwitawamaks see ta eest läks. Ta sai isegi aru, et orjad omale oliwad lolluse ja tuimuse hääks katteks walinud ja selle warjul oliwad nad mõnikord ime hästi warjatud. Peks oli kibe ja häbistaw nuhtlus — aga nad oliwad nagu laisad härjad, pakusiwad ka siis oma oma selga peksule, kui nad ehk muud moodi oleks sest pääsenud. Isandad ei läinud seda uurima, miks ori nii kergesti ennast peksa lasseb, aga Arwid arwas, et nad sellega käige wähem aega ära raiskawad. Orjal näis see nagu üks kõik olewat, kas ta terwelt wõi katti peksetud tagumise poolega wiletjas woodis pikade õlgede pääl lamab.

Aga wõib ka olla, et ussi pää aitas peksu walu wähendada, selle pärast lastsiwad mitmed isandad orjade taskud enne peksmist läbi otsida.

Sääl tuli Arwidile wana wäljawaht wastu. Nooremehel tuli midagi mõttesse ja ta andis wiletjale wana-keesele raha.

„Õnnistagu teid, armuline noorherra, taewa Isa.“

„Noh hää küll,“ tähendas Arwid, „aga ma pidin sinu käest midagi küsima, ma arwan, et sa mulle tõtt räägid?“

„Mis ori ka teab. Ega ori tohi armulisele herrale waletada. Eks armuline herra lasi siis küüni wiia.“

„Ei ma sind nuhelda ei taha, aga ma ütlen sulle, räägi mulle tõtt. Ma usun ja tead ka, kuhu see noormees peitu läks. . . Ütle jeda mulle!“

Pahanduse läige käis orja pilkudest üle, aga pea wöttis endine alatu alandus ja lollus ta näul maad ja ta ütles:

„Mina mõisa ori, kes see külast mind ufub. Wõi nüüd mulle üteldakse — nad külas põlgawad mind.“

Aga Arwid teadis, et wanake wiimsete sõnadega õigust ei ütelnud.

„Sa tead wanamees, aga — aga ja ei taha mulle ütelda. Kas ma olen ju wastu paha olnud, et ja mu wastu umbusklik oleb?“

Wanamees waatas Arwidile otša ja eht orja palelt küll pea ainult tuimust ja lollust märgata wõis, ometi nägi ta, et ta sees praegu faks wõimu wõitlesiwad.

„Kas ütled mulle?“

„Mis tarwis armuline noorherra niisuguseid asju tahab teada. Eks paruni herral ole ju weel orjasid küll, ega need teised enam ära ei jookse.“

„Mina ei küsi sellepärast. Ma wõin wanduda, kui see ori isi praegus siin oleks, ma ei lausuks sellest kelle-gile sõna. Mul on jeda hoopis teiste asjade jaoks tarwis teada.“

Wanake waatas imestabades Arwidile otša, aga kahtlus polnud weelgi ta näult kadunud.

„Ütle mulle. Ma tõutan, et see noorele mehele kui-

dagi kahjuks ei tule. Ma tajun julle — ma anan julle raha.“

„Ma ei tea“ kahistas wanamees, „walla rahwas mind palju ei usalda — aga ma tean, kust armuline noorherra jeda wõib teada saada.“

„Endine Raismiku Mari teab wististi küll, kus ta poeg peitus on. Sinna läks ka Tõnis.“

Arwid pani imeks. Reetu oli mõisas karistud, aga ta tunnistas ennast oma põhjatu kannatamise läbi ilma süütaks. Wõib olla, et ta tõe poolest ise ka ei teagi, kus poeg wiibib.

Arwid rääkis Marile ja pika meelituse järele läks tal korda tütarlast nii kaugele wiia, et ta lubas ennast õhtul paluda haiget surijat tädi filmapilguks waatama minna, aga siis pidi ta Reedu juurde minema ja teda paluma, et ta hää pelgu paiga talle juhataks.

Arwidi süda ootas tungiwalt õhtut, sest ta tahtis ilma kellegist tähele panemata oma Marile, wõi nagu ta armastas mõtelda, oma pruudile, wastu minna. Ta läks teine poolt põllu äärtmööda, noppis siit ja jäält lillesid milledega ta mõtles teda rõõmustada. Ta süda tujus wallatumalt rinnus, sest hulgal ajal polnud ta Mariga wabalt koos olnud ja selle ajaga oliwad nad wist palju — palju mõtelnud. Ta jõudis wiimaks tee äärde ja et ta küla poolt weel kedagi ei näinud tulewat, läks ta tagasi ja istus noorte kuuskede wahel samaldanud kiwi otsa. Tee pääle ei paistnud ta mitte, aga küll wõis ta iga ühte näha, kes teed mööda liikus. Ja — ära polnud ta weel ometi tulnud.

Tuul mühijes mahedasti ja igal pool nähti kewadine

loodus elu ja liikumist täis olewat. Ta jalgade ees õitsewad mitmesugused lilled. Kewadine päike oli nad paksu sambla alt elusse kutsunud ja nüüd suudlesiwad päikese kiired siin toreda metsa warjus lille õiekese.

Arwidil oli hää ja lõbus siin istuda. Ta wiibis oma mõtetega Maria juures ja unustas korraks oma raske seisukorra.

Sääl tuli keegi ratsja hobusega, jäi pea Arwidi kohta seisatama ja tuligi siin hobuse seljast maha. Mees wiis hobuse teine poole tced, sidus ta noore puu külge kinni ja peitis ennast põesa taha.

Arwidi imestusel polnud piiri, sest ta tundis ratsjanikus noort parunit Arthuri.

„Mis tahab noor parun siit, mis ta siin ette wõtab,“ küsis noormees enese käest, aga misgijugust seletust ei leidnud ta.

„Wõi ons tal minu plaan teada,“ mõtles noormees, aga see plaan ja mõte siin Mariga nelja silma all wabalt kokku puutuda oli ju ainult tema südames sündinud, isegi neiule polnud ta sest sõna lausunud. Wõib olla, ta wotab siin kedagi sõpra, et siis seltsis mõisa ratsuda, aga kui Mari nüüd tuleb. Ta tuleb ja muidugi ei sünni tee pääl Arwidil siis orja tüdrukku juurde minna, päälegi; kui Arthur siin on, keda ta südame põhjast ta fergemeeleliku ja halbi uhkuse pärast wihkas.“

Arwidi meel läks rahutumaks, pahaseks. Ta hoidis waate Arthuri pääl kes põnewusega nähti küla poole silmitsewad, ilma et ta oleks ümber waadanud.

Mii wiisi läks tükk aega mööda, ka Arwid ei juutnud oma seiju kohalt lahkuda. Ta lootis, et igal

filma pilgul Arthuriist oodatud wõõras siia ratsutab ja nad siis seltsis mõisa sõidawad.

Rii wõis weel wiimseltgi kõik hästi minna.

Hobusel puu küljes nähti igawaks minewat. Ta näris kannatamatalt suuraudu ja kaapis esimese jalaga maad ja puu koort. Peagi narmendas ja walgendas paljaks kraabitud puu kalg.

Rüüd pani Arwid tähele et parun kedagi näeb ja arwatavasti seesama see oodetaw ongi. Kuid tihhe kuuse jalk warjas tulijat Arwidi filmist.

Äkitselt astus parun pöõsa tagant teepäale wälja ja selle päale kuuldus ehmatanud naesterahwa kiljatus. Wärin käis Arwidi kehast läbi, sest see oli naesterahwa — Mari hääl. Rüüd sai talle kõik korraga selgeks. Nad ootawad seltsis ühte ja sedasama inimest. Kodus ei saanud noor parun mahti orjale läheneda, aga siin — siin wabas metsas. Arwid pigistas omad käed rufikasse ja ta filmad otssiwad ringi midagi hääd, millega koerale wõiks koera palka jägada. Aga ei — ta tahtis nagu waba mees wälja astuda ja kõrgele rüütlile ta alatust ja häbematastust selgete sõnadega otse suhu ütelda. Mis siin ka karta oleks olnud, sest parunil polnud päale ratsa piitsa misgit sõja riista juures näha.

Arwid wiititas weel tee ääres pöõsastikus, kus Arthur ja Mari talle filma paistiwad.

Parun ligines magusjal naeratusel orja tüdrukule, aga ta filmades lehwis pilt, kirglik himu.

„Ara kirjenda,“ ütles ta surutud häälel, „siin ei ole kedagi.“ Ja ta sirutas käed wälja neiut ümber wõtma. Neiu taganes. Ta palgel asus hirm ja ehmatatus.

Aralt jooksis ta pilk ringi wägewa waendlase wastu faitset otsides.

„Kuule — ma armastan sind — lase ma suudlen,“ rääkis parun ülearu äritatult, „ja tead — aga ja sõge põgened ikka eest ära.“

„Ei — ei, ahastas neiu. „Jumala pärast, armuline parun, halastage mu pääle.“

„Kumal tüdruk,“ kähistas parun, „ja ei täida mu tahtmist tead, tead. . . Ma wõin sind wabaks lasta. Lase ma suudlen.“

„Ei — see on suur patt Jumala ees. . .“

Parun ei lastnud Marit ütelist lõpedada, tegi hüppe nagu metsloom saagi kallale ja wõttis wõimjasti neiu ümbert finni ja püüdis ta suud oma wastu suruda.

„Appi — ap. . .“

Parun hoidis käe Mari suu pääl, kuid sellel ei läinud meeleheitlikult rabeledes korda tugewa nooremehe kätte wahelt ära pääseda.

Kõiki jeda oli Arwid päält waadanud, ilma et ta oleks suutnud liikudagi. Ta jalad oliwad raskelt maa küljes finni, nagu oleks nad tina täis walatud. Üks jõe tõusis ja wajus ja wõhastus tahtis ta hinge finni matta. Aga nüüd ärkas ta omast uimastusest ja oli mõne sammuga Arthuri ja Mari juures.

„Mis ja teed, kõlwatu, kelm — teerõwel,“ kiskendas ta otsatu wihas ja kiskus noore paruni tugewa käega tüdrukut juurest eemale.

Kui Mari Arwidit filmas, läikis ta filmis uus lootus ja ta huuled fosistasiwad:

„Sina, Arwid.“

Aga pea sai parun oma uhkuse ja kõlbmata toore toreduse tagasi. Ta vaatas ärarääkimata wihaga Arwidi pääle ja ütles:

„Tead sa, mis sa poisikene suust wälja ajad. Raha lasen ma sul nende sõnade eest maha nuutida.“

„Ma ju ähwardusi ei karda, kõlwatu tee rõõwel,“ ütles Arwid kõige suurema põlgtusega. Ma olen samuti waba mees kui sinagi.“

„Pea suu kerjus,“ kisas parun ja ta otsis sõja riista, mida aga õnneks kaugas polnud. Nüüd püüdis ta uuesti Mari poole ja haaras wärisewa neiu ümbert finni.

Arwidi loomus laskis kaua äritada, aga nüüd oli ta juba liig pingule kistud. See polnud kellegi inimene.

Järsku wõttis ta parunil ümbert finni ja andis talle tugewa hoobi mööda pääd. Pääle seda tahtis ta teda hoopis eemale wifata.

Kuid nüüd tormas inimesest muutunud metsaline täies wihas Arwidi kallale.

„Dri, ja sa kurat julged,“ kähistas parun. „Ma tahan sind siin samas puruks teha, ma tahan su jaadana kondid katki sõtkuda.“

Kuid Arwid oli parunist tugewam. Ta hoidis Arthuri käed finni ja ta enese wiha andis ka juba järele. Arwid ütles rahulifelt:

„Minu wanemad olete teie tapnud ja nende waranduse rõõwinud. Ma ei wõinud neid kaitfeda, aga teda kaitfen ma ometi.“

Ukifelt kiskus parun ennast Arwidi kätte wahelt lahti, läks hobuse juurde ja hüppas selga.

„Seda te kuradid — kaks nõida, peate mõlemad kahetsema,“ hüüdis ta ja kihutas mõisa poole.

Pea warjasiwad tolmu pilwed, mis hobuse kabjade alt üles tõusiwad, teda Arwidi ja Mari filmist.

See oli kõik filmapilgu aja sees sündinud ja nüüd jäiwad Arwid ja Mari nõutalt kesse teed seisma. Neiu hoidis käed filmade ees ja nuuksus tugewasti. Ka Arwid sai aru, et ta selle filma pilgu läbi oli raskestse seisju korda sattunud ja ta ei saanud praegus kuidagi aru, kuidas sest wälja pääseda. Ei, siin ei olnud midagi parata, mingi kuidas läheb. Võib olla, et wana parun ometi jeda wõrd suuremeelne on ja Mari Arwidile annab, aga pea selgus, et see lootus hoopis nõrgal alusel oli.

„Ara nuta,“ ütles ta neiuks ja wõttis õrnalt ta käed filmade eest oma peosse. See õli õnn, et ma siia juhtusin ja selle kõlwatu minema kihutasin.“

„Aga kuhu meie isi lähme, mis saab minuist?“

„Mari — kas sull hää meel siis pole, et ma sind pääsün?“ küsis Arwid, kuna ta hääles libedus kõlas. Ta tõmbas neiu uuesti enese rinna wastu. „Kas sa polegi minu juures õnnelik?“

Neiu ei lausunud midagi. Minult ta pilk jutustas, et ta seal õnne tunneb, õnne mis ilma lootusteta ja täis libedust on.

Kuid tormine armastus ei küsi häda ohtlikust seisju korra. Rewadine päikese kiir tungib tormist wägise läbi ja suudleb lillekest pöösa warjul.

Balawa suuandmisega püüdsiwad nemadgi teineteist rahustada.

„Aga mis kuulsid — kas said hääd pelgu paika teada?“

„Jah, homme õhtu tuleb wana kätt — kulutart Räsna mäele ja sinna wiiakse jumalatel ohwreid. Ma pean sinna minema. Aga need sääl on ju üsna paganad.“

„Kes see siin praegus ristiiinimine on,“ ütles Arwid libedalt. „Kui pagana rinnus hää süda tussub siis on ta ristiiinimesest wast parem. Kas tuled weel mõisa?“

„Ei ma tea.“

„Kuule, ma arwan, et sul ei maksa enam mõisa tullagi. Jäe kohe siia, peida ennast ära ja püüa homme selle wanamehega kokku saada. Ma katsun, mis iganes wõimalik, et, et meie pärast õnnelikuks saame.“

Ja nõnda lahkusiwad nad. Nad oliwad plaanifid teinud, aga nad isi ei saanud arugi, et nende plaanid liig wäikesed ja lapsikud oliwad.

Noormes läks ükfi mõisa poole, süda mõtteid täis. Ta ei saanud praegus enesest sugugi aru. Jõudu tal oli, aga jõud siin midagi ei aidanud. Iffa häda ohtlikumaks läts ta olet ta eest praegus ja ta sai aru, et noor parun seda talle ilmasgi andeks ei anna. Kõige wiimaks jurus ta oma argduse maha ja tahtis wana paruni juurde minna ja talle otse ära rääkida. Ta tahtis talle ka seda märgata anda, et ta oma minewikust ja wanematest kõif teab ja uhkele rüütlile meelde tuletada, et nad talle tänu wõlgu on.

Teda äratafiwad hüüded ja müdin, mis mõisa poolt kuuldus. Sinna poole filmates, nägi ta salka endi poole hobustega kihutawad. Arwatawasti polnud need teda näinud ja tal oleks kerge asi nende eest pöhsastiku peitu minna. Juba pidi ta mõtte teoks tegema, aga sääl tuli talle meelde, et nad siis edasi sõida ja tüdruku üles leiaksi-

wad. kes arwatavasti weel polnud kaugele jõudnud. „Ei, ma lähen neile vastu ja wiivitan neid, siis läheb Mariel korda kaugemale põgeneda.”

Pea jõudsiwad ratsanikud ta juurde ja imestusega pani Arwid tähele, et wana parun ees otjas kihutas. Pääle isa ja poja oli jäl weel mõisnik von Liebebalg, kellele inimeste jaht ööldi alati hääd löbu tegewad. Siis oliwad weel walitseja ja üks mõisa mees tööhobuste seljas, kuna järele nähti salt jala inimesi lonkiwad.

„Kust sa tulud?” küsis wana parun Arwidi ette hobusega seisma jäedes, kuna noore paruni nägu wiha pärast praegusgi weel õhetas.

„Miks Teie jeda minu käest küsite,” ütles Arwid ja ta tundis et ta argdus kadus ja julgus kaswis. „Ma olen ju pea aasta siin elanud ja ilmasgi pole jeda minult päritud, kus ma käisin.”

Ruid need sõnad äritasiwad wana löwi wihale.

„Ära aja oma loba. Ma tean, sa käisid külas ja tahad talupoegi mu vastu üles äsfitada.”

„Seda on see jäl teile ette waletanud,” ütles Arwid noore paruni pääle näidates. „Tema võib tunnistada, kas tulin külast. Meie olime ju seltsis teel.”

„Waletad koer,” hüüdis noormees ja kiskus mõega wälja. „Tulid jah külast.”

„Siduge ta kinni,” ütles parun wihafelt juurde tulnud jala meestele.

„Teie unustate” parun ära, et ma samuti waba mees olen, kui teiegi. Mina pole siduda.”

„Siduge lurjused ta kinni,” käskis parun, kuid kellegil polnud himu esimiseks käsi tugewa noore mehe külge

pista. Bihane pill paruni poolt meeste päale andis neile teada, et parun oma käskimisega nalja ei mõista.

Kubjas, pikk mees, kelle näult koera alandus paistis, aga nüüd lehtwis jääl midagi nagu hääd meelt, sest Arwid polnud sest werejänulifest inimesest ilmaegi lugu pidanud. Ja see tegi kubja südame alati täis, et Arwid tema vastu kõige juuremat põlastust üles näitas, talle wastest midagi trotsides ütles. Tal oli nüüd hää meel, et ta selle uhke herra käed wõis kinni siduda.

„Minge mehed ümber ringi,“ ütles kubjas teistele jala meestele, kuna ta isi oheliku kohendas. Gaffasiwadgi mehed poolringis Arwidi poole sammuma.

Arwid nägi seda, haaras tugewa teiba maast kätte ja ütles ütlemata wihaga:

„Mina pole ori — kes teist julgeb kätt minu poole sirutada, jelle pää löön lõhki.“

Mehed jäiwad ettewaatlikult paigale.

„Minge lontrused,“ käratas parun ja ratsja piits wuhises läbi õhu, mööda kubja pääd.

„Armuline parun,“ hädaldas kubjas, „need, need jääl,“ ja näitas meeste päale — „nad kardawad seda mädanenud teiba tükki.“

„Lase ennast siduda!“ kärkis parun Arwidi päale.

„Miks pärast — üteldagu mis ma olen süüd teinud. Kas selle eest, et ma oma pruudi metsalise paruni käest ära pääsisin, kes nagu teeröwvel kaitsmata naesterahwa kallale läks.“

„Walelik, saadan, ori“ ksisendas Arthur. Ta hüppas hobuse seljast maha, andis ratsutid sõbra kätte ja tuli palja möögaga Arwidi kallale.

„Ma tahan ju koera pää puruks lüüa,“ kähistas noor parun ja tahtis Arwidid wana paruni keelust hoolimata möögaga läbi raiuda. Arwid kargas hoobi eest eemale ja üleliigses ärituses lõi Arthur möögaga ja mööga ots läks sügawasse maa sisse.

„Kver, ja oled kaigast wäärt,“ kisendas Arwid, tõstis oma teiwast, et parunile tugewat hoopi pähe lüüa. Sääal langes ta käsi häkitsejalt jõutumalt alla ja teiwast kukkus käest maha. Arthuri seltsimees oli laia terawa äärelise pae kiwiga hästi Arwidile käe randme pihta trehwanud. Enne kui noormees pahema käega jõudis teiwast ülesse wõtta, olidwad mehed Arwidile selja tagant kallale karganud.

Arthuri wiha polnud weel poolegi jahtunud. Ta tahtis auesti möögaga wõimetu wastase kallale jooksta, aga isa pidas teda ja ütles kindla rahuliku tooniga:

„Jäta järele — see ei sünni rüütlike.“

Ja noor parun jäi wihaselt oma koha pääle seisma. Nähtawasti oli ta harjunud isa sõna kuulma.

Mehed tõmbasiwad Arwidi käed selja taha kinni. Nüüd tuli wana parun nooremehe ette ja waatas talle raudse pilguga otja, pilguga, mis läbi südamesse tungis.

Wana parun waatas kaua, tõsiselt ja uuriwalt.

„Ma ei saa aru mikspärast sul mäsfuline waim sees elab,“ ütles ta wiimaks, aga sellest häälest wõis kuulda, et ta wihane ei olnud, wõi ostas ta oma sisemisi tundmisi jeda wäärt hästi maha suruda. „Mis on sinu eesmärk — mis poole sa püüad?“

Arwidi pääle mõjusiwad need sõnad, see hääle kõlas imelikult. Tal oli oma märatsemise ja jämedate sõnade üle häbi. Ta pehme loomus läks jälle araks ja hirmuga mõt-

les ta taga järgede pääle. Ohelit soonis libedasti kätte lihasse, sest toores kubjas ei tunnud misgit armu ega halastust sidumiseega. Ta süda läks ifka ärdamaks ja wawalt suutis ta nuttu, mis juba kurgus tunti pakitsewat, tagasi hoida. Ta kahetseis südamest oma hullustust ja oleks pea walmis olnud jeda ka paruni käest andeks paluma.

Parun silmitseis nähtawa meelehääga Arwidi alandliku nägu.

„Ma pole mingit süüd teinud, ma ei saa aru miks mind kinni siuti,“ ütles Arwid, aga selles ütelusjes oli rohkem palwet, kui sõitlust, wõi etteheidet.

„Kui sa oma mõtteid mulle awaldasid,“ rääkis wana parun, siis panin ma imeks, kust sa nad kinni oled püüdnud ja ma arwasin, et sa poisikesje mõtted warsti maha jätad. Aga asi on teisiti läinud ja ma usun, et sa mu orjade põgenemises kaasosaline oled.“

„Ara süüdistata mind ilmaasjata,“ ütles Arwid.

„Noh saame nägema, kui selle asja nüüd uurimise alla wõtame. Senniks lähed sa wangi. Aga kuhu jäi see tüdruk, kellega sa külast tulid?“

„Ma pole külast tulnud,“

„Mis sa tagasi ajad, walelit,“ tuli noor parun appi.

„Ma isi nägin sind Mariga tulewat ja kui ma pärima hakkasin, teotasid sa. . .“

„Olgu“ tähendas aiana parun. „Tüdruk ei wõi ometi metsa jooksta. Wiige ta ära ja pange keldri,“ ütles ta Arwidi pääle näidates.

Arwidi ja Arthuri piilgud juhtusiwad wastamisi, aga noore paruni pilk ütles küllalt selgesti: „Külap ma juba selle eest muretseda mõistan, et sa säält nii ruttu ei pääse.“

VIII.

Riiguste mõisa oli täna õhtu hulk wõõraid kofku kogunud. Wana parun käis äritatud meelega edasi tagasi ja ta nähti sügawates mõtetes wiibivad. Wõerad istusiwad toredas toas ilusa laua ääres. Muidu oli see feltskond üsna harilik, aga see oli iseäralik, et siinse kihelkonna õpetaja ka siin wiibis. Õpetaja oli Otto von Lowenbergi eestkostmisel ametisse jäenud ja nüüd ei suutnud õpetaja herra Arnold Hack küllalt kõrgeaaulisele parunile tänulik olla.

„Jah see on imelik,“ ütles parun külaliste ette seisma jäedes, „et just minu piirides niisugused nähtused ette tulewad. Aga sõbrad, olete ka filmad hästi lahti hoidnud?“

Keegi ei wastanud, ainult paksu waimuliku mehe suu nurgad liikusiwad. Nähtawasti pakitses tal midagi jälal taga.

„Koh te', midagi ei ütle sõbrad,“ rääkis parun. „Teie ütlete seega, et teie juures kõik korras on, aga mis ütlete Teie selle juurde, herra Hack?“

„Tõrkujat waimu ja ebajumala teenistust tulla, auuline paruni herra, weel wäga laialt ette. Seda tunnis-
tasiwad mitmed ametiwennad tänawu aastajel koosolekul.“

Waimulik mees õhtas sügawast, nagu see just jääs passis ja piilus argfelt wiina pudeli pääle. Üks lonks oleks pärast farnast pikka ütelist wäga hästi forda läinud.

„Miks siis seda ära ei kautada,“ tähendasiwad mõned rüütliid „kus farnased märgid ilmuwad“

„Ütelda on fergem kui ära teha,“ tähendas Otto von Lowenberg. „Kes ütleb sulle missugune ebajumala kumar-daja on — kes ütleb sulle, kelle süda kangekaelusega täidetud on. Ja ometi kõiki läbi nuutida, praegusel ajal töowõimetuks teha, see ei lähe. Oh nad on ka kawalad. Oma koera alanduse ja elajaliku tuimuse taha püüawad nad kõik ära peita. Neid ei wõi uskuda.“

„Lass Jumala proow teeb otfsust,“ tähendasiwad mõned.

„Jah Jumala proow,“ fordas wana parun Lowenberg. Siis pööris ta õpetaja poole ja küsis: „Kas oli sest Jumala proowist koosolekul juttu — mis piiskopp selle kohta ütles.“

„Oli — oli küll — seda piiskopi nüüd,“ rääkis waimulik mees nähtawa meele pahaga. Tema nüüd — ta ütles selle kogunisti Jumala teotuse olewad. Seda ärge lubage — maanitsuse ja õpetusega püüdkse nende seast kurjust kautada, hüüdis ta. Kui seda ette tuleb, kästis meid enesele üles anda. Miisugused inimesed saada walitfuse poolt nuheltud. Piiskopi juttu nüüd.“

Seltskond waikis. Kuid seda nad teadsiwad, et nüüd küll ettewaatlikum peab olema, sest wõõras wihatud piiskopp, kes päalimas hääs lugupidamises on, ei mõista nalja. Selle pärast siis kõik ka wait olles, nagu tagasi hoidlikult, üksteise pääle waatasiwad.

„Noh temal mehel hää rääkida küll,“ tähendas von Etwaldt, „aga tulgu elagu ta nende keskel ja kautagu oma õpetusega ebausku. Alles hiljuti kaebasivad teised ühe naese pääle, et ta pidada hundiks käima. Mõtelge, ta käis mu enese lamba karjas. Teie ei usu herrad, aga see on tõsi. Sääl kaebab lambur üks õhtu et hunt murdunud kõige suurema kewadise talle ära ja läinud sellega metja. Nad läinud järele, arwates, et ta rammusat talle ometi kaugele ei jääja kanda. Äkitselt jäänud lambur poisjga kadaka pöösa ääres seisatama. Ja mis nad näinud? Pööšas maganud hunt furnud lamba ääres aga hundil olnud sukka sääred jalgas. Pois, julge mees, wõtnud tasakesi sukka sääre otjast kinni ja tõmbanud jalast ära. Hunt ärkanud üles, näidanud wihajelt hambaid ja jooksnud metja.

Lambur toob õhtul sukka sääre mõisa ja ma ajan walla rahwa kokku ja küsin, kas keegi tunneb seda sukka fäärt.

Sääl tunnistawad mitu inimest, et see Kruusa Mareti sukka jää on. Dns sinu? küsin ta enese käest. Ujab esmalt tagasi, aga tunnistab ijegi wiimaks, et see tema on. Kui ma nüüd talle ütlen, et ta hundiks käis, ajab kõigest hingest tagasi.

Kuid nagu te sõbrad seda teate, et ma kangekaelust ei jalli. Lasen talle pekja anda, kirjendab teine kui hull, aga küsid, kas käisid hundiks — ikka ei. Noh mis ja teed, inimene ta ei ole ja selge see on, et ta hundiks käis. Lasen raua punaseks teha, ju näeb, mis proow siis teeb, aga usuge, pidas raua peos. Tõde poolest, mu süda löi kahklema, ehk oli aga mõni mu, kes lamba ära wiis. Wiige ta tiigile, käsin, ja nad wiskasiwad ta kaldalt sisse, kus kaunis

fügam on. Aga nüüd lõppes vastupanemine. Karjus küll: Jah ma käisin hundiks, halastage mu pääle, aga ta oli mind juba nii palju äritanud, et halastusel tema jaoks mu südames enam ruumi polnud. Keerles ja wehles natuke aega wee pääl ja — waus põhja. Eks Jumala proow näitnud õigust ja kas on mull sest nüüd süüd?“ küsis von Skwald teiste ette uhkelt seisma jäedes.

„Süüd — kes see wõib süüd mõista,“ ütles wanuse poole kurja näu joonte ja waljude silmadega, kõrge auuline rüütel, parun Edelstein. „Kas meie ei wõi omadusega teha mis tahame. Ja kas meie teeme siis paha. Silitades ja neid paitades ei saa misgit paha neist wälja. Üra — kus midagi paha leida on, wõi oleks wast kümme niisugust piiskopi Tallinnas. Eks ole õige herra Haak?“ lisas uhke mees nagu oma karedate sõnade pehmendamiseks juurde.

Õpetajal oli hääl meel, et kõrge rüütel teda nimepidi nimetas. Ta tegi istmel rahutu liigutuse.

„Muidugi on asi nii. Kas piiskopil ka just palju süüüd on, aga ta on wõõras ei tunne hästi meie maa olusid. Aga imelik ja jonnakas mees ta küll on. Kivimäe õpetaja oli ühe kõrgeauulise rüütli käest kena tüdrukut ostnud ja — noh, kena tüdruk, wõi nüüd kena tüdruk üksnes kõõli kolwab.“ Siin katsus Haak oma kõnele maheda naeratusel läbi nalja ja seletust juurde lisada. „Ja kes teab kelle kuri keel oli piiskopile ette puhunud, et õpetajal olla kena kõõgi tüdrukuga — noh — paar pisikest. Ja uskuge, auulised rüütli herrad, tegi mehe lahti.“

Mitmed mõisnikud naeratasiwad ja ei teadnud mis waimuliku mehe teaduste kohta pidiwad arwama.

„Noh jääl wist asi nii hull polegi,“ arwas üks noore poole, lahke näuga, mõisnik. „Waimulikudel meestel sünniks ikka ka mõnes asjas piiri pidada.“

„Ah tühjasid jutusid,“ rääkis Otto von Lowenberg wahela, „muidugi ei maksa sest wäljagi teha, mis see piiskopp ütleb. Meil on omad õigused, mis meie enda werega oleme enestele lunastanud ja ühe piiskopi wõtta, wõi kitsendada, pole need ammugi. Meie oskame neid isi kaitsta. Aga mul on teile midagi teadustada, sest ma olen teid tõesti asja pärast siia kokku kutsunud.“

„Õige — õige,“ ütlesiwad mõned, kes juba purjus oliwad. „Rääkige ära — meie tahame hoolega tähele panna.“

„Waadake sõbrad, algas Otto von Löwenberg — „minu waldas kadus juba kolmas inimene ära ja ma pole neid kätte saanud. Riüüd lasin eile wallast wanemad inimest mõisa tuua ja wõtfin nad kange üle kuulamise alla. Ma wandusin et ma nad ennemini furnuks piinan, kui lahti lasen, ilma et nad mulle ütlewad, kus jookfikud pelgus on.“

„Ja kuidas läts?“ küsijid teised põnewusega.

Otto von Lowenberg waatas tahtsalt jellimeeste pääle. Ta ei näidanud wastusega mitte ka fergesti rutama. Ta mõtles misgi asja üle sügawasti järele ja mida rohkem ta mõtles, seda rohkem tõmbas kõrge rüütli ots kokku.

„Kaske oli mul teada saada — oh talupoeg on wiisa. Tema wõib rohkem piina ja walu kannatada, kui sa mõtelda suudaksid. Ta jääb rahuliseks, tuimaks ja kordab ju kõige suuremaks meelepahaks oma endist ütlist rahulise

meelega. Sind äritab see kole kannatus, tuimus, ja rahu kõige rohkem. Nõiduse kunsti nad tunnewad, ja sellega nad kautawad walu ära.“

„Tunnewad, tunnewad,“ ütlesiwad mitmed, „ainult tule ees tunnewad nad weel hirmu. Muidu neist jägu ei saa kui — tulesse.“

Barun Hafmann kõrwetanud weel hiljuti paar tükki ära. Barun isi kõneles, teine olnud niisugu hamba mees, nõidunud ussi woodi wõi konna filmapilk teise sisse. Ta põletanud wanema feltšimehe ka ära, sest nagu kindlasti arwata wõidud, olnud wanem omad sõnad noortele õpetanud. Di, see Hafmann on mees, kui ta umbrohtu kitkub, siis ikka täielikult — see on juurtega.“

„Ei wõi parata — ei wõi parata,“ tähendas herra Gack. „Piiskop nüüd selle wastu küll sõitleb, aga eks püha kiri käsi ju isi nõida surmata. Mis jääb parata — kenad on piiskopi õpetused küll, aga tulgu siia, katšugu.“

Ja waimulik mees ajas rinna ette, sest ta oli oma teada tõsised sõnu rääkinud, mis wististi kõrgetele rüütelitele meelt mööda oliwad.

„Nagu teie, kõrgeid herrad, teate,“ rääkis von Löwenberg edasi, „wiibisin mina oma pojaga kaua aega kodust ära ja sest saadik on siin mitmed woolud liikuma pääsenud. Ennegi kuulsin ma, et rahwas siin musta surma, wõi katku kartis ja siis kuulsin ka weel ühest kulutargast, aga ma ei teinud sest wälja. Nüüd tunnistati mulle alles eile, et niisugune inimene tõesti siin elada. Ta käia tuulispasa näul ümber, õpetada teistele ebajumalate teenistust ja oskada iga moodi nõiduda. Ja nõid ta on. Nad on ka teile tuntud noore mehe, Arwid Erbensteini,

ära nõidunud ja feda on üks tüdruk teinud, feda ma ifigi hää meelega fallifin. Tüdruk on selle wanamehega ühenduses olnud, feft mötelge — minewal fügifel on ta julgenud mõifa fiffe tulla ja tüdruku fiit wälja wiia. Aga nüüd on see tüdruk juba teift päewa kadunud.

„Oh oh,“ tegi herra Gad ja pani käed risti.

„Kus nad fiis on. Metsfad tarwis hoolega läbi otsida,“ tähendas keegi.

„Mine otsi hunt metsaft üles. Ja kas wõid orja uskuda. Ta ehk leiabgi, aga kellele ta feft sõna ütleb.“

„Tõfi, tõfi,“ tähendas keegi, „neid põgeneb nüüd ühte puhku ära.“

Aga ma fain tunnistaja käeft weel midagi teada?“

„Mis fiis?“

„Meie wõime nad kätte saada ja feks ma teid, auulikud herrad, fiia kutsufingi. Nad tulewad täna õhtu oma ohwri mäele kofku ja arwatavasti wõime neid fäält finni wõtta.“

„See on tore,“ hüüdsiwad mitu. „Kõrwetame wana eluka fäälsamas ära ja feega hukkame koguniste selle feemne.“

Sell ajal kui kõrged rüütliid mõijas koosolekut pidasiwad, elas Arwid all keldris kõige suuremas ahastuses. Wiha oli temaft lahkunud ja selle ajemel oli ärras meel ta füdames täiesti wõidu faanud. Ta fai aru, et ta selle läbi jäädawalt oma elu õnne oli rikkunud ja põhjatu piff oli õõ fiin pimedas keldris. Ta otsis mööda feina, aga jälle tuli ta tugewa ufse juurde mis tema lükkamife ja raputamife all kõige wähematgi ei liikunud.

Saa fiit ei pääfe, fiia pead fa lõpema,“ ütles ta füda, feft fiis ei ole fa noorel parunil teel ees. Jälle hakkas

ta süda kiirematl tuffuma ja ta tundis enefes wiha tõusewat, aga pea sai ta ka oma jõutufest ja nõrkufest aru.

Ta wotis nüüd millal ometi wabastama tuldaks, sest, ta arwas jeda kindlasti, et wana parun teda siia surra ei lafe. Kui ta lord peaks taga kokku saama, siis palub ta temalt andeks ja tunnistab oma armastust. Ta ei taha midagi, andku aga orja tätruf talle, siis läheb ta eemale. Silmapilkugi ei jõudnud ta orja neiu hääsüdamelisi pilkufid eemale tõrjuda.

Kus ta on? Ehk pääsis põgenema ja nad ei saagi teda kätte. Need mõtted elustasiwad korraks noortimeest, aga pea langesiwad nad jälle. Ei, ei nad saawad ta kätte, teda pehjetatse ja nüüd kuulis ta südame tuffumist seisma jurudes, kas neiu häda kifa kuulda on.

Ruid teda piiras waihus, piiritakole, hirmutaw waihus.

Sääl tõuffis päew — paistis ja wiimaks tuliwad ta kiired kelri weikesest, raudadega warjatud afnast sisse. Need kiired oliwad kollased, kulla karwa. Noormees sai aru, et nad õhtu kiired on.

Hirmuga mõtles ta eesolewa õö pääle.

Häkitfelt pistis keegi wõtme ukse auku ja pool pime-
tasfe keldri astus parun Otto von Löwenberg isi. Ta tõmbas tule üles, süütas küünla põlema ja lastis nüüd oma pilgu Arwidi pääle langeda.

Sügan waihus, sest kumbgi mees ei rääkinud sõnagi. Arwidi hinges kees ülearu palju, aga ifka ei julgenud ta midagi tõrgele herrale ütelda. Ta tundis et wana parun taft palju, palju tõrgemal seisab.

„Sa oled wangis,“ ütles wiimaks parun, „kauaks ja mõtled siia jääda?“

Arwidi julguse rõhus see tõstlik toon veel rõhkem maha.

„Ah ja — ja nimetasid mind rõõwliks,“ ütles parun äritatult, kuna ta sõnades liibe wiha tees. „Minatark, sulle on keegi ori midagi kõrwa sisse sofistanud su minewiku üle, kellega ja wennalikult ümber käid. Dns nii?”

„Jah ma tean kõik,“ ütles Arwid, kuna ta tundis, et ta tees midagi arusaamatat ülesse tertsis.“

„Jah — ja oled weel wist selle pääle uhke. Põl-gama oleks ma sind pidama, orjaks kaswatama, sest sull pole ju isa. . .“

„Arge rääkige, parun, — Arge süüdistade mu isa,“ ütles Arwid. Mu süda tuksub talle, ehk ma teda küll näinud ei ole.“

„Dige — dige — tema poolest oleks ja hukka läinud, oleksid nüüd ori — aga ma — ma kaswatafin sind üles.“

Parun waikis. Ta näis oma äritust ja wiha tagasi suruwat. Ka Arwid sai aru, kui ta selle raud mehe ees tohtis armu leida, poole sõnaga teda enam äritada ei wõi.

Noormees waatas waikides oma ette maha.

„Aga — ma sain kirja. Minu sõbrad on sinu jäuks linnas koha muretsenud — aga ma ei wõi sind siit wälja lasta.“

Parun waatas nooremehe pääle, misfugust mõju ta ütelus ka awal dab.

Arwidist ei läinud see ka puutumata mööda. Korraga astus ta filmade ette rahuline kodune elu, kus ta ilma mureta oma ametit talitades elab. Nüüd sai talle korraga wangi elu kolebus weel selgemaks ja päälegi ta teadis, et parun teda wäga hästi wõib finni hoida, ilma et ta kellegi ees pruugiks wastust anda.

„Miks ei wõi,“ ütles ta alandlikult. „Ma ei tea ju praegusgi — miks pärast ma siin olen.“

„Jäta nüüd — ütle kus on Mari — ütle mis plaani teie üleüldse olete pidanud.“

Ta pole siis weel käes, nad ei saagi teda kätte, ja ta süda läks hoopis kergemaks. Kui ta ka midagi ei wastanud, mis siis — ükskord siit ikka teda lahti lastakse.

„Kus ma wõin teada, minust jäi tüdruk metsa äärde teele,“ ütles Urwid, aga ta ütelsest kostis nagu häa meel wälja.

„Soh,“ tähendas parun ja ta pilk wahtis wihaselt. „Sa tahad jelle nõia pelgu paiga ära jalata, kuna ja feda tead?“

„Ta pole nõid — See tüdruk on minu pruut.“

„Weel täna ma kirjutan et sinust misgit ameti pidajat ei saa,“ rääkis parun fihwtiselt, wihaselt, „ah ja tahad ikka minu wastu tõrkuda, aga tea poisikene, et ma oskan sinu juu lahti teha, ma oskan neid karistada, kes mäsjawad. Ma lasen sind piitsutada kui sa ei räägi ja orjad lööwad noortherrat wist häameelega.“

Urwid teadis, et parun oma ütelsest karwa wä ärtgi tõrwale ei astu. Kõik koledufed tõusiwad ta ette, mis ta peksu tallis oli näinud. Ta süda hakkas põõritama, kui ta jelle pääle mõtles, et teda orjade ees halasti kistakse ja need teda peksawad. Muud teed ta ei tunnud, kui kahetse, kõik palu põlwili maas andeks ja anna teada kelle juurde tüdruk arwas peitu põgeneda. Siis nad saawad ta kätte ja ta jääb nende päris orjaks edasi ja . . . ja . . .

Ta ei suutnud kaugemale mõttelda.

„Halastage minu ja tema pääle, meie armastame tõesti

üksteist lubage ta mulle!" hüüdis noormees iseäralises meele olus, ja langes paruni ette põlwili.

Paruni näul lehtwis põlgutse ja kõrkuse naeratus.

"Wilets mäsaja — ma ei taha su haigeid juttusid kuulata.

Ütle, kuhu ta põgenes?"

"Galastage — ta on metsas — ta ootab mind."

"Soh — ilusaid plaanisid oled ja tüdrukuga maha teinud, kes kuradiga ühenduses on. Sa oled walju karistust ära teeninud."

Parun keeris ümber.

"Galastage — lubage meid teineteisele!"

"Ole wait. Sa jäed siia oma asja järele mõtlema."

"Lase mind siit lahti — see pole minu koht," ütles Arwid parunit kinni hoides. Ta hääle kõlas wõõralt ja filmades säras iseäralik läige.

"Ei, sa jäed weel siia nii kaua kui aeg tuleb. Sa oled kardetaw määratseja. Aga ma katjun sulle armulik olla." Aga ka parun nihkus paar sammu tagasi sest — wõõrastaw oli Arwidi waade.

"Sina mulle armulik," kirjendas noormees, jooksis paruni rinnust kinni ja waatas põlewate filmadega mõisnikule otsa — "Sina rõõwel, ja mu wanemate mõrtsukas — kus on mu warandused."

"Poiis, hoiä oma juu — kellele julged ja nõnda wiisi rääkida."

"Sinule!" ja ilma et parun jeda oodanud oleks, löi Arwid talle tugewa hoobi rindu, nii et Otto von Löwenberg keldri nurga seliti kukkus."

Arwid ise läks rutusti uksest wälja.

Pea toibus parun ja ruttas põgenejat tagaajama. Wiha ei lastnud teda üles rääkida, nii et tagaajajad igale poole laiali läksivad, ilma et nad diete oleksivad teadnudgi, mis parun käskis. Igal mehel oli häa meel, et wihasse herra silma alt ära pääsesivad.

Pikkamisi tuli pimedik ja lautas oma rahu tiivad Riiguste mõisa nurmede ja metsade ja põldude pääle.

Nii suure rahutusega, kui parun ka otsijaid tagasi wotas, ometi ei toonud nad oodatud noort meest.

Ohk küll kurbjas kõige alandlikumalt nurja läinud otsimist herrale teadustas, ometi käskis armuline herra teda nõnda kaua peksta, kuni nahk maha langeb.

Alles kui kurbja hale wingumine kuuri alt parun kõrwu kostis, andis ta wiha mahti ja ta püüdis asja üle järele mõtelda.

XV.

Oli ilus kewade öö. Päike oli raskest tööst wäsinud, puhkama heitnud ja ilus puna õhtu pool taewa serwal näitas ta fangi kohta. Nega mööda jäi puna ifka nõrgemaks ja nõrgemaks. Nüüd siis julgesiwad kerged öö pilwed wiimati puna finni katta ja üle ilma lautas waifne öö omad rahu tiiwad laiali.

Ka metsas waifis pea elu. Linnukene pistis päätiwa alla ja uinus ofjal magama, ifegi audujal ema linnul tuli pesjal istudes tuff pääle. Siin ja sääl pöösastes firistasiwad rohu tirtsud, aga aega mööda jäi nende firtsumine ka arwemaks. Ka nemadgi põgenesiwad külma kaste eest laia rohu lehe alla.

Waifne ilus öö.

Sooode ja ojade päält tõusis paks aaur, nagu suits üles ja lagunes niiske külma õhuga mööda maad laiali. Kõik puudgi nähti uinunud olewat, ainult haawa oftas wärisesiwad noored lehed ja segasiwad natuke ilusa kewade öö aiaikust.

Mööda metsa alust käiwat jalgrada läksiwad paar meest Hirjanurme küla poole. Nad näisiwad metsaalusega hästi tuttawad olema, sest nad käisiwad ilma pikema mõtlemiseta ilusti ümber puude ja pöösaste. Minust

pilgust mõne juurema puu pääle, mis nagu oleks tähendusrikkalt ja kavalalt läbi ööfise poolpimeduse rändajate pääle waadanud, jai neile tee tundmiseks küll. Kiirest käigust tikkus meestel higi otja pääle, sest kewadine öö oli soe.

„Kui ilus ilm,“ ütles wanafene seisma jäedes ja higi pühkides. „Eks ole meil ilus isamaa. Suured jumalad on selle meile annud, meie ehijad on siin õnnelikult walitsenud, aga nüüd on wõõrad rööwliid meilt usu — jumalad ja priiduse rööwinud. Ja meie rahwas magab edasi rasket orja und.“

„Neid sõnu rääkis wanake rohkem enesele. Nüüd pööras ta noore mehe poole ja waatas särawail silmil temale otja.

„Mis tunned sa eneses?“ küsis ta.

„Ma tunnen eneses tulist wiha mõisnikude wastu ja palun jumalaid, et nad mulle jõudu annaksid kõik kurja kätte tajuda, mis nad on teinud.“

„See on häa küll noormees,“ ütles wanake, „aga tea ka, et wiha teeb inimese pimedaks ja üks pime ei tee midagi, mis tubli ja kiidu wäärt oleks, wõi rikub rohkem ära, kui sada mõistlikku wõiwad toime panna. Si — wiha tuleb kergesti, teda ei maksagi nõnda soowida ja südametanda, aga järele mõtlemist, kindlust ja osawust, neid läheb tarwis, rääkimata siis, kui inimene hädaohhtliku seisukorda juhtub.“

„Noh neid asju olen ma ka palunud.“

„See on häa — ma usun, et juured jumalad sinuga rahul on. Aga — igal ajal peab kõigele walmis olema

Ma küsin — mis teeksid, kui meid peaks kogemata ohvri kohast finni wõetama ja kui waenlane tugew on.“

Ma wõitleksin wiimse were tilgani.

„See oleks lapselik rabelimine, kes witsa eest püüab põgeneda. Neil on hääd sõjariistad, nad on wägewamad, farnane nõrk heitlemine teeks neile nalja. Ei, jõudu on meil kassinasti, seda peame katsuma kokku hoida.“

„Mis ma farnasel korral peatksin tegema?“ küsis noor-mees äritatult.

„See on raske wastata. On neid wähe, siis wõiks wõideldes midagi teha, wähemalt päästa peaks inimene ennast püüdma, sest nemad ei mõista ühegi põgenejaga nalja. Seni peab siis püüdma seda tuld inimeste südamest õhutada, kuni wägewad waimud ütlewad siit saadik. Aga ma arwan, kardand, jumalad ei anna meile wist oma abi. Wiimse ütelse juures õhtas wanake raskesti ja südamepõhjust.“

„Kas jumalad sulle jelle kohta midagi ei lausu?“

„Jumalad pole endid ilmasgi minust kõrwale pöörnud. Ma wiia neile kenasse hiiesse ohwreid, panen siis oma otja külma mulla wastu, siis kuulen ma ülewalt kohinast jumalate kõnet. Ma lähen jõe äärde, kus wägew waim elab ja suigun jõe wulina kuskjutusel magusa une farnase oleku sisse. Siis kostab mu kõrwa jõe waimude jala jostin ja et nad mind ei kardand, lafeward nad wiimaks oma ilusat laulu läbi wõsise waitse õhu. Sääal ta on, ja wanamees näitab jõe poole, mille päält paks udu tõusis ja pooleni metsjani ulatas, „sääal nad warjawad endid jumaliku suitju sisse, et keegi waitfel õöl ei läheks nende

rahu segama, ega häid uudiseid kuulama, mis wägewad waimud jala sõnul üksteisele jossistastiwad.“

„Koh mis suured jumalad selle kohta on ka ütelnud?„

„Hääd mitte. Nad kaebawad selle rahwa pärast, kes neist on ärataganenud ja orjaks saanud. Orja meel on ilma kindlufeta kõikum, sellepärast jumalatel nende ohwritest ka üsna hääd meelt ei olegi. Oh palju lähets aega ja äratust tarwis, kui see wana Gesti waim uuesti ärtaks, oma pääd tõstaks ja ahelad pnrustaks, milledega ta praegus käsist ja jalust on köidetud.“

Ja wanake waatas uhkelt ja särawal filmil ringi.

Ta oleks praegus igamehele südamesse hüüdnud: Tõuse üles — ära tuku ja aita ennast!“

„Aga nad on alandlikud orjad — nad ei suuda midagi oma käe käigu parandamisets ette wõtta. Nad uinuwad rahulise südamega, pärast seda, kui nende liha on lõhki peffetud ja nad oma werega maa üle ujutanud. Oh parem oleks surra, kui orjaks saada ja niisama raste on orja unest üles ärkada, kui hauast wälja tulla.“

Oh ja wilets rahwas!“

„Aga wõib olla, et kuningas ei lase neid meie rahwast enam piinata?“

„Wilets on see inimene kes teise abi pääle loodab. Raua, kawa wõib meie rahwas wäljapoolt abi oota, sest waewajad kannawad pääd püsti ja liiguwad ümber, kui õiged mehed.“

Otsi nende pilkudest halastust seda ja ei leia.“

„Ei meie ei tahagi teie poolt halastust,“ rääkis wana-mees tõusewa häälega. „Jumalad, kes te wägewad olete,

kes te metsad jalalifu koshinaga täidate, mis inimesele ilus, suurepäraline ja ühtlasi ka hirmutav on, andke meie rahwale jälle ärkaja waim. Me' wiskame wiimaks orjuse kütked maha ja käime selle maa peal jälle, kui ta wabad ja õiged omanikud?

Aga — aga mina wist neid päiwi ei näe,“ lühas ta oma tulisele hüüdele juurde ja ta waim langes wäsinult alla. Klusad kujud, mis ette kujutuse wõimu waral korrafs filmade ette oliwad ilmunud, kadusiwad jälle, kui udu hommikuse päewa paiste ees ja wanakese filma paistis igalt poolt hirmus orja õõ. Inimesed need polnud kes jää liikusiwad, kepp ja piits oli neid loomaks teinud. Misgist kõrgemast mõistusest ei saanud nad jägu ja nad kartusiwat Ukut Taarat, põrgut, Jumalat kuradit, kõiki, kõik segamisi. Wäiksem kui asi wõis orja wärihem a panna, sest et ta millegistgi aru ei saanud. Sellegi pärast oli elu orjale armas. Sellepärast oli ta kuradi eest alati hirmu sees ja ootis igal filmapilgul teda tulewat ja rautiete küüntega põrgu wedawat.

Kusgilt ei wilkunud wanakese filma sädet, pääle selle polnud ta isi ka sugugi rahul. Ta ei teadnud isegi mis ta soowis — aga ta oleks hoopis teisiti soowinud. Wähe põlastusjega waatas ta nooremehe pääle, kelle liikmed tugewad oliwad nagu karul, kelle filmades ka wahest wiha tuli leekis — aga tihti, tihti sõnas wanake enesele.

„Ta on orjaks kaswatatud.“

„Noh lähme,“ ütles wanake. „Wõib olla, et nemad juba jääl koos on, ja nad on küll näljased, aga nad on sarnaste nälginute sarnased, kes kaua, kaua ilma toiduta

on elanud ja kes ennast ahnelt kergesti furnüks wõivad jüüa. Meie peame nendega ka ette waatlikud olema."

Ja mehed rutasiwad edasi. Jänes, kes jala rändajaid nägi, pidas hinge finni ja litsus pikkad kõrwad õige selja wastu. Aga kui ta nägi, et nad teda tähelegi ei pannud, siis ei saanud ta ümmargune rumal pää fugugi aru, mis need inimesed waiksel öösel otsiwad. Öö linnukene siirtsus ofsal ja noomis neid: Ärge minge, ärge minge.

Aga meeste meeles mõlkusiwad suured mõtted ja nad tõttasiwad neid täide saatma.

Meheed tõttasiwad weel tüki aega läbi joose maa. Siis hakkas maa kõrgemale tõusma ja siin kasvasiwad juba suured toredad kuused, harwa trehwis film mõnda tamme nägema, kelle paksud lehed öö rahus waiksel suikusiwad.

Ikka tõusis ma kõrgemale ja tammed läksiwad suuremaks, kuninglikumaks Wägewalt sirutasiwad nad omad tugewad harud kõige nelja tuule poole, nagu oleks nad tahtnud kogu allpool seisjat metja oma wägewa warju ja kaitse alla wõtta.

Wiimaks kadusiwad muud puud ära ja kõrge koha pääl seisis tugew tamm tamme kõrwal.

„Soh oleme siin,“ ütles wanake higi ära pühkides ja lastutas käsi. Igal pool pöösaste warjul hakkas liikuma ja siit jäält tuliwad inimesed mitme kaupa kabe mehe juurde. Keegi tulija ei tulnud tühja käega, üks kandis üht teine teist enesega ühes ja jäiwad meeste ette seisma. Wanakese näu üle käis rõõmu läige, kui nägi, et inimesi nõnda rohkesti oli tulnud.

„Aga miks uinuvad jumalad meie ohvri õhtul,” ütles wanake üles tammede poole waadates, millede ladwad rahulikult liikumata waguft oliwad, „kas pole need ohwrid neile meelejärele.”

„Ma kuulen eemalt kohinat.”

„Soh, jumalad tulewad wististi siia, see on muidugi nende tiibade kohin. Mul on wanad kõrwad, ma ei kuule enam hästi, aga ja oled erk, kui terawa ninaga rebane.”

Pea jõudis tugew tuule hoog siia. Mäe weerul pani ta kuused wankuma ja nad kumardasiwad omad ladwad mäe poole, kus praegu hulk rahwast wiibis.

„Suured jumalad on meie ette wõttega rahul,” ütles wanake. „Ma kuulen kohinast nende häält ja nad lubawad rahwale abiks olla.

„Tulge, lähme püha mäele. Jumalad tuliwad praegu sinna. Kuulete seda kohinat, mis nende tuleft sünnitas, ja teie südamed auustagu nende wägewust, kellede ees saja aastased puud omad pääd painutawad. Tulge pange omad anded nende ette, küll ma siis kuulen, mis nad teile minu läbi räägiwad.”

Neid sõnu ütles wanake selgelt, pikkamisi ja nüüd läks ta isi üles mäele, kuna inimeste rong auufartuses, wait olles, talle järele käis.

Jkka suuremate hoogudena tuli tuul alt üles mäele ja pani tammede lehed kahisema ja kohama.

Nüüd läks rahwas kõige kõrgema platsi pääle, mis pea ringi ajaga sisse oli piiratud. Keskel kõrgustiku kaswas tihe tamme jalk. Need oliwad ilusad lihawad noore päralsed puud. Minult üks päratu jäme, konarlike koo-

rega, täis lõhesid ja pragusid, tamm oli nooremate puude keskpaigas. Ta näis õiguse pärast nagu isa laste hulgas olevat, sest juba ta tihe kroon oli läbi paistja ja ta jämedad, üli tugevad arud, oliwad paksu halli samblaga üleni kaetud, mis tuule käes narmendas.

Selle tamme alla oli lai kiwi toodud, kuna tamme sisse, pragudesse, mis mitmest kohast pool mädanenud ja ilma kooreta oli, tugewad warnad oliwad taotud.

„Tooge oma ohwrid ja anded süia,“ ütles wana mees inimestele. „Kellel liha, leiba, wõid, piima wõi muud selle sarnast on, see pangu see wägewa Taara tamme alla kiwile, aga kellel riiet, willu, nõõri otja köidetud kala, wõi muud sellesarnast on, see riputagu seda suure Taara tamme külje pääle, kuhu selletarwis warnad on sisse löödud.“

Pea korjas suur hunik andeid kiwile kokku ja niisama oli tamm warssi küljel rippuwate asjade alla warjatud.

Seni kui rahwas andeid pani, palus wana mees ees, kuna Peeter talle tugewasti järele luges.

„Taara tõsta meid, Uku hukka neid — jumalad wõtke meilt andeid ja andke meile abi. Tooge tulu meie tööle, puhuge meist puudus eemale; kosutage wäljal kõrt — kaunistage karjamaal karja. Andke meile armu, et meie enam ei hirmu — päästke meid pea piinajate käest, tulge isi tagasi tammikusse elama. Tufjugu tuisates soontes jälle weri, et wabadus meile tagasi tuleks ja meie maa jälle õnnelikuks saaks. Önnista Uku meid ja hukka neid. Taara aita meid, aga tapa neid.“

Wanate waitis. Inimesed kuulsiwad sügawasti kumardades wana mehe sõnu ja ülewal pää kohas kohises

tugev tuul tammede kähvarates latwades. Ümber ringi waike öö.

Tore, pühalik, juurepäraline tund. Ka wanakese maha rusutud waim sai uut elu, ta filmades säras häa lootus ja suur julgus.

„Suurtel jumalatel ja wägewatel waimudel on häa meel, et te' nii hulgani olete täna siin kofku tulnud. Päewad liginewad kiiresti, mil meie orja ahelad maha raputame ja jälle priid oleme. Kas on juba kõik rahwas südamega meie endiste jumalate juurde tagasi tulnud?“

„Arwa mõned üksikud auustawad weel risti usu Jumalat, aga nad kardawad ka meie jumalaid ja teadwad seda, et sina nende jumalate teener oled.“

„See on häa, päewad liginewad,“ siis lisas ta nagu enesele juurde, „külub mina ehk ka weel saan kallist wabadust oma rahwa seas maitseada.“

Seda mõteldes täitis magus lootus nii wõimsalt wanakese rinda, et ta hulgal ajal ei raatsinud häädest mõttekujutustest lahkuda.

Sääl liginēs üks naene rahwa seasit kulutarga ja Peetri juurde, kuna ta enese järele noort naesterahwast tõi.

„Mis on su soow, Reet?“ küsis wanake, sest ta tundis Peetri ema ära, „ja kes on see, keda sa enese järel siia tood?“

„See on üks tütarlaps,“ rääkis Reet, „kes sinu juurest pelgupaika otsib. Herra wiha kiujab teda taga.“

Nüüd nägi Peeter ka noort naesterahwast ja ta waatas aineti. Üksitselt käis warin noorest mehest läbi, sest ta tundis ära, et see Mari oli, Mari, kes teda oli ära

põlganud. Ta oli tüdrukut püüdnud ära unustada, aga nüüd tulivad wanad mälestused mitmekordse jõuga tagasi.

Ra wanamees waatas noort naesterahwast, kes talle näis täiesti tundmata olevat.

„Kas sa tunned seda noort naesterahwast?“ küsis kullutark Peetri käest.

„Jah,“ ütles noormees, kuna ta hääl ärituse ja argtuse pärast wärises. „See on Mari.“

Nüüd tuli wanamehele kõik meelde ja ta näu üle lehwis iseäraline häameeleline naeratus.

„Sooh,“ wenitas ta pikkamisi, „meie wõime sulle lapsukene warju anda, aga sina täna suuri jumalaid, kes sind nende käest päästnud. Su ilus nägu on nad wist liiga rahutumaks teinud. Tõid sa ka andeid meie jumalatele?“

„Ei,“ ütles neiu taja, kartlikult, „ma usun kolmainu Jumala — Isa, Poja ja püha Waimu sisse.“

Wanamehe näu üle käis wiha joon, aga ta jäi rahuliseks.

„Kenad on need Jumalad,“ rääkis wanamees, „nagu sa ütled üks Isa, teine Poeg ja kolmas koguni Waim. Sa usud neid küll, aga nad ei suuda sind ju waenlaste käest päästa. Meie riisujatele, rõhujatele, wõib see risti Jumal hää küll olla, aga meie rahwa häda wastu on ta kõrwad kurdid. Kas sa lapsuke ei kuule kohinat pühade puude latwades, see on jumalate hääl ja nad kutsuwad sind.“

„Ei see pole muud kui kewadine tuul, mis tamme latwades kohiseb,“ rääkis Mari, „üks ainus wägew Jumal on, kes kõik loonud: Maailma, selle tuule, mis sääl kohiseb, ja need tammed ja. . .“

„Pea juu, ninatark tüdruk,“ kiskendas wanake wihaselt

„Kes on sind siia kutsunud suuri jumalaid teotama. Uku lööb sind filmapilgul noolega puruks.“

„Ei ma karda Ukut, ma usun Jumala kõigewägewama taewa ja maa Dooja sisse. Ma palun, jätke teiegi kõik ebajumalate teenistus maha ja kummardage Kolmainust.“

„Bait, teotaja, meie ei taha su juttu kuulda. Meie juurest sa warju ei leia — ja pead nuheldud saama.“

„Nuhtlust niisugusele, kes meie jumalaid teotab,“ hüüdsiwad mitmed rahwa hulgast

„Rahetse omi sõnu,“ ütles wanakene, „ja luba edespidi meie rahwa endiseid jumalaid jälle kummardada ja neile ohvreid tuua. Siis ehk lepiwad jumalad weel sinuga ja meie wõime sulle andeks anda, sest et piinajad su mõistuse on rumalaks teinud.“

„Ei — ma olen ikka elawat Jumalat teeninud, ega taha nüüdgi furnuid ebajumalaid teenida. Pöörge ka teie elawa Jumala poole. Ta annab abi.“

Neiu ütelus kostis julgelt, tasejelt. Kõik kuulsiwad ometi seda ja see pani mitmed järele mõtlema.

„Rahwas, kas teie sellega rahul olete, et see tüdruk, kes isandate juurest siia on jooksnud, wõib meie jumalaid nõnda teotada. Jumalad on wihased, kuulge, kuidas kohin kostab.“

Neid sõnu rääkis wanamees kõwa häälega ja wali tuul kõigutas tammede latwou.

„Ei,“ hüüdsiwad inimesed. „Ta peab nuheldud saama.“

„Jah,“ ütles wanamees — „ta on raskest nuhtlust teeninud ja kui meie mitte jumalaid ei lepita, wõib selle kõlwatu läbi jumalate wiha weel meie pääle tulla.“

„Mis sääl muud — anname ta enda jumalatele ohwriks.“

Wanamehe filmis läikiswad metsikud pilgud.

„Tõsi,“ ütles wanamees halastamatalt. „Enne kui fin maal priius ja wabadus oli walitsenud, elanud Saulu-nõmme jões wägew waim, kes oma rahwast alati rikkalikult õnnistanud. Nüüd on see waim wihane ja saadab alati wiletsust meie maale. Minge wiskake see tüdruk sinna jõkke, sellest tunnewad kõik jumalad ja wägewad waimud hääd meelt.“

Mitmed mehed tuliwad üles poole ja sirutasiwad käed tüdruku järele.

„Issand halasta mu pääle, nad meeletumad ei tea omas märatssemises, mis nad teewad!“ hüüdis Mari südant lõhestawalt.

Ukitselt kargas Peeter Mari ette ja ütles:

„Sgal ühel lõhn ma pää puruks, kes julgeb Mari külge käsi pista. Meie jumalad on ju siis niisama were jänulised, kui meie rõhujadgi, kui nad sest hääd meelt tunnewad, et meie selle tüdruku jõkke wiskame.“

„Poiss, eest ära,“ hüüdis wanake. „Jumalad pole sinuga rahul, sest sa hoiad poole südamega nende poole. Siia, mehed — siduge ka see poiss, keda teie alati minu feltsis olete näinud, kinni. See on jumalate tahtmine ja pärast ütlewad nad, mis me' poisiga peame tegema.“

Mehed astusiwad ligemale, aga kellegil polnud himu Peetri rusikate tugewust proowima minna. Oma küla meestel oli kõigil weel meeles, kuidas Peeter enne tulise hobuse ratsutitest kinni hoidis, nagu lamba talle, ja kusgil

poisji ei leidunud, kes ta käte all oleks püsinud wastu feista.

Mehed jäiwad parajasse kaugusse feisma. Peetrit oli hää teiwas peos ja ta filmitses taha poole. Nende selja taga seisis aed, mis ta isi oli hiljuti feia teinud, nii ei wõinud siit wälja pääseda. Aga tal oli hää meel, et ta praegu Marit kaitstes, sest kohe esimesest filma pilgust saadik tõusis ta sees mõte, et Mari, armastusest aetud, teda siit üles otsis.

„Poišike, äraandja, petis,“ kähistas wanamehike lõp-mata wihas, „ja tahad minu ja jumalate wastu panna. Wilets äraandja. Ma tõmban isi su käed finni.“

Ja wanamees hakkas nooremehi poole tulema.

„Ära tule, wana were jänuline metsloom!“ hüüdis Peeter, „ma lõõn su petise pää luu puruks.“

Ja Peeter tõstis ähwardades teiba üles.

„Astuge ligi,“ kaskis kulutark teisi, „ärge kartke, wõi jumalad walawad oma wiha teie pääle.“

Mehed nihkusiwad lähemale.

„Kuulge — rutake, jaksad tulewad,“ hüüdis üks hingetult juurde joostes. „Oh neid on palju — kes jõuab see päästku ennast.“

Gemalt metsast kuuldus oksade ja puude ragin, isegi ühe hobuse hirnumine kuuldus üsna lähedal.

Wanamees keeris ümber ja Peetrit piirajad mehed eh-matastiwad nii, et keegi sõna suust wälja ei saanud.

„Mari, ja armastad mind nagu ennegi, wõta mu kaelast finni ja anna mulle suud. Siis põgeneme ja ma tahan sind niisama hoida, kui oma elu.“

Noormees tahtis neiut suutleda.

Neiu listus ennast ta käest lahti.

„Miks — ja armastad mind. Su süda jänutab ju armastuse järele, et mind üles otsisid?“

Nooremehel süda peksis rindus ja ta ei suutnud teiste segadusi tähele panna.

„Ei, Peeter — ma ei armasta sind, Arwid Erbenstein on minu peigmees — tema päralt olen ma.“

„So. . .“

Rüütliid kihutasiwad mäele ja piirasiwad püha tammiku sisse.

„Jäe siis siia,“ ütles Peeter lõpmata libedusega. Hüppas üle aja ja põgenes tihnikusse. Keegi oli rüütlistest seda tähele pannud — wali pauk kõlas ja noormees kukkus prantsatades maha.

Püksi kuul oli seljast läbi südamesse läinud.

Natukese aja pärast kohises tammik endist moodi, aga ühtegi elulist hinge polnud siin. Mõisnikud oliwad nad kinni sidunud ja ratsapiitsadega pekstes aeti see kari Riiguste mõisa.

XVI.

Riiguste herra Otto von Löwenberg tahtis ebajumalate kumardajaid kangesti ja nii waljusti karistada, et keegi enam selle pääle ei julge mõelda. Sellepärast kostis talli juurest wingumine ja ksendamine hommikust õhtuni ja mõisa sulaste käed jäiwad pekstes rammaks. Kes keretäie kätte sai, see läks Haadi herra ette ja see wöttis siis mehe hinge alles käfile. Herra Haad oli elawa waimuga mees, sellepärast ostas ta läbi piitsutatud talupojale niisugusid lugusid kuradist ja põrgust rääkida, kuhu iga ebajumala kumardaja minna, nii et auuwäärilisel Haadil eneselgi ihukarwad tashilju terkisiwad. Pärast seda palus Haad püha „Issa meie“ palwe läbi, mida waene patune talupoeg järele luges.

„Kui sa kolme päewa pärast seda palwet ei mõista,“ ütles Haadi herra, „siis saab su nahk maha peksetud. Küll te kangekaelsed siis Jumala püha palwe ära õpite.“

Rahwa rumaluse pääle oli herra Haad wihane, aga weel wihasem oli Haad sellepärast, et orjad ei tahtnudgi lõppeda ja ikka uusi waimulikku mehe ette toodi. Haad oli neist juba kurgu auguni tüdenenud ja poleks auus waimulik forme otsagi liigutanud, kui ta kurat praegus oleks tulnud ja kõik need ebajumalate kumardajad põrgu wedanud.

Minge kõige kupaufega.

Ohtuks kogusiwad Riigustele tähtsad wõõrad, sest auus parun Otto von Löwenberg tahtis üht õige korralikku kohut nende eesiwedajate üle pidada. Seks oliwad sügawates keldrites oma otsust wotamas orja tüdruk Mari ja wana kulutark. Ratsmikü Keet oleks ka olnud walju usutamise alla wõtta, aga ta oli oma poja furnukeha juurest pool minestatult leitud. Nüüd oli ta pikali maas, ja iga filmapilk wõis ta hing isegi wälja minna. Seda ei maksnud siis auustatud kohtu ette wedada.

Kohtu liikmetest oliwad tähtsamad : Otto von Löwenberg isi, kui kihelkonna patronadi herra, kes pühas wihas tahtis walju kohut nõidadele nõuda. Siis oliwad Riigustele weel sõitnud kõrge rüütel ja konsistoriumi kaasistuja Adolf von Adelberg, rüütel ja maakohtu esimees Kaspar von Bergthal, kreisi praost Georg Dtsing ja oma kihelkonna waimulik Haack oli enne juba sääli.

Ringis istusiwad mehed, täis wiha, ümber laua, kui orjatüdruk Mari isandate ette toodi.

Zmestus käis kõrgetest herradest läbi, kui nad kenna neiu nägiwad, kes neile täies julguses otja waatas, kuna ta pilgud puhtast südamest ja õiglasest olekust tunnistasiwad.

Aga kõrged herrad ei lasknud endid sellest ilma süüta, kenast näust ekfitada, sest see oli ju teada, et kurat kawal küll on, kes ka oskab waga nagu näidata, kus seda tarwis on. Ja kurat oli selle tüdruku sees, sest seda wõis paljude tunnistajate waral tõeks pidada.

Kohtumõistjad waatasiwad üksteisele otja, sest, nagu imelik näitas neil olewat, seda tallekest murdma hakkata.

„Sina lapsukene,“ küsis wiimaks praost, „oled kura-

diga wõi niisuguste inimestega, kes suured nõiad on ja kuradi teenistuses elavad, ühendusse astunud. See on ristiusu õpetuse vastu suur patt ja raske karistuse väärt. Kui sa aga seda üles tunnistad ja andeks palud, kui sa auuwäärilise kohtu ees oma pattusid kahetsed, siis saad sa andeks. Tunnistad sa seda tõeks, et sa kuradi jüంగritega sõbrustasid, ja räägi meile, mis nõia kunsti nad sulle õpetasid?"

Waimulik mees waikis. Ta arwas, et ta wäga hästi oli opanud rääkida.

„Ma ei saa sellest kõnest aru,“ ütles Mari lapselikus julguses. „Kes sarnast juttu on rääkinud. Ma olin ju wiimisel ajal noore proua ori.“

„Sa waletad, häbemata tüdruk,“ kisendas von Löwenberg. „Ma kahetsen wäga, et sind noore prouale kinkisin. Nõiduse wäel tungisid sa mõisa. Sa nõidusid nooremehe Arwid Erbensteini ära ja meelitasid ta enda poole, hoolimata sellest, et nimetatud noormees küll õpetajaks õppis. Mis ütled sa, kuradi ori, selle pääle?“

Neiu palgele tõusiwad ilusad pilwefesed. Ta sai aru, et ta raske kaebtuse all seisib ja kui ta oma saladust ei awalda, siis ei wõi ta ka oma süütaust kuidagi näidata.

„See, mis teie, armuline paruni herra, ütlete, on selge laimendus ja wale. Teile on kurjad keeled nõnda ette walestanud. Misgit nõidust ei oska mina, aga Arwid Erbenstein armastab mind, ma olen tema päralt.“

Wiimast ütelist ütles neiu sunnitult, wägisi ja lõi punastades waate maha.

Kõrged kohtunikud waatasiwad üksteise otsa ja nende

Jüdametes olivad wist kõikidel ühesugused mõtted. Kuid neist ei tahtnud keegi teada.

„Ara aja tagasi, nurjatu tüdruk. Sa käisid Raismiku Reedu juures ja ometi on Keet nõid, kes libahundiks käib, teiste inimeste loomadele käisid teeb. Ja sind meie leidsime nende seast, kui nad ebajumalatele olivad ohwerdamas. Mis otsisid ja säält?“

Süüdistused läksiwad ifka raskemaks ja neiu tundis, et nad seda wõrd rängaks läksiwad, nii et ta neid ei suuda tagasi lükata. Aga tal oli ju õigus, ta oli puhas ja seda pidi ta ometi ka kinnitama.

„Ma — ma läksin sinna, et neid manitseda, et nad ebajumalaid ei kumardaks.“

„Waletad — sa oled kuradiga isi ühenduses. Eks sa annud meile nende ebajumalate kumardamisest teada. Ütle, kus on Arwid Erbenstein, ja tunnista üles, mis Keet ja see wana kuradi teener on sulle õpetanud?“

Mari waatas alla.

„Sa ei lausu — ei räägi.“

„Ma ei tea midagi ja waletada ma ei taha, sest ma kardan püha, elawat Jumalat. Ja see Jumal ei luba mind ilmaegi waletada.“

„Oh, oh,“ tegi waimulik mees Haak ja silmitses häämeelega nii ilusat tüdrukut. Si, temal polnud ilmaegi farnast kõrgi tüdrukut olnud ja ta waatas iseäraliste mõtetega Otto von Löwenbergi pääle: „Kui sellel praegus niisugune mõte äkitselt tuleks ja ütleks. Wõta ja wiisa, Haak, see nõid siit minema. . .“ Ja Haaki jüda hakkas iseäralise ärituse mõjul ime kõwasti rinnus peksuma, nii et

waimulik mees oma äritust waewalt juutis tähelepanemataks teha.

„Oh, oh!“ tegi Haak jälle ja see oh oh pidi ta waimuliku ülema meelest seda tähendama, et Haak üks truu ja ustaw karjane on, kes oma rahwa pattude pärast oh, oh ütleb. Aga Haak isi teadis küll, mis see oh, oh tähendas ja sellel oli hoopis teine tähendus:

Oh, oh kui ilus kena tütarlaps. Oh oleks nii sugune minu kõõgis, tuas ja keldris talitamas.

Rüüd ajas kuiwetanud, pikk praost ennast püsti ja waatas põlewal, raudsel pilgul neiu otša. Ta astus wiimaks laua tagant wälja neiu ette ja ütles läbi torkajal toonil:

„Tüdruk, ära teota Jumalat, kes sind on loonud. Ära pilka Kristust, kes sind on lunnastanud. Ära ärita püha Waimu, kes su südamesse tahab tungida. Ära pilka Kolmainust, muidu wistab ta sind sügawasse pimedasse põrgu põhja. Ära pilka — waid tunnista, siis tahab püha Jumal su wastu weel armuline olla. Ma wannutan sind elawa Jumala juures, kes wäga hästi su südamesse näeb: Tunnista üles ja wõta omaks need süüdistused, mis kõrgeauuline rüütli herra, Otto von Löwenberg, su pääle tunnistab.“

„Ärge mind piinage — ma olen ilma süüta. Ma ei tea neist koledestest midagi, milledest teie räägite.“

Sellepääle pidi konsistoriumi kaasistuja midagi rääkima, aga Otto von Löwenberg keelas teda.

„Olgu, kurat on ta kena ihu sees liig wägew. Küll ma hoolt tahan kanda, et ta oma juu tõe tunnistusele lahti teeb.“

Sellepääle kästis ta tüdrukü wangi kotta tagasi wiia.

„Oh, oh,“ tegi jälle herra Haß ja pani wagalt käed kõhu pääle risti. Aga omas meeles oli tal tuline kahju, et see ilus tüdruk ära wiidi ja ta arwas, et isandatest keegi ta ikka oma jauks ära peidab.

Aga need isandad oliwad täna liig tõsiste ja kurjade nägudega.

„Nõid ta on ja tunneb kuradi kunsti,“ rääkis auu-
wäärt praost Dtsing. „Püha Jumal, ma ütlen tõtt, ka minusse mõjusiwad ta pilgud, aga ma wõitsin kuradi, kes selle neiu näul püüdis mulle õige weelitawalt otša waadata.

„Ta peab tunnistama, kõik rääkima, aga mis teeme meie temaga pärast,“ rääkis parun Otto von Löwenberg.

Kõik waatasiwad üks teise otša.

Praost Dtsing pidas omaks kohuseks rääkida, selle-
pärast kõhatas ta siis oma kurgu hästi puhtaks ja ütles:

„Õnneks ei tule meil mitte üffinda nõia üle kohut mõista, sest seda on mitmes kohas ennegi peetud.

Ja mis? Püha kiri on selle kõige koledama patu wastu wali, ta käsib ära hukata. Nõid on kurat isi ja kerge asi on temal püssi kuuli ära hoida, wõi kerwe eest kõrwale minna. Aga Jumala tuld seda nad kardawad. Päälegi on meie kohus seda seemet rahwa seas kõige suurema waljusega ära kautada, nii et nad hirmuga sest eemale hoiaksiwad.“

Waimulik mees waitis.

„Ah see tähendab, lühidalt üüldub, meie peame ta tule surma mõistma,“ ütles rüütel Kaspar von Bergthal.

Aga selle rüütli ütelsest kõlas tõe poolest midagi nagu kaastundlikku wälja. Ainult see rüütel oli neiu kõne

ajal oma waate enese ette maha löönud, sest ta ei suutnud ilusa neiu kenadesse filmadesse waadata, milledest taewa fina farnane puhtus ja ilusüütus wälja paistis.

„Muidugi seda tahtsin ma tõendada, kõrge rüütel,“ ütles praost Otsing, „aga ma ei tea, kuidas teised herrad siin mõtlewad.“

„Mis jääl mõelda on,“ tähendas von Löwenberg wihaselt. „Ta langeb selle karistuse alla. Rindlad on tunnistasused, mis räägivad, et ta kuradiga ja ta sulasega ühenduses seisab. Seks kutsume teise wangi ette, kelle juurest meie ta kätte tabasime. Küll siis kõrgeauulised herrad isi näewad. Ja kus on Arwid Erbenstein? Ta on teda ära nõidunud ja täna räägiti, et üks metsloom olla läbi mõisa pargi aja waadanud. Kui kärner julget looma oli läinud ligemalt filmama, jooksnud see ära, aga kärner pannud tähele, et metsloomal jaapad jalas olnud. See wõis Arwid olla, keda nad metsalikeks muutiswad. Ta meele oliwad nad juba ennemini nõdraks teinud.“

Jälle õhkas herra Gack, sest selle pagana ilusa tüduruku pärast oleks küll kõlbanud kord metsalikeks hakata ja taga põõsastes mängida. Aga nüüd tahawad nad tormid ta ära põletada.

„Oh, oh“ tegi Gacki herra jälle ja pani käed risti. Nüüd käskis Otto von Löwenberg teise wangi ette tuua. Wahtide wahel toodi wana kulutark auulise kohtu ette. Kohtu liikmetel käis wärin kehast läbi ja waimulik mees herra Gack tõmbas ennast kõssi. „Oh, oh,“ tegi ta nüüd, aga nüüd õhkas ta õigusega, sest see oli ju kurat isi, keda siia sisse weeti.

Ja herra Gack tundis tõsist hirmu oma hinge eest.

Ra teistel kohtu liikmetel rõhus metsiku wanamehe lähenemine keelepaelad kinni.

Uhkelt, trotslikult astus, pea küüru wajunud, wanakene kohtu liikmete ette. Ta pikad, hallid juuksed ja veel walgem habe oli sasetud. Juuksed oliwad patšidesse wanunenud ja rippusid, nagu hõbedased elawad ussid, oladele maha. Ta nägu oli kortsuliseks kokku kuiwanud, aga sellegi püraast paistis ta uhkelt ja kõrgelt otsalt toredus, hoolimatus ja kõrk uhkus. Ta sügawatest filmade aukudest wahtisidwad kõrgete kulmude alt filmaterad wihaselt ja metsikult hiilgades. Wanake oli nagu wihane metsloom, kes nüüd küll puuri pistetud on, aga oma sundijaid ialgi ei hakka kumardama. Ta põlew pilk ahwardas iga mehe otse ära neelda, kuna ta tegumood kõige suuremat põlgust laua ümber istujate isandate kohta awaldas.

Ra ta wälimine olek oli õige algupäraline. Riided nähti mitmest kohast sikkete puu niinedega olewad kokku tõmmatud. Ta jalgas oliwad imelikul kombel risti-rästi punutud puu koorest wiisud.

Räed, oma kuiwetanud pikka küünelised sõrmed, kiskus wanamees framplikult konksu.

„Kes sa oled?“ küsis Otto von Löwenberg, kuna teised ta seda kõige sündlikumaks ja paremaks küsimuseks pidasidwad.

Wanakene waatas põlastawa ja wihase naeratusjega auuwäärt rüütli otja.

„Kas sa ei kuule — kes sa oled? Wasta, koer!“ hüüdis Löwenberg uuesti wihaselt.

„Ma põleks uskunud, et wereimejad isandad sedawõrd rumalad on, et nad ei näe, et ma inimene olen. Ah, sina nimetasid mind koeraks. Olgu — ma olen koer.“

Neid sõnu ütles wanamees lõpmata põlgutse ja alatu hirmutusega.

„Sinu käest küsitakse su nime ja kelle päralt ja oled,“ rääkis von Bergthal nagu pehmemalt, sest nimetatud mõisnik tundis, kõige selle metsiku oleku pääle vaatamata, selle wanamehe vastu midagi iseäralist südames. See wanamees oli tema eest suurem ja kõrgem, kui ta süa maale ühtegi orja oli näinud.

„Noh see on juba mõistlikum jutt. Aga — minu nime pole teile tarwis teada ja waba mees olen ma nõnda samuti kui teiegi. Ei,“ parandas wanake ruttu oma ütlust, „teie olete kõik rõõwliid ja jumalate teotajad, aga mina olen waba mees oma isade maal ja. . .“

„Pea suu!“ kätatas konsistoriumi kaasistuja. „Ära teota kõrgeid rüütleid. Sa pead nende sõnade eest rasket nuhtlust kandma.“

Kuid wanamees naeratas nähtawa hää meelega.

„Sa oled mu rahwast mäsule kihutanud, neile nõidust õpetanud ja neid käskinud ebajumalaid teenida?“

„Ah, ah, ah,“ naeris wanamees metsikult. „Kus on sinu rahwas, mis eest ja ta said — mõrtsukad. . .“

„Wait, wanamees,“ kätatas Löwenberg, „wasta, kas oled rahwast mäsule kihutanud ja neid käskinud ebajumalaid kumardada.“

„Mine aja lamba kari huntide kallale“ — naeris wanake, aga ta naer kostis meeleheitlikult, kust hirmus kahju wälja kuuldus.

„Teie olete küllalt tublid mehed,“ lisas ta põlastawa pilkamisega juurde, „ja nende seast iga wapruse püüde priidusele, iga kõrgema tulekese sädeme wälja piitutanud.“

Ebajumalaid pole ma neile õpetanud, waid õigeid jumalaid, kes neid teid aitaksiwad siit maalt wälja kihutada. Nagu te ise, niisugune werejänuline on muidugi ka teie Jumal. Aga orjadega pole teha midagi,“ lijas wanake pool õhates juurde ja ta waim langes alla poole ja ta filmade leel läks tumedamaks.

Nüüd astus praost Dtsing wanamehe juurde :

„Ja meie näeme — ja oled kuradi küttes täiesti finni.

Tunnista meile omad patud, wõib olla, et ja weel ka andeksigi saad, ka rööwel sai andeks. Tunnista üles meile omad hirmsad patud ja wannu ära kurat ja ta õpetused. See ihu saab muidugi nuhtluse kätte antud, aga ehk pääseb su hing weel põrgu tulest, kuhu su praegune sõber, kurat, kõige nende ebajumalate ja kurjade waimudega heidetakse. . .“

„Pea oma loba juu,“ käratas äkitselt wanamees ja wiha jõed jooksiwad ta filmadest wälja. Praost ehmatas ja kargas mõned sammud tagasi. „Jah see on kurat isi inimese näul, wõi on ta üks tema kõige parematest jüngritest, mõtles aulik praost.

„Oh, oh,“ ohkas Hact, sest wõib olla, et see wanamees läheb äkitselt jämedaks, õgib kõrgeb rüütlid üksteise järele ära, pistab siis pika praoski ja kõige wiimaks lühikese jämeda, rammusa Hacti nagu raswase juu täie kõige otja.

Ja herra Hact oleks weel hää meelega elanud.

„Sa metsaline pead ometi teadma, kuidas wiisi räägid,“ ütles praost, kes nüüd ka juba wihaseks oli läinud ja kõrgetele rüütlitele tahtis näidata, et tema, kui tõsine auu-

line waimulik mees ka elus kuradit ei karda. Ta astus uuesti wanamehe ette ja ütles:

„Püha Jumal, kes kõiki kurja wihtab, saab sind igawese põrgu piina sisse heitma, kus elaw tuli ja wääwel põleb, kui sa oma kuritegusid ei kahetse. Tunnista!“

Ja praost waatas suurepäraliselt wanamehele otša.

„Soh — kena Jumal,“ hirwitas metsik wanake ja waatas wihasse pilkawa waatega praostki otša, „Mind wihtab tule sisse, aga teile rõõwlitele, kes te igapäew waesid orji koera kombel furnuks nuudite, nende naesi ja tütreid teotate ja isi toredasti elate, kuna rahwas nälga sureb, teile rõõwlitele teeb see kiidetud Jumal toreda pidu sööma aja. Walelik koer sa oled.“

Ja wanamees sülitas tulises meelepahas suure suutäie sülgel puhtale põrandale,

„Wiige ta ära,“ hüüdis konsistoriumi kaasistuja.

„Wiige see Jumala teotaja ära.“

„Ma lasen sind elawalt ära põletada,“ karjus parun Löwenberg keewas wihas. „Kas sa kuradi teener tuld ei karda. Ma lasen sind esmalt pool furnuks piinata. Mis?“

„Seda te mõistate — were pääle olete maiad. Ka mu ema were jõite te oma nahka,“ ütles wanake suurelt, põlgawalt.

„Wiige — laske ta ära wiia!“ hüüdis konsistoriumi nõunik uuesti, käskiwalt, kärsitumalt.

Ja wanamees wiidi herrade eest wangi kotta.

XVII.

Rui Arwid Erbenstein wangikojast ära jooksis ja tagaajajate eest ära peitis, oli ta ilma tähele panemata sügawasse metsa satunud. Ta püüdis metsast wälja mõisa poole minna, aga pea nägi ta, et ta ifka rohkem ja rohkem tundmata metsa ära eksis.

Õõ tuli pääle.

Õõ külma ei olnud ja ori oleks sest wast kõige suuremat löbu tunnud wabalt juwe õõd pehmel murul põõsa ääres möõda jaata, aga noorherra Arwid Erbensteinile et meeldinud sarnane elu sugugi. Seda ta teadis, et ta ilmasgi ei julgenud parun, Otto von Löwenbergile, filma näidata; ilmasgi ei anna see raudne süda talle seda tegelikku teotust andeks. Weel rohkem. Ruhugile ei tohi ta siin maal elukohta asendada, sest igalt poolt leiaks teda wägew parun ja ta süü on küll nii suur, et ta selle läbi täit hukkatust on ära teeninud. Ja mis teha, ega ometi metsas wõi keegi elada ja looma wiisil rohtu ja puulehti süüa. Tulewad pahad päewad, siis ei wõi ju keegi ka metsas olla.

Ja noorherra langes põhjatu raske meele olu sisse. Ta sai aru, et ta elu õnn, terve tulewik, jäädawalt purustatud on. Tal hakkas nüüd elu järele kange himu ja peh-

me südamega noormees walas otse pisaraid oma kadunud õnneliku elu pärast.

„Oli mul seda tarwis, mis tarwis oli mul määratleda, et ma oleks wõinud rahulikult elada ja nii kaua oodata, kuni oleks üks ilus ja paras koht mu jäuks muretsetud.

Ja mis olen ma sest kasu saanud. Kas oli see orja tüdruk seda wäärt, et tema pärast kõik oma lahke ja mu-reta tulewiku ja kõik, kõik äraandsin.“

Ja tema meelest näitas korraga, et ta hirmus rumal, loll ja piiskese aruga oli olnud.

Aga jälle tõusis Mari pilt jälle nagu läbi udu kaugele ta filmade ette. Ta waatas oma wagade tui filmadega ja nüüd jõudis ta ikka ligemale ja ligemale. Nüüd nägi noormees ilusa neiu filmades pisaraid säravad ja need pisarad ütlesiwad: Sa oled mees. Dhuriffadel päewadel põgenesid ja ära ja nüüd sa kahetsed siin pöõsa all, et üleüldse mind armastasid. Ma olen küll ori, aga ma — ma jään sulle truuks.

Ja nüüd tuli Arwidil kange häbi, et tal wäiksem waim ja nõrgem loomus oli, kui orja tüdrukul. Ja pikkamisi pesitas ta südamesse üks teine tundmus, millest ta ise otse aru ei saanud. Aga pikkamööda selgust see ta segases hinges. Tal oli Marist kange kahju; ta oleks õnnelik olnud, kui Mari ta praegus siin oleks olnud. Aga ta ei olnud ja nüüd wõis noor parun Arthur ju keelmata kenale tüdrukule ligineda.

Arwid tundis oma jõutut olekut ja suurt ülekohtu, mis tema wastu tehafe. Ta oli waba ja haritud mees, aga sellest kõigest polnud nüüd tal midagi kasu. Ta mõtles sija ja jenna, kuidas omale abi jaata, aga misgi abinõu

ei näidanud küllalt sündlik olewat. Ta pidas nõu kindral kubeneri juurde minna ja sellele oma häda kaebata. Aga mida siis? Kas seda, et orjatüdrukut Otto von Löwenberg talle naeseks ei anna. See oleks liig tühine ja naeru väärt põhjus ja wististe ei saaks kindral kuberner seda tähele panema. Ori oli ju von Löwenbergi noore proua omadus ja poleks kindral kuberneril seda wõimu olnud Marit Arwidile anda. Aga, ta oli kõrgeid rüütleid von Löwenbergisid niihästi sõnadega, kui ka tegelikult teotanud ja ise karistuse eest ära põgenenud. Aga ta kohus oleks auusa meelelise mõisniku wastu tänulik olla olnud. Ta oli teda kaswatanud, pea nagu oma perekonna liiget pidanud ja wiimaks oma kulul wäljamaal kõrget haridust lastnud saada.

Ei sest kõigest ei tule wälja midagi, kindral kubeneri juures jääwad ta kaebtused täitsa tähele panemata sest et tal wägewa rüütli pääle õieti midagi kaebada ei olegi.

Ja Arwid Erbenstein puges üle pää paksu kadaka põõsa sisse.

Jälle mõtles ta siia ja sinna.

Kui ma poolakate poole lähen, kes, nagu kuulda, Liivi maal on ja neilt abi palun.

Misgit õiglast abi ei wõi poolakad küll anda, sest nad pole siin peremehed, aga wõib olla, kui ma neile ära räägin, et üks ülem oma meestega tuleb ja mõisa puh-taks rööwib, ja kui Mari peaks seal wangis olema, siis wõtan tüdruku kaendlasse ja põgenen ära Rootsi, Wene, wõi kogunisti Soome maale. Eks ma ikka mistit teenistust leia, mis meid mõlemid toidab.

Aga sa oled ju siis äraandja — sa tood waenlase salgad siia maale. Sa langed walju karistuse alla.

Noh kes see mind tunneb, ma ei anna oma õiget nime üles.

Pole wiga, külap sind kätte saadakse. Sa tahad mõrtsukaks hakkata ja oma kätt von Löwenbergi vastu tõsta. Sa oled palju madalama meelses, kui see orjatüdruk. Ei, ilmas ei tule ta sulle, kui ja teda werivalamise läbi tahad enesele wõita.

Ja Arwid Erbenstein hakkas kangesti wärisema. Ta arwas, et poolakad tõesti tulewad ja nüüd tõusewad tule leegid üles taewa poole. Ja see on Riiguste mõis, mis põleb ja tema läbi on ta põlema pandud. Ta on suureks kurjategijaks saanud ja sedasama kiskendab ka wana parun von Löwenberg talle kõrwa sisse. „Sa wilets rööwel, alatu,“ hüüab wana parun ja tormab nooremehe pääle. Ta ei suuda enese kaitsemiseks midagi ette wõtta, sest ta liikmed wärisewad hirmu pärast nagu külma tõbisel. Ja parun pistab talle mõõga kõhtu.

Ohmatanud noormees pidi kadaka põõsast wälja hüppama, aga pea nägi ta ära, et need paljad hirmu kujud oliwad, mis talle elaw ettekujutamise wõim filmade ette tõi.

Ta jäi uuesti tuimalt rahuliseks ja lastis pää enese rinna pääle wajuda.

Wäsimus wõitis ja Arwid Erbenstein jäi kadaka põõsas magama.

Nüüd nägi ta, et nad Mariga koos wäga õnnelikud oliwad. Nad suudlesiwad teine teist ja see oli ilmkirjedamata hää. Aga nad pidiwad tihti ringi waatama, sest wana parun Löwenberg wõis igal filmapilgul tulla. Ka noor parun oli lubanud ussi, wõi hundi kujul tulla. Nüüd nad nägiwad, et ülewal taewa all juur kull piiras

ja nad arvasiwad, et see kanu otsib. Aga kull wahtis ifka terasemal, terasemalt, kuna ta pilk neid leidis. Nüüd nägiwad nad, et kull noore herra nägu oli ja wäga tige- dasti, hirwitawalt naeratas.

Ja kull lastis nende poole.

„Ma hoian sind surmani,“ hüüdis Arwid, aga Mari wöttis ta warukast finni ja ütles: „Kuule!“

Taks, taks, taks.

Mis see on, ja Arwid keeras ennast ringi. Sää! see wana parun isi ka oli ja sihtis püssiga nende pääle. Aga püss ei läinud lahti ja luff tegi ühte puhku.

Taks — taks — taks.

„Metsaline ja oled, aga mitte inimeme,“ kisedas Arwid ja tahtis paruni kallale joosta. Aga kadaka oksad hakkasiwad ta jalgu finni ja ta kukkus seliti kadaka põõsa äärde murule.

Raste oli rohu tugevasti märjaks teinud.

„Toho, see on kurat,“ ütles üks. Arwidi süda hakkas kangesti peksuma. Kas siis unenägu tõesti tõsi on, kas tagajajad teda siit ülesse on leidnud?

„Hei, kes ja oled!“ küsis tugew mehe hääl. „Mis ja siin põõsas konutad?“

„Kuhu ma siis pean minema.“

Mees filmitjes Arwidit.

„Tõnis, tule siia,“ kuulis Arwid räägitama, „see pole ori ega hobuste karjane, see on üsna peenifene pois. Sellel wõib kopikaid taskus olla. Kui meie talle wähe tall- dade pääle koputame, külap siis ütleb, kust ta pärit on.“

„Kas te mind taga ei aja?“

„Kus kurat me' kõiki suudame taga ajada,“ rääkis

tundmata mees. „Aga ära oleksime ju praadinud nagu pör-
sakeste, sest me tahtsime pöösast põlema süüdata. Täna õnne,
et tael märg oli ja tuld ei wõtnud.“

Küüd tuli teine mees ka ligemale ja waatas Arwidi
pääle, keda õõsene külm õige kõwerasse oli kiskunud.

„Ah, ma tunnen teda,“ ütles ta „see on ju Riiguste
mõisast. Noh kuidas auustatud jaks mees siin pöösas ma-
gab. Kas orjad Riiguste jaksad wälja pekswad. Rahju, et
ma ära tulin. Sulle, linnukesele, oleks tarwis kiwi taela
siduda“

Arwid sai aru, et ta lugu wõib pahaks minna ja en-
nast tundmataks tegemine siin midagi ei aita. Wõib olla,
kui ta nende tooreste inimeste wastu üsna otsekohene on,
kui ta nagu nende nõussegi heidab, wõib olla, et lajewad
ta siis rahuga ära minna.

„Mis wiha teil minu wastu on, päälegi olen ma
iski samuti põgeneja, kui, kui. . .“

„Noh meie pole põgenejad, aga ja oled wist trossi
otja eesti putku pannud, millega noortherrad taheti karis-
tada. Seda me mõistame, muidu poleks ja õõjets kadata
pöösas pugunud.“

Arwidil oli hirmus külm hakkunud, nii et wärisewad
lõualuud teda ei lasknud ühtegi sõna rääkida.

„Tõnis, katsju uuesti tuld lüüa, see waene külmab pra-
gus meie kätte ära.“

Taks — taks — taks, raius noormees terase tüki-
ga kiwi wastu ja ilusad punased sädemed kargasiwad wälja.

„Hakkab?“

„Hakkas,“ ja noormees wöttis peoga pöösas alt kulu,
pani taela tükki sinna sisse ja hakkas kulu tükki käes edasi

tagasi õõtsutama. Saanud ta kümme-kond korda nõnda õõtsutanud, kargas ilus terane leef kuiwast kulusst wälja.

Noormees pistis põlewa kulu tordi põõsa ja pea hakkas kuiw puru põõsa all kõige suurema rõõmuga põlema. Warfi wõttis ka põõsas tuld ja praginal jooksis leef üles ja mängis tuule käes lustikalt.

Wõõrad mehed naeriswad ja Arwidil hakkas soe.

Ra temagi süda läks rõõmsamaks.

Sellepääle lõi kas teine põõsast tugewa kepi. Arwid waatas hirmuga seda toimetust päält, sest ta arwas, et need metsalised nüüd hakkawad ta nahka õieti läbi parfina. Ta waimu silmade ette kerksiswad isandad, kelledel hulgused orjad oliwad kõrwad ära leiganud, nina augud kinni õmmelnud ja hambad sisse peksnud. Külap nad teewad minuga seda fama.

Aga wõõrad mehed ei pannud teda tähelegi. Teine woolis kepi otja terawaks, wõttis siis kotsist tugewa suitsjetatud fingi wälja, leikas mõned hääd siilakad küljest ära ja pistis tulesse.

Õsmalt löi suits fingi pääle ja pea muutiswad walged fingi siilakad mustaks, suitsu karwaliseks. Arwid ei saanud weelgi aru, mis nad tahawad ette wõtta. Sääl nilpas tule latw fingi järele, nagu oleks ta ka hää liha järele maias. Nüüd hakkas liha rõõmsasti särifema, kuna need raswa tilgad, mis maha kukkusiwad, heledal leegil põlema kargasiwad.

Hää lõhn lagunes puhtas hommikuses õhus laiali ja tungis Arwidi ninasse.

Ja see magus lõhn äratas Arwidi sees lõpmata tanget sõõma isu. Ta polnud tükil ajal süüa saanud

ja ärituste pärast ei pääsenud nälg siia maale teda wae-
wama, aga nüüd tuli ta kahe lordse rammuga.

Ta ei suutnud oma filmi liha päält ära pöörda ja
wägisi tikkus noorherra suu wett tilkuma.

Ra seda pani teine mees tähele ja naeratas hää-
meelega.

Pea tõmbasiwad liha wiilafad endid palawuse käes
krusfi ja mehed waatlesiwad neid nähtawa lõbutundmisega.

„Hääd küll,“ lausus liha küpsetaja. „Wõta leib
wälja, ma olen nälgas kui küünla päewa aegne hunt, kui
kõik saue augud on kinni külmetanud.“

Seltsimees wõttis kotist leiba wälja. Arwid nägi
kohe, et see hää leib oli, puhas, walge.

„Kust pidiwad nad hääd liha ja leiba saama,“ mõtles
ta — ja jälle hakkas nälg teda halastamatal kombel näpistama.

„Kas on kõht tühi?“ küsis lihaküpsetaja kelmlikult
naeratades. „Ma arwan, et meie toit herrasmehetele ka
isu teeb, sest ega meiegi orja toidust söö. Tahad?“

„Ja tahan,“ kisas iga wiinne soone otsakene
Arwidi sees, ometi ei suutnud ta oma soowi awaldada.
Ta puikles ja katkus koguni hoolimata nägu teha.

Jälle tungis magus liha lõhn ta ninasse, kõdistas
sääli ja pani wägise suu wett jooksuma.

„Ma tunnen teda — ta ei ole fant mees,“ ütles
teine, „niisugusele sünnib ikka anda. No tule siia ja söö!“

Need sõnad tuliwad lahkest südamest ja Arwid ei
suutnud neile wastu panna.

Ta istus meeste juurde ja hakkas sarnase isuga
sööma, misjulgust ta sündimisest saadik ei mäletanud.

Algupäralisele kombel, vähemalt jeda Arwidi filmis, küpsetatud liha maitstes peene herrale imehästi.

Ta maha rõhutatud waim hakkas uuesti elama ja meel läks ärksamaks. Päälegi polnud need inimesed, millede eest oleks õige tarwis kõrwale hoida olnud. Ka ta läks üsna julgeks ja arwas, et nendega võib ka kõneledagi.

„Kust teie praegu tulete —“ ütles ta „ja mis mehed teie olete?“

Mehed waatasiwad üksteise otsa ja naeratasiwad. Nähtawalt oliwad nad wäga hääs tujus.

„Mis sa sest pärid,“ ütles teine. „Kust meie tuleme, — noh, käisime krahw Sterlingi suwe lofsist toitu toomas ja tunned isi kuidas ta maitseb — aga mis kurat, Tõnis — kus wiin on?“

Tõniseks nimetatud noorel mehel jäi suutäis pooleli.

„Noh, poleks sulle kurja teinud, kui oleksid muidu watsja täis pannud. Aga mine nüüd sinu mehega — tahad niisama elada, kui krahw Sterling isi.“

Ja Tõnis tõi ilusa pudeli kotist wälja.

Arwid, kes tubli napsude tundja muidu ei olnud, filmitstes pudelit ja nägi, et see üks laialt pruugitud tuttaw kallis wiin oli. Mees kiskus prundi päält ära ja kulistas hää lonksu.

„Noh ära sa ahne kaan tühjaks joo,“ ütles teine ja kiskus pudeli mehe suu päält ära.

Aga ka tema ei jõudnud pudelit tühendada.

„Säh meki ka,“ ütles mees ja andis pudeli Arwidile. See jõi ka oma lonksu. Hää ja tuli kange wiin wenis mööda ihu laiali, läks jalgadesse, kättesse ja ferkis pähe.

Viimaks tungis ta iga soone sisse, filma laugudesse, sõrme otsadesse ja viimaks keele pära alla.

Arwid tundis, kuidas ta jalad nõrgaks läksivad, filmad uduseks ja keel tümalt ja raskest liikus.

Agaga ta meel läks rõõmsaks, süda julgeks ja need tublid poisid näitavivad õige armsad ja soovitatavad seltsimehed olevad.

„Eks ole häa wiin,“ tähendas mees kiites juurde, „punane nagu orja veri, fange — paneb su koha laulma.

Wei u weiu, wennifene,
Ühte me' sööme wennifene
Ühte me' jooime wennifene
Ühte me' ostame hobused
Ühte me'p wõi aga naista wõtta. . .

„Oh pea oma laul,“ noomis teine. „Söö edasi — siis oled mees.“

„Ma olen mees muidugi. See oli ilus kui ma ühe junniku kullerpalli panin, wõib olla, ehk isand praegus sääl. Olgu.“

Mina pole tulnud kiidelema
Kiidelema, wõidelema.
Kuju jäid minu kiidu kindad
Kiidu kindad, wõidu sukad.
Kui sa tahad kiidelda
Kiidelda wõidelda:
Siis aga mine Mässa mõisa.
Tänara kui tänawa otsa.
Sääl on kurjad kiidelemas,
Kiidelemas, wõidelemas;

Sääl on tünder törwa wetta,
Sääl on poolik pörfa wetta,
Ware warfa kondikessi.
Rui sul isu, siis ime säält,
Rui sul nälg, siis näri säält.

„No kas sa jäed juba wait. Keeda sa siia karjud,“
noomis teine, kuna ta hääles midagi nagu kartlikku, nagu
ettewaatusi oli märgata.

„Sina ikka.“ Siis pööras laulja ennast Arwidi poole
ja küsis:

„Aga mis sa longid mööda metsi. Mina olen see en-
dine Tõnis, kes Riigustelt ära jooksis. Ah, ah, ah — see
on ometi tore, nüüd ma teeksin wana parunile häämeelega
tulised kõrwad. Aga sa olid ikka wa häämees orjade wastu.“

Arwidil oli mehe sõbraliku oleku üle hää meel ja ta
tundis nende lihtsate ja wabade sõnade üle rõõmu. Ka
tema südames tõusis midagi suurt elusse, mis endise alla
surutud meeleoluga sugugi kofku ei käinud.

„Noh, mis pärast sa siis põgened?“ küsis Tõnis sõbralikult.

„Ma — ma,“ kogeldas Arwid ja ta ei tahtnud ütelda.
Seda märkas teine mees.

„Noh, mis sa küsid — ma usun parem oleks, kui meie
jelle ilusa nooreherra kuskile puu külge kinni siime. Nüüd
õn ta kõht täis ja ta võib mõne aja ilusasti ära elada.

Tal pole tarwis meist ometi kõige ilmale lobiseda.“

Need sõna oliwad niisuguse tõsidusega ja otsekohesuse
hoolimatusega böldud, nii et nende täide saatmise juures
wähemadgi kahtlust ei wõinud olla.

Ja see täitis Arwidit hirmuga ja tegi ta pää selgetks.

„Mis muul teiega tegemist,“ ütles ta ja püüdis oma

häälele rahuliku kindlat tooni anda. „Ma usun parunid on minnle weel rohkem kurja teinud, kui teile. Mul on neid rohkem põhjust wihata.“

„Sooh!“ ütlesiwad imestawad mehed ühest suust. „Sa ehk jooksid meie juurde elama. Meie juures on hää olla“.

„Mis ametid teie peate?“

„Wähendame parunite warandusi. Nad nimetawad jedawarguseks, aga meie ei tea, kuidas sa seda tahad nimetada.“

Küll läks farnaste inimestega seltsimine Arwidi eest läilaks, kes kelmid ja wargad oliwad ja kellel parast paras paik oleks wõllas kõltuda olnud, aga need poisid oliwad ju isi nii targad ja rõõmsad.

„Ah te olete siis — siis. . .“

„Koh, ütle aga julgesti.“

„Te olete üks warga jeltskond.“

„Wist küll ja meie wõtame seda, mis nad isi koku on riisunud. Tubli elu — ja loll on igamees, kes weel orjaks hakkab.“

„Aga teid saadakse kätte.“

„Koh, pole me na kergesti püüda. Inimene on targem kui metsloom. Ja kui meie küll oleme korjanud, läheme wenelaste wõi poolakate juurde, neil on niisuguseid tarku poisja tarwis. Pole wiga.“

„Aga kui kätte saadakse?“

„Koh, mis siis — kõis kaela ja see on kõik.“

Arwid ei jõudnud küllalt imestada, kuidas need inimesed külmalt ja rahulifelt farnastest suurdest asjadest rääkisiwad. Ssegi kõie asi tegi neile nalja, olgu küll, et Arwid selle mõtte juures kergesti wärisema hakkas.

Kuid niisuguste poistega wõiks midagi pääle hakata.

Poleks tarwis kubernereri palwele minna, poleks tarwis post-lataid kutsuda.

„Te olete üsna tublid poisid,“ ütles Arwid ja ta tuudis, et ta jeda iseäralise löbu ja tõe tundmusega ütles.

„Oleme,“ kinnitasiwad mehed naeratahes.

„Midade mind ka.“

„Miks mitte. Tahad wana Löwenbergi raha kufru ära tuua.“

„Ei — ma pole waras. Aga, ma ei tea, üks ilus neiu, minu pruut. Kas ta on sääl, wõi kusgil metsas. See ära tuua.“

„Sooh, see on ju dige wigur, terve inimene ära tasfida. Aga kui wana Bärt isi ka kaasa tuleks, ta tõstaks ilusti mõisa nurga üles ja wõiksime kõik tühjaks teha. See oleks tore. Ah, ja ei tea, kus tüdruk on?“

„Ei tea.“

„Küll peigmees. Kallike waenlaste käes ja isi magab metsas kadaka põõsas. Eks ja lastnud tüdrukut ennast jee-liku sabasse mäsvida.“

Arwid tõusis tulises wihas püsti ja haaras kiwi maast pihku.

„No — noh, tema lori nüüd tähele panna. Aga — ah ja ei tea, kus tüdruk on. Tõnis, mine kuula täna ööse ja järele.“

„Noh, mul hää oma nahka turule wiia.“

„Sina nüüd. Sa oled tuttav. Ma annan sulle ilusa pussi ja kui keegi tahab sind warrukasti finni hoida, sellele turka pussiga kõhtu, nagu täis topitud heina kotti. Ah see oleks tore, ma lähaksin dige isi, aga ma olen sääl pool täitsa wõõras.“

„Noh, fina nüüd parem. Mul on omalgi puks. . .“
urises Tõnis.

Hää nüüd küll. Soe päike, wiskame siia pöösa äärde.
Maga ka herrafene — küll me toimetame kena tüdruku ju
kätte. Muidugi tasud meile ka selle eest?“

„Tasun, tasun,“ ütles Arwid, aga isi mõtles ta:
„Need on õige mehed, külap nendega iga moodi walmis saab.“

XVIII.

Kohtunikud jäiwad suurel kohmetuses tuppä, kui wana-mees ära wiidi, kes nii julgelt ja trotsiwalt waatas ja nii ütlematast terawa kõneles.

Üksigi neist ei alganud nii pea kõnet, igauks nähti ise kohas oma mõtetega wiibiwad. Minult waimalik herra Haad ostas oh, oh, teha. Eks sarnane kurjus olnud ju tema koguduses sündinud ja ta eest oli, nagu oleks praoski teraw, kuiw pill talle sügamesse torkades ütelnud; „Kus oled ja mees olnud, et sa sarnaseid asju pole tähele pannud. Sa oled wist kõik muud küll teinud, aga waimulikku sõjariista oled ja koguniste roostesse lasknud minna.“

„Dh — oh,“ see oli tõesti raske kaebtus ja kui see selle pagana piiskopi kõrwu lähed, siis sõidab see poole haruga inimene tõe poolest siia. Ja kui ta siis püha Issameie palwet küsib ja käsib Jumala käskusid lugeda, wist ei tea keegi.

Sina, Haad, oled omas ametis ometi laisk ja hooletu olnud: Sa ei kõlba õpetajaks — ma lasen sind lahti. Mii ütleb tõe poolest see pagana piiskopp ja seda ta on ennegi teistele ütelnud.

„Dh — oh!“ tegi Haad jälle, aga nüüd oli sel ohkamisel tõe pöhi.

Peaks sest pagana kupaufest ometi terve nahaga pää-

fema ja Gack tõutas omaš südames, et ta edespidi neile paganatele tahab ometi midagi sisse tuupida.

„Rõrged rüütlib,“ algas wiimaks praost Dtsing, „selle wanamehega ei wõi midagi teha, sest kurat walitseb täiesti tema sees. . .“

„Muidugi ei wõi,“ ütles Otto von Löwenberg raudselt ja halastamata — „aga meie tahame talle ometi teha. Tulesse! — põlegu kõige oma õpetustega ja kange kaelsusega. Näeme, kas kurat jõuab teda aidata. Mis te ütlete, kõrged rüütlib?“

„Muidugi peab ta tule surma surema, sest ta on seda ära teeninud,“ ütles konfistoriumi kaasistuja. „Ta on nõid.“

„Nii siis mõlemad tulesse,“ küsis Bergthal — „see noor tüdruk ka?“

„Muidugi,“ ütles Löwenberg

„Aga see oleks sünnis, kui mina selle kena neiu hinge katsuksin päästa,“ ütles Dtsing, „aga see wanamees, sellega pole midagi pääle hakata.“

Teistel polnud waimuliku mehe ettepaneku kohta midagi ütelda. Eks see olnud ta kord.

„Teie, herra Gack, minge dieti haige nõia naese surma woodi juurde ja pärige tema patude üle aru ja katsuge teda Kristuse armu juurde tuua.“

Herra Gack kuulis waikides oma waimuliku ülema käsku. Ta lastis pää rinnale wajuda ja ohkas. Külap ta palus jõudu ja abi ülewelt ja püha Waimu tulesse, mis selle patuse südames fibedat kahetsust sünnitaks.

Ta see ohkamine oli kõikide eest hästi mõistlikul ja wiisakal kohal.

Mari oli paruni käjul kangesti karistatud ja piina-

tud saanud. Kas lubad tunnistada? oli küsimine, mis talle aeg-ajalt ette pandi, aga igaford ütles neiu, et ta midagi ei tea tunnistada.

Wiimaks jäi neiu nõdraks ja siis wiidi ta oma wangi kambri. Siin langes ta jõutumalt wiletja koti pääle maha. Ta ei tunnud kehas kurgil walu, näis nagu oleks misgi wägi ta tundmised, ta elu ihust ära lahutanud. Mingit ühendust ei tunnud ta enese ja oma ihu wahel olema. Teda ei pidanud need seinad, ta tõusis kergesti nagu udu sulenekene üles, üles ja tungis ühe igawese walguise sisse. Ja kui ta nüüd siin ümber filmitses, nägi ta, et siin püha Zumal omal troonil istus, kes lahke näuga ta pääle waatas.

Mari meel hüppas ütlemata suure rõõmuga.

Aga nüüd langes ta pill jälle tagasi tumeda maa pääle, kus nii palju häda ja wiletjust oli. Tal oli ahastus sellepärast, et ta selle ahastuse wähenduseks pea midagi ei wõinud teha.

Õegi seda ei juutnud ta mõjuwalt takistada, et rahwas, ta armas fugu rahwas, ebajumalatele läkfiwad ohwerdama.

Ja nüüd põlgab elaw Zumal nad wiletjad ära ja nad ei saa ilmasgi sellesse walguisesse ja rõõmusse.

Ja Mari jurus omad käed filmade ette, milledest pisarad wälja woolasiwad.

Tal oli kahju omast rahwast.

Nüüd heljus ta filmade ette rahwa hulk, kes oli tulnud ebajumalaid mäele kumardama ja see metfik wanamees.

Nii hirmus kui see wanamees ka oli ja kui ta neiule

furma nõudis, ei tunnud ta ometi ta ees mingit ahastust. Wanake oli paljas mäsaja ja märatseja ja omas ärituse unes kautas ta iga järele mõtlemise.

Aga Mari hinge helkis sell ajal üks täht ja ta teadis, et see täht teda waenlaste eest warjab ja puruks pekjab märatsejate tühjad nõud.

Ta ei kartnud siin ka oma usku ainu Jumala sisse tunnistamast.

Nüüd nägi ta Peetrit. Ta tundis teda lapse põlwest saadik ja pikkamisi tuliwad tal mitmed noore-põlwe naljad meelde.

Aga nüüd tundis ta noore mehe armastuse pärast rohkem hirmu, kui wanamehe kurjuse üle. Ta nägi weel praegu enese ees Peetri äritatud, neelajaid pilkusi ja tundis kuidas sofistades: „Su süda janutas ju armastuse järele, et mind üles otsisid, —“ ta hinge õhk nagu palaw leil talle wastu nagu käis. Ta nägi nooremehe mäsajat rinda ja kofku piigistatud huuli, millede taha ta oma walu tahtis warjata.

Aga ta südames oli teise uore mehe kujul jäädaw afe. Ta sai nüüd ifegi aru, et see armastus meeleletu jändamine on, aga ta ei suutnud seda enesest ära heita. Võib olla, et Arwid teda juba unustanud on; võib olla, et ta teda juba mõne teise wastu wahetanud, aga tema ei suutnud ta kaju enesest eemale tõrjuda. Selle pääle mõeldes ei läinud Mari meel fugugi pahaks, sest temal, kui orjal, polnud ju misgit õigust wabamehe järele ja ta oletis oma koha ilma meeleärakeitmatalt ära annud. Ta sai aru, et ta koht pole selle noore mehe kõrwal wiibida, aga ta oli nende mälestustega ütlemata

rahul. Wiletšasse wangi kambri paistis päifene ja elustas ja soojendas teda. Need oliwad kiired endistest aegadeft, uis teda nüüd ime hästi kofutafiwad. Mida rohkem ta selle pääle mõtles, seda suuremaks paisus ta süda rinnus, nõnda et sellel wiimaks nagu oleks jään sees kitsif tufjuda.

Ta pilt oli fägawas füdame põhjas peitus ja neiu oli ütlemata hää meel, et seda jäält kätte keegi ei faa, et see nii häästi ja fägawaste teiste filmade eest warjatud on.

Ta praegune feisuford tuli talle meelde ja piinamisest faadud haawad kuiwafiwad werrega kofku ja lõhkefiwad iga liigutufe juures walu fünnitades, aga see ei fuutnud arnfaid pilita tumestada ja magufaid tundmuft ära rifuda.

Nüüd nagu oleks ta liikmed pikkamift üheft ära lagunenud ja ta ei tunnud misgit ühenduft enefe waimu ja ihu wahel. Temaft nagu oleks korraga kaks olewuf faanud, kaks nüüjuguf olewuf, mis teine teift fugugi ei tunnud — otfe põlgafiwad. Ta waatas imestufega selle ihu pääle, mis ta arwates nüüd nii wilets ja näutu oli ja ei faanud feft aru, kuidas ta oli ometi fuutnud selle fees niikaua elada.

Ta wajus ifka rohkem ja rohkem fuigutufe farnafe rammetufe fiſje.

Wiimaks tunniftas tafane ja ühe tooniline rinna tõuſmine ja wajumine, et neiu magama oli jäänud.

Wangi kambri tuli auustatud praofk Dſing. Tal oli raswa küinal käes ja selle läif walgufas waewafelt magaja neiu rahuliffu palet.

Braosf pidi teda äratama, aga ta tõmbas käe tagasi. Ta ei julgenud seda püha pilti rifuda, ka waimulik mees tahtis seda häämeelega waadata.

Neiu liigutas ja nüüd ilmus rahuline, magus naeratus tema huultele ja säält lagunes see häämeeline läige üle terve näu. See oli ilus, nagu kerge udupilwekene wähest päikese palge meeldiwalt finni katab.

„Mis sa tahad siit, torm!“ kisendas keegi auustatud waimulikule mehele kõrwa sisse. „Sa oled pime, õigem, tuhat korda puhtam on selle neiu süda sinu omast ja ta olla kuradiga ühenduses. Pimedad! Sögedad!“

Braosf tundis kuidas tal piinlikuks, kitsaks läks. Oh! muutis siin kambris liiga suruwaks, nii et see ähwardas hingamise finni matta ja kõik see jurmaw waikus kisendas talle kõue häälega kõrwa sisse:

„Mörtfukad! mörtfukad! Teie jänunete tallekese were järele.“

Aga pikk waimulik mees sai oma külma rahu pea kätte ja ta otsustas wäga õigesti ja asjalikult, et kurat wõib enesele kergesti hästi ilma süüta, õiglase näu ette teha, et nõnda wiisi teda kõrwale wedada.

Ja kes see kawalam on kui kurat.

Waimulik mees sai oma nõrkuse ja nõdruse pääle wõitu, piigistas pühas wihas omad hambad kokku ja oli walmis kui Sioni sõjamees waenlase wastu taplema. Ta ohkas ja palus, et Issand isi ta sõna mõõka teritaks, nii et see walustasti ja sügawasti sisse leikaks.

Walustamini ja kibedamini, kui piinajate piitja hoobid!

„Tõuse üles, tüdruk!“ ütles waimulik mees kumardades ja tütarlast õlast puudutades.

Neiu oli aga sügawasti rammatusse farnafesse unesse soikunud ja nüüd naeratas ta.

Ta nägi unes, et Arwid teda kääwarrest tõmbas, talle midagi magusat kõrwu fosistas. Selle juures puudusiwad noore mehe juuksed neiu palge wastu ja ta hinge õhk lehwis, kui kewadine soe tuul, mis magusa lille lõhnaga täidetud, üle ta näu.

See oli hää.

„Tõuse üles, tüdruk!“ hüüdis praost Dtsing tugevasti ja raputas waljusti magufasti magajat last.

Praost uuris neiu nägu, aga midagi farnast ei awaldanud see, mis oleks terawale ja wihasele kõnele põhjust annud. Palju rohkem. Misgi arusaamata hoiatus tuli säält ja ütles: „Oled sa Jumala mees, siis räägi mis õige — nagu Jumal tahab.“

„Kra lahe ennast ta wagast näust eksitada,“ waidles misgi ta sees wastu. Ole wahwas ja too ja see walgette, mis piinajad korda ei juutnud saata.“

Ja waimuliku mehe süda läks külmaks. Misgit sooja tuule lehta polnud säält tunda ja ta waatas põlastusega oma ees seisja naesterahwa pääle ja põlgas ta waga ja ilmasüüta nägu. Ta peab arwatawasti üle-pääkaela kuradi wõrkudesse mäsitud olema, nii et patud ta hinge ligi enam ei pääsegi jeda rahutumaks tegema. Minult kõige juurem nõid wõib farnafelt feista ja weel nuhtlejaks, trotsijaks neile saada, kes teda püüawad päästa.

Aga waimulik mees oli tõsine Issanda sõjamees. Nii

et tohtinud ta waenlase kawalusest ometi ennast lasta ära wõita.

„Tüdruk, ja oled kangekaelseks jäänud,“ ütles waimulik mees, kui neiu juba unest wirgunud oli. „Walu, mis löögid su ihule tegiwad, ei suutnud su suud patude tunnistusele awada. Aga ihu on kaduw, ma tulen sulle ütlemä: Päästa oma hing kõrwetawasti põrgu tulest ja põlewast weewli järwest. Tunnista mulle omad patud ja kahetse seda, et sa kuradiga ja tema teenijaga ühenduses elasid. Kahetse, et sa elawa Jumala armu jalgadega tallasid ja ebajumalate kumardajate leeri jooksid. Tunnista kuidas nõidusid ja nooremehe ära ja mil wiisil ja tema hulluks tegid ja pärast metsloomaks muutsid.“

Mari ei suutnud pikast kõnest aru saada. Mis siin elawa Jumala teotamisest ja Ta armu jalgadega tallamisest räägiti, ka sellest ei suutnud ta aru saada

„Mis te räägite?“ küsis ta lapseliku rumalusega, waimuliku mehe otja waadates. Aga see pidas seda pilkamiseks, trotsimiseks. Sest ta rääkis juba küllalt selgesti ja ta sõnad oleksiwad pidanud ometi sügawasti leikama.

„Ära aja tagasi — ja oled nõid. Sa langed raske karistuse alla. Su ihu saab ära põletatud ja sinu hinge wiskab Jumal ülekaela wääwli järwe.“

Neiu sai aru, aga need sõnad ei suutnud ta hinge rahu ja mõnusat olekut riisuda. Ta waatas Dtsingile otja ja ei põlganud põrmugi ta uhket, walju ja külma pilku.

„Aga miks siis armas Jumal nõnda minuga teeb?“

„Sellepärast et sa suur patune oled ja — ja ei taha oma patusid tunnistada.“

Neiu jäi mõtlema.

„Muidugi olen ma patune,“ ütles ta wiimaks kurwalt. „Aga kes see pole siis patune. Kas teie olete siis Jumala ees püha — ilma patuta?“

Eh! neiu neid sõnu küll rahulikult, ilma ette wiskamata ütles, käis waimuliku mehe kehast wärin läbi. Ta eest oli, nagu oleks misgi põletaja kiire ta hingesse lendanud ja jääb — jääb oli palju mis walgust kartis. Aga see walguse kiir tuli Jumala juurest ja põletas nüüd walustasti!

„Saa räägid sõnu, milledest su rumal mõistus aru ei saa. Sa oled nõid, aga sa püüad enesele wagaduse nagu teha,“ ütles praost Dtsing wihaselt. Nii nõder kui see wastane ka näitas talle olema, aga ometi tundis ta, et ta praegus ühe kõrge müüri taga warjul on, mille wastu waimulik herra oma kõwa püü wõib werisjeks poksida ilma et ta sest jagu saab. Ja imelikum oli see, et ta sugugi aru ei saanud, mis oli see nägemata kants, mille taha nõder naesterahwas ennast peitis, mis oli see sõjariist, millega ta teda kibedasti haawas.

„Keda olen ma siis ära nõidunud?“ küsis Mari rahulikult, kuna ta otseilmi waimuliku mehele otja waatas. Oleks jääb pilkus alandliku armu palumist?

Ei!

„Seda pead sa isi mulle, kui elawa Jumala sulasele tunnistama,“ ütles Dtsing. „Sa pead oma raskeid patusid kahetsema, muidu wiisatakse su hing igawesse tulesse.“

Neiu jäi wagusi.

Waimulikul herral oli häa meel, sest ta arwas, et ta

fõnad juba mõjuvad. Ta tahtis häämeelega oodata, kuni hinge mässu meres laened libeda patutunnistuse kaldale wiskawad,

Ruid ta ekfis. Neiu hing wajus endiste magusate mõtete walda. Selle imeliku inimesega polnud tal asja, sest ta ei oskanud midagi sarnaste süüdistuste kohta ütelda.

„Noh, räägi,“ sundis waimulik, kes ootamisest tüdines.

„Sumal näeb, ma ei tea ju neist asjust midagi,“ ütles neiu „milles mind süüdistatakse.“

„Aga see on ju tõsi, et sa Arwidi oled ära nõidunud ja siis . . .“

„Arge nimetage, Arwid armastab mind, ta on minu peigmees.“

„Ära waleta ja loorma oma hinge. Sa oled ta hulluks teinud ja nüüd metsloomaks nõidunud,“

Mari waatas tähele panelikult waimulikule mehele otja. Ta mõistis ta wiimseid sõnu, libe hoog käis ta südamest läbi, aga ta weel ei uskunud seda.

„Kes on metsloomaks muudetud!“ küsis ta ahastus rikkal, paluwal toonil.

„Kes,“ kordas wihane praost — „sa kangekaelne teed weel waga näu ja tahad mind petta. Sina oled Arwidi metsloomaks muutnud.“

Tüdruk waatas waimulikule mehele tuhmitl otja.

„Ära wahi häbematalt,“ ütles praost, kes häämeelega ei tahtnud tüdruku pilgu all wiibida.

„Ta waenekene jooksis weel eila rohuaja taha ja säääl nägi teda kärner. Ujad weel tagasi?“ —

Aga tüdruk ei ajanud enam tagasi. Ta tundis et äkitselt mäss ta südames jälle lahti pääses ja endiste arm-

fate tundmuste päewa paiste peitis ennast hoopis kõue pilwede alla. „Teda pole enam,“ hüüdis ta hing — nad on ta igawesti õnnetumaks teinud, et ju süü suurem oleks. Sinul pole enam midagi siin maailmas, ja elamiseks pole sinul ka misgit eesmärki.“

Peagi pääses torm südames niisuguse wäega lahti, et ta laenete mäsjust misgit aru enam ei suutnud saada. Kõik oli nüüd ta eest hirmus ja kole ja kõige suuremaks soowiks kaswas ta hinges, et ta nüüd ruttu ja pea sureks.

Tal läks ilm imeliseks. Kurjus oli temalt kõik ta õnne ja rõõmu riijunud, nüüd ei jäenud talle enam midagi järele. Kõik ta süüdistused ei tulnud talle meeldegi, ainus hirmus rõhuw ahastus täitis ta rinda. Ja see puges niisuguse jõu ja hooga, et ahwardas ta seesmise lõhki rusuda. Aga nüüd leidis ahastus teed wälja peafemiseks. Pikka-mööda walgusiwad neiu ilusad sinised silmad pisaraid täis.

Ja nüüd leidis ahastus teed küll wälja pääsemiseks: Neiu pani käd filmade ette ja nuttis.

Aga ta nuttis taha. Ta nuttis umbes nõnda, kui ilus wihmakene pärast pikka põua ja tormi sajab. Ta tuleb siis ilma kärata, ainult tibad sünnitawad hiljuteki sahinat puudelehtede pääl ja rohu kõrtes. Niisugust wihma waatab igauks häameelega ja see arusaamata saladus, mis selles peitub, kosutab päält waatajat.

Nõnda nuttis nüüd ka Mari. Ja nii palju kui waimulik mees ka püüdis temaga uuesti juttu alata, ometi ei saanud ta neiu suust enam sõnagi kätte.

XIX.

Kõigest kolmest Kiguste mõisa päralt olevatest küladest kutsuti mehed, naesed ja lapsed mõisa juurde kokku. Kõige järele pidi igamees tulema, sest see kõige ülem elawa Jumala julane tahta rahwale midagi rääkida. See Jumala julane olla nii püha, et ta igapäew võib Kristusega juttu ajada ja wana Jumalat ennaft käega teretada. Ja see rääkida rahwale seda, mis ta suure ristirahwa Jumala enese suust kuulnud.

Ja inimesed ruttasiwad tähendatud päewal mõisa juurde.

Ilm oli ütlemata ilus ja walguje kiired lõiwad inimese filmade ees tantšu. Mõegi sarnane ilus ilm pani orja were kiiremat käima ja igaüks wotas põnewusega, mis see suure Jumala mees neile täna ütleb. Mõnedel läksiwad pilgud kaugele metsa poole. Sääli see tammik kohises, kus nad weel hiljuti koos käisiwad ja endi waewatuid südameid magusate unistustega kofutasiwad. Elawalt astus wana-kese pilt neile filmade ette, kes neile wanade isade jumalate wägewusest pikad lood ette jutustas ja selgesti kuulsid nad weel tamme kofinat, aga kus see nüüd kõik oli.

Meie wanad jumalad on ikka jõutumaks ja wiletjaks jäenud, arwasiwad ühed ja nende südames kadus iga lugu-pidamine endiste jumalate wägewuse üle, millest wanad laulud nii waimustawalt laulsiwad. Teised weel kahklesid.

Nad lootsiwad, et igal filmapilgul weel midagi iseäralist, suurepäralist pidi sündima. Nad waatasiwad iga kerkiat pilwe tükki eemal taewa lautuses ja ootasiwad kõige suuremas kartuses ja põnewuses ta lähenemist. Nad arwasiwad eemalt pikse kõmistamist kuuldes, et suur jumal Uku mustas pilwes siia jõidab ja tuliste nooltega mõisab ja mõisnikud purustab. Siis hakkas magusast lootusest inimese süda uuesti jälle dieti priiskelt tufsuma.

Waeae waewatud orja süda, ta tufsus ja lootis!

Mõnedel, kõige wähemal hulgal, oli halb tundmus. Nad ei pidanud küll ristirahwa Jumalast lugu, aga nad oliwad pahased. Nende pahanduse põhjuseks oli see, et nad tel korral nii kergesti laiali läksiwad. Mlati seisis nende filmis wanamees, kes rüütlitele ilma kartmata wastu astus, aga nad unustasiwad filmapilk oma waimustuse ja püüdsiwad nagu jäneseid põõsastiku laiali põgeneda. Nad ei julgenud oma filmigi metsja poole tõsta, kus nad teadsiwad püha tammiku kohjewa. Nad saiwad aru, et jäält neile enam ilmaägi abi ei tule.

Kuid täna pani misgi tundmata tundmus kõige tuimemas orjal were kiiremalt käima. Nende eest oli, et täna neid südamest läbi nähtakse ja südamega polnud palju kellegil suurstada. Seda nad teadsiwad et ristiusu Jumal olla niisugune, kes igale poole näha, ka sinna, kus pime kui kottis on. Aga siia maale ei saanud orja süda sest jugugi aru, sest nad polnud jeda Jumalat ilmaägi näinud, polnud Ta isi ka ilmaägi palju märku annud, et Ta niisuguseid pimeduse töösid õigeks ei pea. Wanad jumalad andsiwad sarnasest küljest enmast palju rutemalt tunda. Nagu see kõikidel weel selgesti meeles seisis, ehitas mõisnik naabri

mõijas mõne aasta eest Roidi jõe pääle weste. Rahwas käiswad herrat palumas, et ta sinna westet ei teeks, sest et wee waim siis mitmesuguseid õnnetusi maale kaela jaadab. Orjade palwet muidugi ei wõetud kuulda, aga siis läks rahwas ja lautas weste ära. Selle järele käis wali karistus ja nüüd ei jäenud orjadel muud järele, kui kõige suuremas südame walus ja kartuses õnnetusi oodata.

Ja nad tuliwad.

Kolm lehma upusiwad suwel jõkke ära, jõest püütud haug hammustas nooremehe kätt ja see suri ruttu. Weste rataste wahel jäi mõldri pois ja ta purustatud ja lahti kistud liikmed ujusiwad weriste tükidenä alla wett.

Tuli järgmine kewade. Siis tõusis wesi nii kõrgele, nagu seda ilmasgi enne polnud nähtud. Uputas külas hulga loomi ja suriwad kolm inimest mäsawatessse woogudessse. Ja weel. Sellsamal kewadel läks mõisa herra poeg jõe tüki pääle ja wesi wiis ta ära. Teda pole keegi pärast enam näinud.

See oli wanade jumalate wits.

Aga risti Jumalat, elawat, wägewat Jumalat pelgasiwad rahwas weel wähe ja kahklesiwad nii mitme asja juures, mis nad sest imelikust risti Jumalast oliwad kuulnud, kellest nad sellegi pärast aru ei jaanud.

Aga täna pidi neile räägitama, täna pidi elawa Jumala sulane neile isi mitmeid asju kuulutama.

Ja rahwas ootas — kuna iga ühe südames ise sugsed mõtted tähtsal tunnil liikusiwad.

Saksad ilmusiwad. Piff kuiwetanud praost Otsing oli kõige eel. Ta süda oli täna suur, sest palju oli tal selle kangekaelsele rahwale ütelda, waljusti sõna mõõgaga

raida ja kõige jõuga kuratit ja pörgut neile ette maalida, et nad ometi wähegi pelgama ja hirmuma hakkasiwad. Selle järele tuli konsistoriumi nõunik ja parun von Löwenberg isi. Esimese näult wõis näha, et see asi mis siin nüüd ette wõetakse kiidu wäärt on ja tema sest asjast konsistoriumi koostumisel wõib auuga kõneleda.

Tõesti tubli ja järele tegemise wäärt kombe ja efs see oli auus, kui ta teadustades seda weel juurde lisab, et niisugune asi tema nõul on sündinud. Parun Löwenbergi näul lehwis uhkuse jumi: Minatark Rootsi piiskopp nurisub tihti lugu mõisnikude kohta, et nad rahwa waimu walgustuseks wimugi ei liiguta, et nad ilma sgi midagi ei tee, mis läbi rahwas natukenegi rohkem elawa Jumala tundmisele pääseks. Tulgu waadaku ja nurisegu. Tema, kui kiriku patronat, kutsus rahwa kofku, et auuwäärt praost neid isi wõiks noomida, maanitseda. Kes wõib weel nuriseda.

Küütel von Bergthal astus teiste järele. Kes tema nagu oleks õige silmanud, poleks säält midagi wõinud wälja lugeda, olgu siis, et ta pilkus nagu wähe soojust oleks märgata olnud, kui ta päratu alandliku orja karja pääle waatas. Mis saab sest neile?

Külub ta wist wiibis waimus mujal.

Kõige taga tuli oma õpetaja, herra Gad. Ta oli nagu Gad kunagi, otsis hääd kohta kuhu astuda ja urises oma ette, üht tugewat noort meest silmates: „Mees tugew, kui karu. Rahju et minul niisugust ei ole.“

Herrased jõudsiwad kõrge tooli juurde. Tool oli

lehtedega ümber punutud ja keefi paika lati otja külge naelaga rist üles löödud.

Waimulik mees astus risti alla ja ta piff kogu kaswas rahwa filmas koguuni suureks. Kõik teadsiwad, et need külmad raudsed pilgud südamesse lähewad.

Minult wäga wähed tohtisiwad praoski herra ja teiste fakste poole waadata.

Nad tundsiwad, et nad süüdlased on.

„Te rahwas,“ algas praosk, „ning kõik inimesed, kes te süia kofku olete tulnud, ma tahan teile ütelda, et see püha Jumal, kelle film nagu tule leek, teie pääle wihasjeks on saanud. Ta on teid leidnud hirmsate tegude päält, kui te kofku läksite ebajumalaid teenima, mis käsku kurat teile andis. Teie olete kõik ristitud, aga te ei hooli sellest. Teie ei tule elawa Jumala templisse, te jooksete roojaste jumalate juurde. Wanal ajal oli ka niisugune rahwas, kes püha Jumala wastu alati pattu tegi, aga Jumal andis neile ülevalt taewast põlewat wääwlit ja törwa kaela. Wõib olla, et weel täna tõuseb pilwe ja sajab teile niisama põlewat wääwlit ja törwa kaela. Pööra ümber, ja rahwas, muidu kujuk kurat sind oma rauduse küündega pörgu põhja, tulesse, kus kurati inglid siis niisuguste inimeste kallal purelewad, neid oma pikkade kihwadega näriwad ja isi urisewad.“

Praosk peatas ja laskis oma raudse pilgu rahwa ridadest läbi tungida. Orjad oliwad maha löödud, raske nuhtlus neile mõistetud. Päike paistis uue heledusega praoski näu pääle, aga isegi lahke ja armurikas päike ei juutnud seda külmuft soojendada, raudset kõwadust pehmen-
dada mis jääb walitses.

„Ja kõik teie elu on huffas, läila ja ropp püha Jumala ees,” algas praost jälle. „Te' nõidate, sallite nõidafid ja teete üks teisele nõnda kurja. Teie käite isi hundiks ja teete nõnda teistele kahju, panete üksteise loomadele täid selga ja panete loomadele niisugused haigused külge, et nad isi omad keeled suus puruks näriwad ja sell kombel surewad. Nõnda wiisi olete nagu püsti kuratid isi, kes loomi piinawad, keda püha Jumal teile kõlwatumatele on armust annud. Te' panete teise inimese lapse paifid täis, nõidate neile konna pojad kõhtu ja teete et teise laps poole aastat ja terve aasta ühte lugu ksjendab. Niisugusi tegusid teete teie ja kurat on neid isi teile õpetanud. Aga odake, odake, ta lööb teile ükford pörgus kolme arulise raud hargi seljast sisse ja küpsetab teid siis elawa tule leegi sees. Katsuge siis kuidas te hulute ja kuratid naerawad. Siis olete weel oma herra wastu kawalad ja tõrgute ta käskusid täitma ja ei tahta ta tööfid korralikult teha. Te' lasete mõned ära põgeneda ja ei anna niisuguste pelgu paikafid üles. Armuline suur Jumal on teid armulisele herrale annud ja kui ta teid karistab, siis on see Jumala tahtmine. Kui teie oma armulise herra wastu weel tõrkujad ja kawalad olete, teeb maa oma suu lahti, nagu see wanal ajal oligi ja neelab teid ära. Siis kufute otse kõhe jaadanate küüsi ja need rehiwad teid käsist ja jalust, sülitawad põlewat tõrwa teile silma haukudesse, külap te' siis kahetsete, et oma herra wastu, kellele Jumal teid orjaks on annud, olete tõrkunud.”

Praost pidas jälle kõnes wahet ja von Löwenberg andis pääga kõngutades oma rahul olemist tujeda kõne

kohta teada. Herra Had' ohkas üsna kõvasti ja fosistas oma ette: „Üsna õige, üsna õige — küll Jumal on talle kõik teada annud ja sõnad suhu pannud.“

Ra orjade ridadest käis rahutu liikumine läbi, sest praoski tüsedad sõnad purustasivad nende südametest iga oma warju kätte eest ära. Sarnastes patudes oliwad nad ju süüdlased: Nende meeled mõlkuwad wanade jumalate poole, nad püüdsivad küll üks teisele nõidudes kurja teha, nad oliwad herra wastu kawulad ja pelglikud ja waatasivad herra, kui üle kohtulise sundija pääle, kellest nad igal filma pilgul lahti himustasivad. Ja nüüd oli see püha Jumal, kelle sulane sääl praegus kõneles, jeda kõik tähele pannud ja ära näinud, nii et ta käs kis jeda neile kätte ütelda. Aga oli weel pattusid, mida see mees, raudne kohtu mõistja, sääl risti all polnud nimetanud. Kellel jarnased tagamaral hinge pääl teada oliwad, püüdsivad endid nagu kossi tõmmata ja neid patusid ära warjata, millede pääle nad isi praegus ei tohtinud mõteldagi.

Nad lootsiwad, ehk jäewad need tähele panemata. Aga sääl nad juba oliwadgi.

„Ja teie kangekaelsed pool paganad,“ algas praosk jälle, „te' panete neid pruukisid naeruks, mis elaw Jumal teid on käskinud pühaks pidada. Te' wiite omad furnud metsja ja matate pühitsemata maa sisse. Teate ka, kuhu te' furnu keha panete? Otse saadana kurku lükate te', kes ta oma häbemata lõugadega puruks närrib ja siis ära õgib. Kui mõni fondi tükk juhtub maha kukkuma siis ksjendab ja hoigab see pärast sääl, nagu te ise kuulnud olete. Te' wõtate Kristuse püha ihu küll oma suuga wastu, aga poetate selle salaja kinda wõi kuue waruka sisse. Pärast

arstite sellega oma pörsaid wõi toherdate paelasid, et nad hästi lindusid püüaksiwad. Oh te kangekaelsed, kurati rahwas. Teie patud on suured ja tuimad olete jüdamest. Jumala sõna ja käsku ei wiitsi te' tähele panna ja Jumala püha päewal keerlewad patu mõtted teie kõlwatumates päädes.

Kas loodate weel püha Jumala ees, kes pattu wihtab ja patusid tule ja wääwliga nuhtleb, andeks saada? Waadake suitsu pilwed tõusewad ja teatke, et pörgut teie pärast nii punaseks kütetakse, et teie säääl kõige suuremas walus wiskleksite.“

Praost wakis.

„Halastage püha Jumala mees!“ hüüdis korraga üks naene teiste seast ja langes isi rahwa wahale murule maha.

Inimesed hoidsiwad wanast Pääru Triinust eemale. Roh mis jeda Triinud — see pani loomadele täid selga, tegi pörsjad nõnda ära, et neil päris selge wesi läbi jooksis jeni kui nad suriwad, tegi mõnel ajal teisel wiisil weel teistele paha. Ja oma lastest ei wiinud ta ühtegi kiriku furnu aeda. Wiis nad kalmule, mattis sinna salaja maa sisse. Käib praegugi weel haudade pääl, lööb terawa teiwaga augu haua künkasse ja walab pudru ja piima hauku.

Oh jeda Triinut!

Uga ka mitmelt mujalt poolt kostsiwad inimeste seast meele heitlikud ägamised ja sügawad ohkamised.

Warjata polnud enam midagi, kõik oli teada. Ka need armsamad patud, mis mõni oma sügawasse põue õige salajasse ära peitis.

Waimulikul oli hää meel ja ta waatas lõbuga üle-

walt kuidas ta sõnad, nagu tulised sõed, rahwa ribadest põletasiwad.

„Aga ja patune ja kange kaelne sugu Jumala ja oma herra vastu. Te' peate paremaks jaama, et Jumala tahtnisi, ja käskusi ja palweid pähe õpite ja teie armuline herra lubab teie vastu nii häa olla, et ta teie patust liha karistab. kui hing tahab hukka minna. Wõtke siis karistus, mis teie armuline herra, kellele Jumal teid orjaks on annud, teile annab, tänuliku meele ja sõnakuu-
leliku südamega vastu ja õpige palweid pähe. Kui keegi püha palwe, mis kiriku herra teile pühapäewal kirikus ette loeb, fergemeelega õpinata jätab wõi hooletumalt ära unustab, see saab kiriku posti külge kinni seotud ja jääb läbi pekstud. Nõiad langewad kõige suurema karistuse alla ja kui keegi weel ehajumalatele ohwrid wiib ja omad furnud kalmu mäe kingusse pühitsemata maa sisse matab, seda saab ka pühapäewal kiriku ees peksetud.

See kuulsite nüüd seda ja pidage neid asju meeles.“

Praosk waikis. Ta ei teadnud enam midagi rääkida sest ta oli ju kõik ära ütelnud.

„Tule sina siia!“ ütles praosk ühe ligidal seiswa noore mehe poole tähendades.

Ori astus argjel sammul, üleni ära punastades waimuliku mehe ette.

„Kas ja mõistad mulle midagi pääst lugeda?“ küsis praosk ja wahtis ükssilmilmi alandliku orja pääle.

See ei wästanud.

„Noh, loe mulle püha Jumala palwet, mis nõnda algab: Jäsa meie. . .“

Praosk jäi ootama.

Noormees punastas weel rohkem ära.

„Kas ostad?“

„Ei — ma ei osta.“

„Kas oled kirjikus käinud?“

„Jah, iga pühapäew,“ vastas noormees tafa ja ldi filmad weel rohkem maha.

„Waletab — waletab häbemata koer, niisugune.“ hüüdis herra Had. „Niisugune iga pühapäew kirjikus, kus ma siis olin. Ma oleksin ammu juba näinud, mees kui pull. Kuhu ja lurjus siis mu filmist pugesid?“

„Sa pole käinud, sest siis ostaksid ja seda palwet.“

„Pole,“ ütles noormees tafa, wärisewa häälega.

„Niisugune koer julgeb waletada.“ ütles parun Löwenberg isi piüsti tõustes ja dieti wihaselt. „Minu filma all tahab waletada. Wiige ta talli ja nuhelge sääl hästi!“

Rubjas wiis nooremehe talli juurde.

Brasff läks jälle wihaseks. Ta südames leekis wiha selle kangekaelse sugu pärast, kes ka peksust ja karistusest midagi ei näe hooliwat.

Kas on keegi teie seas, kes „Issa meie“ palwe ostab ära lugeda. Dns keegi — tulgu see seia!”

Ridadest käis liikumine läbi, aga ette ei astunud keegi.

Brasff Dtsing wiskas ühe terawa, torkaja pilgu herra Hadi poole ja see pilk torkas kihelkonna wainulikku meest nõnda, et ta rahutu raputuse tegi. See pilk ütles: küll oled ja aga siin tööd teinud. Kui piiskopp isi stia nüüd juhtuks tulema, mis ta sulle ütles. Ja see piiskopp wdib täna-homme weel tulla.“

Häki herral läks veri palgesse, paksusse punasesse palgesse ja ta huuled hakkasivad liikuma. Huuled liikusivad ja püüdsivad niisuguseid sõnu teha: Piiskopp tuleb — tulgu . . . ma isi nälgas . . . wõi pole ma neid õpetanud . . . piitsa — koera piitsa — külap siis märkawad, olen õpetanud — olen muidugi.

Ja Häki herra huuled liikusivad, ilma et ta oleks suutnud neid liikumast keelda. Kuid kihelkonna waimulikul mehel oli hää, et sõnu ei tulnud, sest sõnu poleks fiin sugugi tarwis olnud.

„Kas tuleb keegi ja loeb Issa meie palwe ära,“ hüüdis konsistoriumi nõunik peene, käskiwa häälega.

„Kui seda mitte ei tule, siis lasjeb teie armuline herra teid kõiki waljusti peksta, et te' näete ja kõhe igaüks selle palwe pähe õpite. Kui te ei õpi, siis saate teise korra weel rohkem ja waljemini karistud.“

Seda ütles konsistoriumi kaasistuja ja istus jälle oma istmele, mis sirina pöõsa alla päikese kiirte eest warjatud oli, ja hakkas teiste rüütlitega juttu ajama.

Sääl lükkasivad paremal pool rea otjas teised ühte wana naist ette poole. Ja see lükkamine sünnitas rahutud segamist, nii et pikk praost sedä tähele pani.

„Mis sääl on?“ küsis ta.

„Tema mõistab,“ ütlesiwad mitmed hääled. Sepa Madlil on see palwe üsna wesi selge.“

„Tule siis siia ja loe ära!“

Raene nägi nüüd, et wastupanemine midagi ei aita ja astus narustes riietes praostki ette. Ra kõrged rüütlid silmitsesiwad korraks wana naist, kes palwe pidi mõistma.

Oh naese pill küll alandlik ja tagasihoidlik oli —

paistis säält ometi sügaw, tasafesi õõgaw wiha ja tõsine põlgtus wälja.

„Sa mõistad?“

„Jah.“

„Noh loe ära.“

Ja naene luges püha palwe pääst sorinal ette.

„So õh — ja oled usin olnud,“ ütles praost „ja“ . . .

„Õh ta mõistab selle palwe tagurpidi niisama selgesti,“ hüüdis keegi rahwa seast.

Praost kuulis seda ütelist ja ta nägu läks uuesti paksu pilwe.

„Mis? Sina oskad püha palwe tagurpidi pääst lugeda?“

Naene ei julgenud sõnagi lausuda.

„Ütle, on see tõsi?“

„Tõsi muidugi,“ ütles keegi rahwa seast. „Pole ma nüüd kuulnud.“

„Kas see on tõsi?“ küsis praost aga ta jõudis ennast waewalt hoida. Siin pidi kawal olema, sest kui need orjad meelepaha oleks märkanud, oleksiwad nad ennast wiisakalt lastnud läbi nuutida, ilma et nad sest asjast midagi oleks teadnud.

„Ütle nüüd!“

„Jah ma oskan,“ rääkis naene, sest ta nägi, et tagasi ajamine siin poleks aidanud.

„Kes sulle seda õpetas?“

„See, see oli see sama Karu Juku, keda armuline herra. . .“

„Pole sul tarwis lobada,“ ütles Lowenberg wihaselt, „miks pärast loed ja seda palwet tagurpidi?“

Naene ei ütelnud midagi, ainult ta huuled liikusivad.
Ta oli häda ohtu satunud.

„Kas keegi teab, mis tarwis ta wahest püha Jumala
palwet tagurpidi loeb?“

„Mits ei tea. Kui ta teise pere kana pojad, wõi
noored wafikad ära teeb, siis loeb ta selle palwe ka tagur-
pidi ära.“

See oli tähendatud naese waenlane. Nad oliwad
hiljuti tühise asja pärast tüllise satunud.

„Sa oled ju nõid, kurat walitseb püsti ju sees oma
sarwede ja sõrgadega.“

Ja waimulik mees astus tõe poolest paar samm
tagasi. Ka herra Had liikus rahutumalt, sest kui see kuri
waim ei nea oma pahempidi palwetega konna poegi talle
kõhtu. Ja mis oleks konna poegadel wiga niifuguses
jämedas, ramufas kõhus elada.

Tore peša pain neile, wõi kaswagu wanadeks konnadeks.

„Wiige ta wangi — külap tema süüd saawad järele
kuulatud. Wõib olla, et ta palju kurja oma nõidamisega
on teinud.“

Ja Löwenberg näitas käega.

Mehed wõtsiwad palwet mõistja naese ja wedasiwad
ta mõisa poole.

Weel pani praost neile nende patude suuruse ette ja
ahwardas neid kuradiga ja pörgu tulega ja pekšuga.

Siis saadeti rufuks pekstud südamega orjad koju. Keegi ei waatanud enam tammiku poole ja kuigi jumalad jääd weel kohisestiwad, siis oliwad nad nüüd jumalad ilma wäeta ja kõik lugupidamine nende wastu oli kadunud.

Ka südamesgi polnud teisiti, sest selle ristiusu Jumala eest ei saanud ju midagi salata, ära warjata.

XX.

Õpetaja herra Gacki nägu oli paksude pilvedega kaetud, kui ta külasse jõudis. Jumal hoidku, neid kõiki, sel wiisil ülesse otsida, wõtaks pagan. Aga see pagana piiskopp nõuab seda ja ütleb, kui keegi ilma wiimse troositita sureb, see teie hinge pääle lähleb.

Herra Gack lõi käega.

„Hinge pääle, hinge pääle,“ pomises waimulik mees, „palju neid minu hinge pääle mahub. Tulgu isi linnast, katsugu. Mis temal wiga. Aga kes see hunt näeb — wõi, pead alati — mis mees ette padrab. Katsju kaugele sellega jaad“.

Gack jäi seisma ja pühkis paksu käega üle raswast hiilgawa näu.

„Ei, tema juurde ma lähen — küsib praost, mul pole midagi rääkida. Noh, meie tunneme selle mehega teine teist,“ ütles Gack ja lõi häämeelises naeratuses pääga tagasi.

Keegi inimene nähti pere poolt tulewad ja esmalt tuli ta otsekõhe Gacki herra poole. Aga niipea kui tulija Gacki enda ees nägi, jäi ta seisma ja filmitses hoolega.

„Mis sa waatad,“ ütles herra Gack, „juhata mulle, kus on wana Ringu Tiidu tuba — jää see Mari maas on?“

Mees ei lausunud sõnagi, lõi pää maha ja hakkas õige kärmel sammul teise külge astuma.

„Pea finni!“ hüüdis Haak, „juhata mulle“ ja ta astus mehe poole.

See nägi seda ja pistis selle pääle koha metsa poole jooksu.

Waimulik mees jäi imestades seisma, ižegi waenu wine, mis tast läbi käis, pani ta tubli, raswase kõhu tuntawalt wärisema.

„See on noormees — see on ori — aga ta on kui metsloom,“ rääkis herra Haak. „Kes teab kuhu ta läheb. Kas metsa warjule — wõi, wõi, paistab täis kuu, siis nad peawad ristteedel kuradiga sõbralikult juttu ajama.“

Wiimse mõtte juures käis midagi waimuliku mehe kehast läbi ja ta waatas sinna poole, kuhu noormees kadus.

Ei, see mõte polnud üsna lõbus.

Kui waimulik mees esimese pere juurde jõudis, jäi ta wärawa juurde seisma. Sues ei olnud kedagi näha, ainult jäme, tugew naese häääl kuulbus tuast waimuliku mehe kätte. Arwatawasti taples see häääl lapsega, sest sekka kuuldi ka nuussumist.

Reegi ei tulnud õue.

Herra Haak lõi tugewasti teiba tüfiga wastu aeda. Naabri pere kutsikas hakkas kiumuma.

Salw ja wänge, lõkastaw suitsu ja nõgi hais heljus õhu sees. Tuule õhk kandis haiju tua poolt otse waimuliku mehe ninasse.

Wiimaks lükkas keegi juure parinaga ukse kõrwale ja läbi õhtuse walguise, nägi Haak, et see tugewa kondiga naesterahwas oli, kes tuast õue astus.

„Tule siia!“ hüüdis waimulik mees naist.

„Mis ja tahad,“ rääkis naene. „Sina see wist oledgi, kes siin aia pihta taub. Häbene ennast.“

Nähtawasti pidas naene teda kellegiks muuks.

„Tule siia,“ hüüdis herra Gack kartsitult ja juhata mulle kus see Ringu Tiidu tuba on. Sää! on see — see haige — hm.“

Waimulik mees oli Reedu nime juba äraunastanud.

Naene pani kae üle filmade ja filmitšes wõõrast. Nüüd jai ta ka ijegi oma eksitusest aru ja hakkas hädaldama. Waimulik mees ei tahtnud aega wiita, sellepärast kordas ta oma küsimust.

„Kuidas ma nüüd oskan juhutada,“ rääkis naene.

„Jah see Reet, see on küll ikka jää! ja sinna tahab armuline herra minna. Oh mis sinna, eks wanadelus wõta nüüd muidugi ta hinge wälja.“ Nüüd pani naene kääb risti ja õhkas sügawasti. „Oh, ei ma pole ilmasgi midagi teise inimesele nõnda teinud, aga wahest lähed ka süda raskeks. Oh — oh — oh!“

„Ah see Reet on siis nõid?“ küsis Gack, keda need teatused naesest, kelle hinge ta trööstima töttas, tubliste huwitasiwad.

„Noh miks ta ei ole,“ rääkis naene edasi, „ega ta minust, ei tea mis ilma wanem ole, olime pea feltšis tüdurukud. Seitšime waenu pääl noorelt palawa päewa kões pühkama, aga ta nüüd raatsis paigal seista. Kui teised magama uinusiwad, tõusis tafa üles, puperdas juure kiwi ääres kolm kord üle selja ja oligi hunt walmis. Läks murdis põllul tuhni, ja sea pörša ära, wõi wõttis lambal elu wälja, kui need wilus rahulisti paksu kuuse all mälet-

sefiwad. Tuli tagasi, puperdas säälsamas üle selja ja oligi jälle inimene. Aga tal oli nüüd wärske liha kottis, kuna meie wesi suuga päält wahtsiime. Eks sarnased asjad ole ihule hääd küll, aga — kurjad asjad, — hinge — oh, oh, oh!”

„See oli siis, kui ta alles tüdruk oli,“ rääkis waimulik mees „aga kui ta naefeks sai, ega ta siis enam hundiks käinud?“

„Oh mine nüüd rääkima. Oh, oh, kuri on kange kiusama. Ta puperdanud sea lautas enesele hundi naha selga ja sääls ta seljast ära. Kord imenud tal laps, aga mees pannud kogemata sea lauda uksele pulga tugewasti ette ja ta pole siisse peasenud. Sääls wahtinud laupäewa õhtu läbi emane hunt wärawa latide wahelt õue ja pikad nisjad ripunud kõhu all. Mees teinud siis sea lauda ukse lahti ja hunt puperdanud sääls oma naha seljast ära. Oh, oh, oh! ja nüüd ei lähe hing tal wälja.“

„Kas külas weel teisi nõidasiid on?“ küsis waimulik mees.

„Eks ehk mõni weel midagi oska,“ rääkis naene, aga teised käiwad Jumala armu laual, aga ega Keet pole käinud. Ja eks see kuri ole, ta juu teeb niisama. Oli ta mulle üsna sõber, ma loll näitasin talle ükskord kewadel oma ilust wasikast. Ta uagu oleks keelt niipjanud ja ütles: hunt murrab selle ära. Mu südamest käis küll läbi ja ma ei lastnudgi wasikat karjamaale. Aga mine hoia sa kurja eest. Üks õhtu kuulen koplilt wasika kiskendamist. Jooksen sinna ja näen, kuidas imelik loom keel koplit rabeleb. Jooksen juurde ja näen et see emane hunt on. Ja julge ta oli, wahib otse mulle filmi. Tema filmad, päris

tema omad ja ma urjutan. Aga ta tõmbab hambad lahti ja wahib mulle otja. Ma wõtsin mütsi pääst, panin kiwi sisse ja löin sellega metsalisele päälae pihta. Nüüd ta kargas küll kallalt ära, aga juba oli ta wafika sooled wälja kiskunud, nii et nad aina aurasiwad.

Tema ta oli, oga andku Jumal talle ta patu andeks.

Weel rääkis naene ühte ja teist ja juhatas Gadi herrale Ringu Tiidu maja kätte.

Juba lautas kerge pimedik üle orja küla, aga siit ja säält kostsiwad hääled: nälgas kutsikate haukumised, wärawa kiuksumine.

Wiimaks jõudis waimulik mees Ringu Tiidu pere õue. Kusgilt ei paistnud tuld. Mis ori ka nüüdsel ajal tuld üles wõttisgi. Kes see talwel nii palju suutis siledaid mänasid otsida, milledest häid õhufesi peerga wõis kiskuda, et juwe pääle oleksiwad jätkunud. Wõi mis tarwis seda tuld? Gaganase leiwa tüki oskas ta ka pimedasgi omale juhu pista ja woodi, milles pikad õled sees on, nii et õlgede otjad eemale üle ääre ulatasiwad, leidis ta käsi kaudu üles. Woodi oli päält näha, küll wilets aga ori õhtas õhtul woodisse heites: „Beaks taewas ka nii hää olema.“

Selle aja sees oli tuul tõusnud. Ehk küll hää soe juine tuul oli, ometi puhus ja kohises ta Ringu toa otjas wana saare latwas jalalikult.

Herra Gack jäi õue pääle seisma ja kuulis tuule kohinat saare latwas. Aga pea kuulduksiwad siit ja säält salajad hääled ta kõrwu ja waimuliku mehe süda hakkas ikka tugewamini ja tugewamini tufsuma!

Es malt ei saanud ta enesest aru, aga nüüd nagu oleks

fiit ja säält aja tagant keegi pääd tõstnud ja pää küljes oliwad kõwerad sarwed.

„Need on kuradid,“ tuli Haele meelde, ja nad ootawad wana Reedu hinge, et seda siis põrgu wedada.“

Ja waimulik mees tundis kuidas tall rohkem ja rohkem õues kitsamaks läks.

Ta katsus midagi lugea, aga jälle kadus järg ta käest ja kõik läks segamini.

Saadanaid hirmutasiwad aja taga pilkawalt ja nüüd nagu oleks keegi tugewate küündega mööda aja lati tõmbanud.

Waimuliku mehe hingest käis hoog läbi,

Siit ja säält kerkiwad katted minewikust ta waimu ette, ja ta mõistis ära, et niisugused teod Jumala ees sugugi õiged ei ole. Ta hakkas rohkem ja rohkem kartma, sest kui sarwilised praegus ta kallale tulekiwad, misga neid eemale hirmutada. Ta ei teadnud, kas ta misgit püha palwet pääst mõistab, sest ta ei mäletanud seda aega, millal ta „Issa meie“ palwet oli pääst lugenud.

Jälle kohises tuule hoog saare lativas ja see kuuldus nagu oleks päratu lind saare oksiadesse padinal lastnud. Külap see tuli nüüd wana Reedu hinge järele, aga leiab fiit õuest waimuliku mehe.

Herra Haef läks ruttu tua juurde ja hakkas tugewasti wastu seina taguma. Selle juures oli tal niisugune tundmine, nagu oleks teda keegi igal filmapilgul tagant finni haaranud.

Uga kõik jäi waikeks, ainult rohkemal möödul woolas läkastawat, wastu meelset suitsu ja nõdi haisu waimuliku mehe puhta õhuga täidetud kopsusse.

Waimuliku mehe hirm kaswis weel suuremaks ja ta hakkas tugewamini wastu seinä taguma.

Wist kuuldi. Keegi kobistas ufse kallal, lütkas selle eest wähe kõrwale, pistis nina prau wahelt wälja ja küsis:

„Kes sa oled, mis sa folgid siin?“

Waimuliku mehe julgus kaswis korräga.

„Siin on endine Raismiku Keet haige. Ma olen kiriku herra ja tahan kuulda, kuidas haige hingega lugu on.“

„Kannatage filma pill, ma süütan tule peeru otsa,“ ütles inimene ja kadus ufse wahelt, kuna ta enne selle kääksudes eest kõrwale lütkas.

Haad astus pimedasse tuppä. Tuas oli soe ja palaw, õht, mis suitsu ja winguga täidetud oli, löi waimulikul mehel ümber pää kofku. Kiriku herra ei julgenud sammugi edasi astuda, sest siit ja säält poolt nurladest kostiwad hingamised ja jabistamised. Ühelt poolt kuuldus haige inimese ägamine. Waimuliku mehe süda läks pimedas tuas uuesti raskets. Küll katsus keegi leest süe küljest tuld pilpa otsa puhuda, kuid süed oliwad sedawõrd pisukejeks õhkunud, et nad jälle pilpa wahelt maha kukkusiwad.

Herra Haad olei läts piinlikuks. Tä tundis kuidas soe lämmastaw õht ta pääd ümber piiras ja nüüd nägu oleks midagi ta kõrwa aukudest sisse pää ajusse pugenud. Ohmatades löi ta käed kõrwade juurde, kuid säält polnud midagi. Pea jälle kuuldus ta kõrwade ääres peenike piuu — piuu — piuu ja herra Haad arwas selle sääse olewat. Kui ta sääse eemale tõrjus, kuuldus kõrwade ees till — till — till.

Ja see läts ifka waljemaks, waljemaks ja waimuliku mehe pää raskemaks.

Viimaks sai puhuja tule pilpa otja.

Pikkamööda, vastaselt kaswis leef suuremaks. Mees pidas peeru otja allapidi ja just kui oleks leeki sellewiisil meelitatud, kaswis ta dieti pikaks, läks heledaks ja hakkas hoolega mööda peergu üles poole ronima.

Mega mööda tungis walgus tuas igale poole: nurkadesse, ahju taha, parfile. Parfilit oliwad jalad ripafile, aga peremees wöttis alu südame ja löi sellega mööda pastla taldu.

Urisedes wenitas jalgade omanik need üle ääre parfile.

Siit ja jäält naruste, suurde lapiliste waipade alt paisiswad räpused näud ja unised filmad.

„Kus see Reet siin on?“ küsis Gack, keda sarnane seismine juba ära tüütas.

„Sääl, sääl ta on,“ ütles Tiit ja näitas laua otsest kofku löödud koika poole. „Teab, ons ta hinges weel,“ rääkis peremees ja astus koika juurde, „ägas teine natuke aja eest, aga wõi see hing nii kergesti wälja läheb. Reet oled hinges alles, kirik-herra tuli siia!“

Ja peremees tõmbas naruse waiba haige päält ära.

Waimulik mees astus ka woodi ligi ja filmitjes lõpnud naese nägu. Ta tegi omad filmad lahti, mis nagu kustujad sõed, milledel hall tuha kord heleda karwa finni matab, sügawatest aukudest woodi ees olijate pääle waatasiwad. Rõrgalt püüdisiwad ta kondised, kandiliseks kuiwanud sõrmed narust waipa enda pääle koristada.

„Oled ikka elus alles?“ rääkis wana Tiit. „Tunned ka, kiriku herra tuli sind isi waatama. Dige mull asi,“ lijas Tiit enesele juurde.

Naese peenisejeks, õhusejeks^m kuiwanud huuled liikusiwad, kuid nad ei jätsanud sõnu teha. Need ilma wärwita ime õhusejed huuled oliwad wististi hamba igemete külge kinni^m hakkanud.

„See on Issanda arm,“ ütles herra Haak ja fergidas oma tugewat kõhtu, millesse selle nälginud naese oleks ilma waewata wõinud sisje pista, „et ja alles elus oled. Ta ehk tahab ju hinge ka põrgu tulest wälja kiskuda.“

Naese rinnust kostis õhkamine ja ta huuled püüdisiwad midagi ütelda.

„Mis ja tahad rääkida?“

Aga mokad, kinni kuiwanud huuled, kärisesiwad ifka rohken ja rohken igemete küljest lahti; andsiwad wiimaks murdumagi, olgu küll, et peenikene nahk pääl katkigi murenes ja ta suutis ütelda:

„Ma tahaksin juua. Kurf nii kuiw.“

Tiit tõi Reedule kibuga juua ja haige naene neelas ahnesti wett.

„Oh, oh, oh!“

Ta langes tagasi koikasje ja jõutult wajus pää üle kubu pääle, mis kahest kohast kinni seotud oli ja haigele pää alla pandud.

Aga ta silmad juba waatasiwad elawamalt.

„Koh kuidas ju hingega lugu on?“ küsis waimulik mees. „Sinu pääle on räägitud, et ja nõid oled, tunnista nüüd isi kõik üles.“

„Kes rääkisiwad, eks need siis rääkinud. Mis minul jäl weel tunnistada on,“ ütles naene. Ehk ta hää küll nõrgalt, kofku surutud rinnust ilma rõhuta tuli, kuuldus

jäält siisgi põlgtust. Ta isi püüdis ennast jaina poole keerada.

Waimulik mees vihastas.

„Sa tunned walu, aga põrgu piin on tuhat korda kibedam. Sinna siise kurat sind weab. Ta lööb omad küüned ju lihasse ja topib siis sind kurgu august saadik keewa wee patta. Küll ja siis jääl sipled, kui nüüd ei tunnista.“

Naese ihust käis tõmbus läbi.

„Mis ja Keet sest siis nõnda tagasi ajad,“ ütles ka wana Tiit — „eks räägi, eks jul ifka hamba all midagi olnud.“

„Räägi, räägi — siis ja ei lähe põrgusse. Sa olid selle wa kulutargaga tuttaw? Ütle — aga kui ja waletad, siis piigistab saadan kohe ju rinna kondid puruks.“

„Jah olin.“

„Mis ta rääkis?“

„Ta ütles, et ristiusu Jumal olla petis, aga meie rahwa endised jumalad need. . . need. . .“

„Oh ja kuradi teener,“ vihastas waimulik mees. „Koh ta saab niisuguse petise õpetuse eest ära põletatud. Teie rahwa endised jumalad on kõik tühjad paljad, neil pole hinge ja kui teie neid teenite, siis teenite kuratit.“

Pere rahwas tõstis pääd niisugust ägedat kõnet kuuldes ja wana Tiit waatas oma ette tule pääle. Tuli ronis peergu mööda ifka üles poole ja õhuke süsi wedas ennast rõngasse ja krutis siis otja weel kõweramasse, kuni ta katki murdus.

Wõi temap'gi kartis waimuliku mehe õiglast wiha.

„Koh tunista üles, mitu looma sa oled ära murdnud, kui sa hundiks käisid?“ küsis Gack uuesti Reedu käest.

„Ma pole hundiks käinudgi,“ vastas naene nõrgalt.

„Ära waleta ja saadana ori!“ ütles waimulik mees, kellele siin suitsu onnis juba igawaks läks. „See on mul teada, mina, kui elawa Jumala julane, nean sind põrgu põhja, kui sa waleks ajad. Jumala wiha tuli kõrwetab su luud fondid süeks ja. . .“

„Ai! — ärge needke,“ karjatas haige kõigest wäest — „ma tahan kõik üles rääkida.“

„Oled hundiks käinud — aga hoia et sa waleks wõi tagasi ajad, siis nean sind kohe põrgu põhja.“

Ja herra Gack pühkis üle palge laia pehme käega.

„Oled käinud?“

„Jah.“

„Ja murdsid loomi? Mis elajate kallale ja kõige eene läksid?“

„Koh, see nõder naesterahwas nüüd,“ rääkis haige nõrgalt ja ahastades, „eks ma kistunud ikka lamba tallasid ja noori wafikaid.“

Õfegi waimuliku mehe kehast käis wärin läbi ja naese nägu muutis ta eest ikka hirmsamaks, koledamaks, just kui kuradil.

„Kelle loomi ja murdma läksid?“

„Wõi nüüd hunt küsib — kust kätte saab. Oh, oh, oh!“ ägas naene ahastuses.

Waimulikul mehel oli nüüd nõu üsna otjas. Oh see oli liiafs suur patune, ei tea kas niisugusele sünnib patude andksandmist kuulutada.

„Oled sa Jumala armu laual käinud?“

„Ei ole,“ ägas aane. „Enne ikka käisin mõned forrad.“

„Aga kuhu ja nüüd lähed? — kuhu su hing lähed? Põrgu inglid on igaühe nēia wastas ja nad on niisugust walmis põrgu põhja tirima.“

Naese keha awaldas rahutut liigutust, aga ta filmad waatafiwad iseäraliselt.

„Ja ja, kas sa oskad paluda? Sa käisid ebajumalaid kumardamas, küll nad sinu hinge ka päriwad, kui. . .“

Keet ahmis käega.

Ta filmad omandasiwad klaasi sarnase läike ja rinnust kostis korisemise tauline ah, ah, ah.“

„Sa, häbemata, julged weel naer. . .“

Waimulik mees ei saanud oma ütlust lõpetada, kui Keet kuiwanud kondiste sõrmedega kramplikult woodi serwaft kinni hakkas ja ennast üliloomuliku jõuga istuma wiskas. Nüüd sirutas ta mõlemad käed waimuliku mehe poole ja ta huuled püüdsiwad rääkida, aga nõrgast rinnust ei kostnud muud kui kahin.

Sadkile tuli hirm pääle ja ta astus mõned sammud tagasi.

Keet sirutas käed weel rohkem ette poole.

„Kuhu ja nüüd kipud,“ ütles wana Tiit. „See hing ei oska luukontide wahelt wälja minna. Tarwis konn teisel südame kohas ära küpsetada.“

Ja Tiit lükkas tugewa käega Keedu tagasi üle kubu pääle.

Ririk-herra Sadk sai ka julgust ja astus woodi ette. Aga wana Keet oli filmad seina poole pöörnud.

„Tunnista weel,“ ütles herra Sadk, kuna ta häääl

äritatult wärikses, „tunnista puhas üles, wõib olla, et weel andeksigi saad.“

Aga Reet ei pöörnud ifka weel woodi ees seisjate poole.

„Noh!“ fundis waimulik mees.

Reet ei liigutanud paigast.

„Ah ja kõlwatu, jäed kangekaelselt oma pattude sisse.“
wihastas herra Sack. Räägi!“

„Noh räägi, kui armuline herra sinu käest küsib,“
ütles wana Tiit ja tõmbas naest õlast.

Nüüd waatas ta jälle meeste otsa, aga ta filmad oliwad kui tuhmid klaasi tükiid, laud ei liikunud, huuled oliwad framplikult kofku listud, ometi ei juutnud nad hambaid ära warjata. Ta näu päält paistis põhjatu kibedus ja ahastus.

See nägu pani were waimuliku mehe soontes tarretama.

„Näe nüüd — ta on juba furnud,“ ütles wana Tiit ja julges imestades waimulikule herrale otsa waatada. „Jah ta hing läksigi wälja — kartis wist Jumala sõna.“

„Kuule Tiitu tule saada mind mõisa,“ ütles kirik-herra ja astus ukse poole.

„Muidugi — muidugi, ega selle pesemisega nõnda häda ole“ ja mehed astusiwad uksest wälja.

XXI.

Mehed olivad üsna mures, sest teine päew hakkas juba lõppule jõudma, aga Tõnis ei tulnud veel tagasi. Pärt oli küll tugew, kui karu, kõige tugewam seltsimeeste hulgast, aga see wanamees armastas hullusti Tõnist. Ta waatas enne mitu korda iseeneses nooremehe pääle ja urises: Niisugune mees nüüd ori — wõtku! Wilgas kui haug wees. Sest saab asja. Läheb see praegus poolakate juurde, õpib wähe mõõga ja püssiga ümber käima, hoidke aga siis waesed mõisnikud.“

Ta see poisj ei tulnud veel tagasi, olgu küll, et seltsimehed teda igal silmgpilgul ootasiwad.

Ra Arwid ootis Tõnist, sest ta hing jänutas sõnumite järele, mis ta tooks. Kus Mari nüüd on? On nad ta finni püüdnud ja teewad taga mis tahawad? Noore mehe weri liikus.

Nad teewad mis tahawad ja tema istub siin sügawas metsas koopa nurgas metsikute rööwlite seas. Ta hinge pääle langes ijeäraline tumestaja wari ja ta läks enese meelest ifka halwemaks ja halwemaks. Ta sai aru, et tal mehijust jugugi ei ole, selge argpüks, argpüks, sest ta jooksis samuti, nagu origi, metja peitu.

Koopas walitses sügaw waiikus, sest kõik kolm meest wahtisiwad oma ette maha.

Aga nooremal jooksikul läks nõnda wiisi igawaks. Ta wõttis pahema käe esimese sõrme pikka küünega saue kribeme koopa pöranda küllest, weeretas sõrmede wahel ilufaks herneks ja laskis otse nipsates wana Pärdi nina pääle.

Wanamees ärkas oma mõttete unest ja waatas wihaselt ringi. Aga igamees seisis oma ette, maha wahtides sellepärast arwas wanamees midagi koopa laest kullunud olewat. Noormees katsus uuesti oma nalja, aga nüüd sai wana karu äritatud.

„Kes kurat mind narrib,“ hüüdis ta püsti karates ja tugeiwat pussi kätte haarades. „Kummas?“

Ja wana Pärt jäi harkis jalul kesh koobast seisma. Noor seltsimees pahwatas naerma.

„Mis sa koer hirwitad — sina tegid?“

„Noh, sinul pole tarwis sõimata,“ ütles noormees

„Ma usun sa pole parem koer küüne wäärt sugugi ja, saa aru, see oli nali. Mis te seisate ja wahite, ajage ometi paar sõna juttu.“

„Mis juttu,“ urises wanamees, kes nii kindlasti enam harkis ei seisnud, „kus Tõnis on?“

„Kus ta on,“ ütles noormees, „noh seda meie ei tea. Wõib olla meelitab küla naiste käest mett ja leiba, wõib aga ka olla, et saaksid ta keldrisse raud uste taha wiskasiwad.“

„Lambapäa oleks ta olnud, kui ta ennast lasi keldrisse topida.“

„Ja jah sinul mehel hää surustada küll, aga ega see ka nalja asi ole nüüd külasie minna. Ja sellesama tüduruku litsaka pärast.“

Arwidi näu üle käis äge liigutus.

„Kuule poisj,“ ütles wanamees Arwidi poole pöördes,

„eks ja wedind jeda tüdrukü raiska enesega kaasa. Ptui!“ ja wanamees sülitas suure suuga, „niisuguse hukka läinud looma pärast pidi niisugune tubli pois, kui Tõnis, sinna minema. Mis ja isi fiin wahid, mine too ta ära ja pruugi teda,”

„Kuule wanamees ja ei tohi niisuguseid sõnu rääkida,“ ütles Arwid ülesse karates, „tead — ma ei ole ori — ma olen aadeli seisusest.“

Ja Arwid pani käed puusa ja seadis ennast wanamehe ette.

„Ah, ah, ah! mõni aadel jookseb metši mööda,“ pilkas wanamees. „Tõmban praegus paela kaela ja riputan siia ülesse. Külap nahkhiired mekiwad aadeli mehe liha.“

Arwid tundis kuidas ta mõistus segaseks läks. Misgi iseäraline sumin, kahin täitis ta päaluud ja ilm püüdis kirjaks minna. Muud ta enam ei näinud, kui teotaja wanamehe harkis kaju.

„Ta tohib — tohib!“ ksisendas midagi ta sees ja üks siamaale enne tundmata tundmus ärkas temas elusse. Ja enne kui ta midagi otjustada jõudis, kerkis ta käsi kergesti ja ta andis wanamehele tugewa plaksu parema poolse kõrva pääle.

Tal oli küll juba lüües kahju, aga kätt ei suutnud ta tagasi hoida.

„Di kuradit!“ ksisendas wanamees kolevasti, „niisugune ussi seeme tarwis ära hufata,“ ja ta astus paar sammu tagasi ja haaras tugewa pussi kätte.

Arwid jooksis furma hirmus teise koopa nurka ja haaras maas wedeleja tamme nuiat kätte.

Aga ta käed wärijesiwad nuija hoides, sest wanamees wiskas metsiku ja werejänulise pilgu ta pääle.

Ra noormees tõusis üles ja haaras wanamehe waru-
kasti finni üteldes:

„Olgu pääle, ta juhatab meid Riiguste herra raha
kasti kallale.“

„Mine poisike, tahad et sulle ka pussiga kõhtu turkan.“
Ja wanamees lükkas nooremehe wõimsalt kõrwale.

Arwid tõstis nuija üles ja hüüdis südamest Jumala
poole, sest ta nägi ära, et ta selle metsalise wastu ei suuda
wõidelda. Wanamees astus lähemale ja Arwid lõi nuiaga
— aga hoop läks mööda.

„Sure nüüd, ja . . .“

„Pea finni!“ hüüdis keegi selja tagant ja hüüdjaja kis-
kus wanamehe kraetpidi tagasi.

„Kes — ah sina Tõnis! Lase!“

„Dota ifka ja wana karu.“ ütles noormees ja hoidis
wanamehe finni. „Ma toon haruldasi uudiseid.“

Ra teised oliwad ehmatusest toibunud ja tuli-
wad lähemale.

„Lase, ma tahan ta ära,“ urises wanamees.

„Olgu pääle, kuula nüüd enne.“

Ja wanamees kuulis nooremehe keeldu.

„Tulid ifka tagasi,“ pomises ta, kuna ta häälest
rõõmu kuuldi, „noh, mis kuulsid ka?“

„Oh ma kuulsin palju — kes see jõuab rääkida,“
wastas Tõnis ja ta punetaja ja higinine pale näitas, et ta
oieti ruttu oli käinud.

Arwid pani käe tugewasti tufsuja südame pääle, sest
ta oleks küsinud, kuidas Mari käsi käib. Aga ta katsus

ennast hoida, et seda metsikut wanameest mitte enam ei äritaks.

„Noh räägi siis midagi ometi!“ käskis wana Pärt.

„Said teada, kust kõige õigem tee Riiguste herra raha fasti juurde läheb ja millal paras aeg on?“ küsis noormees.

Ka Arwid ei suutnud ennast enam hoida.

„Kuidas Mari käsi käib, kas said kuulda? küsis ta ja ta hääl wärises seesmise ärituse mõjul.

Mis fina — pea juu oma tüdrukuga ja ära topi tähtsate asjade wahel oma nina,“ kätartas wanamees tagedasti Arwidi pääle.

Uga oli see Tõnise poolt kangekaelus wanamehe wastu, wõi wõitis Arwidi haleda maitseline olek ta tähele panemist. sest ta waatis Arwidi pääle kaastundliku pilguga.

„Tüdruku asi on tõe poolest paha ja kui abi ei saa, on minu arwates ta laul peagi lauldud.“

„Kuidas? Mis siis on?“ küsis Arwid ja surus käe weel kõwemini oma rinna pääle.

„Miks ei ole“ rääkis Tõnis, „nad tahawad tüdruku ja ka kulutarga puuriidal ära küpsetada. Rahwas usub, et wanamees nende tule küll nõidudes ära kustutab, aga, tüdruk see ikka kõrbe. Riipalju on tõesti õige, et nad mõlemad praegus Riiguste mõisa keldris kinni on.“

Arwidile selgus kogu olek filmapilk ilma, et keegi seda oleks seletanud. Jah nad põletawad nad ära, sest ega need esimesed ole keda ära põletatakse. Nad tunnistatakse nõidadeks ja seda on see wana kulutark küll. Ja tõe poolest kui nüüd Mari kulutarga juurest leiti, kuhu Keet teda juhataks, nagu ma talle nõu andsin, siis mõistetakse ka tema üle seesama otsus. Ikka sügawamale ja sügawamale wajas

Arwid nende mõtete sisse. Ta nägi ka juba waimus kuidas orjad rännastikust Riiguste mõisa taha murule puid kokku kannawad. Siis toowad nad Mari, käfist nõõriga kõwasti linni seotud, nii et nõõrid sügawasfe lihasfe leikafiwad ja panewad puu riida pääle. Sääal manitseb waimulik mees weel kõiki ümber seisjaid, et nad endid peakfiwad kuradi tempude ja nõiduse eest hoidma, sest püha Jumala tahtmist möõda saawad nõiad ära hukatud, nii et see seeme ristikoguduse seest kauks. Ja nüüd nad süütawad puud põlema ja tuli söõb tüdruku. Selle tüdruku, kes temale ilmaf kõige armsam, kelle pärast ta kõik, kõik maha jätafs. Ja tema istub siin, ei saa teda sugugi kaitseda, ei poole sõnagagi trööstida. Ja tema on isi aadeli sugust ja jooftel möõda metsi, rööwlite koopafid möõda ja wahib nende käest juutafisi.

Arwidi süda sai täis.

„Ja sina wilets wihastad,“ ütles südame tunnistus talle. „Keegi ei tea pääle Jumala ja sinu, et ta ilmafüüta on — mine tunniäta ta õigeks.“

Aga see ei aitaks. Ka sest sai Arwid aru, sest ta teadis ise wäga hästi, mis teda ennast jääal ees ootaks.

Aga ja tahad ta siis tõepoolest hädasfe waenlaste kätte jätta. Tea, et ta ükspäinis sinu pärast kannatab. Sina kiskufid ta mõisa, õpetafid teda, meelitafid teda oma armastusega. Oks ta pannud sulle ka wastugi, aga ja olid siis walmis suuri lubamisi tegemas, kuna ja nüüd midagi ei jääfa. Oks ta külasfe jäenud, oleks keegi ori ta omal naeseks wõtnud ja nüüd poleks tal tarwis puu riidale minna olnud.

„Meheid aidade mind!“ ütles Urwid tumeda, sügawa häälega.

„Ja mis abi sul tarwis on?“

„Kas teie jõuate tüdrukku päästa, et nad ei sa teda ära põletada?“

„Kas meie jõuame — loll poisikene. Meie wõiksime ta kas põrgust wälja tuua,“ ütles wanamees uhkesti. „Siis seoksimine wana kuradi seinale külge kinni.“

„Urge nüüd juurustage,“ ütles Urwid ägedalt „Ütelge kas jõuaksite mind aidata, wõi ma lähen üksi.“
Ja noormees astus koopa ukse poole.

„Ära nüüd tikku,“ ütles Tõnis. „Peame nõu, üffi ei tee ja jääb midagi. See on tükk rasket tööd.“

„Ja mis me' selle eest saaksimine?“ küsis wanamees.

„Wõtke puhast mis teil näpu juhtub.“

„Noh see pole laita,“ rääkis noorem seltsimees häämeelega. „Külalaste Riiguste keldritest midagi ka leidub. Peame siis nõu.“

„Ma juba arwasin midagi wälja,“ ütles Tõnis, „ja ma räägin seda teile ka.“

„Räägi, räägi!“

„Waadake, nalja asjaga ei saa jääst midagi ja meie abi on wäike sest . . .“

„Noh, noh,“ urises wana Pärt wahale.

„Ja, ja see on ikka tõsi,“ algas Tõnis jälle ja patjutas wanale mehele sõbralikult turja pääle, „on ka kordasi, kus meie jõud ei ulata, ehk sa küll wast üffigi mõisa nurga jäkksid üles tõsta. Aga meie saame abi. Wana kulu-tark on nad õpetanud wanu jumalaid jälle auustama ja kumardama, aga wanamees istub iji ka keldris ja iga-

mees sai naha täie peksa, kes endiste isa-isade jumalatele ohwrid wiis. Aga ega peks nüüd korraga usku ära puhunud, mis wanamees kaua aega õhutanud. Ja nad pidawad wanast mehest lugu ja arwawad, et jumalad ta mõisnikude käest ära päästawad, wõi ootawad, et wanamees sakjad rebasteks muutub, kellel nina augud saba otsas on. Ma juba rääkisin mõne mehega, et jumalad mind käsikiswad tulla ja wana fulutarga waendlaste käest wangist ära aidata. Nad jaiwad nõnda waimustatud, et kohe argid wõi sõnniku angud kätte haarasiwad ja ütlesid: Lähme! Ei mitte nüüd weel, ütlesin ma, waid ma lähen toon abi ja nad jäiwad sellega rahule. Lähme nüüd selle karjaga, kui nad sääl hakkawad inimesi küpsetama ja kui talumehed sakstega taplewad, lipjatame pärast isi seast ära, pugeme mõisa ja waatame mis näppu juhtub.

„Kas lähets nii?“

„Tubli, pagana päämees,“ urises wana Pärt ja õorus rõõmu pärast käsi.

„Di, oi, miks see ei lähe,“ tähendas noorem seltsimees. „Küll on hää, kui ma kord saksa mängida saan, sest ma ütlen, ühe ainisa seemuga pistan terve pudeli hääd punast wiina ära.

Ja neid pudelid toon õige selja täie.“

„Waata, waata ette,“ manitses wanamees, „et hiir kõhtu liiga täis ei topi ja magu jämedaks ei paisu, nii et augu wabele kinni jääb. Siis sakjad raiuwad saba otsast tüki ära. Ah — ah — ah ja werise sabaga ära meie seltsi tule.“

„Koh pole wiga, neil lähew talupoegadega tapledes aega, wõib olla, ehk mõni lollpää trehwab suure sakjale ka angu haruga kõhtu torkama. Säh julle siis — herral üks auk rohkem.“

„Aga teie lubasite ju mind aidata,“ ütles Arwid äritatud häälel — „aga nüüd ei räägi teie muust, kui alatust rõõvimisest. Ma tahan parem. . .“

„Noh, noh,“ ütles wanamees tigevalt, „mis sa tahad. Poisid, parem oleks kui selle isandakehe kase külge kinni tõmbaksime. Kasel on seitseme kordne koor, närigu seda.“

„Noh pole wiga,“ tähendas Tõnis, „Sa olid hää herrakene, ja ei õerunud ilmašgi rõõmu pärast käsi, kui orjasiid tallis nuuditi, seda meie ei taha unustada. Aga sa oled ju isi tugew mees, eš haara siis oma ilus tüdruk kinni, kui üleüldine taplus tuleb ja põgene taga ära. Kes see siis sind tähele paneb.“

Arwid jäi mõtlema.

„Jah — ma olen jellega rahul,“ ütles ta wiimaks. Tarwis teisest küljest nende pääle minna, nii et keegi tähelegi ei paneks, kui ma Mari jülle wõtan. Ja see oleks kõige parem, kui ma ennast esiotsa pööšastikus, wõi puude taga warjul hoian.“

„Noh mis sinul muud kui pööša taha,“ hiritas wanamees, „äh — ah paras argpüksi plaan.“

Arwid pigistas ärituse pärast käed rusikasje, nii et sõrme fondid krugisewad, aga ta jõudis ennast rahule hoida.

„Sina wana karu ole parem wait,“ ütles Tõnis „sest...“

„Soo oh,“ wanamees waatas metsikult nooremehe pääle, „ah fina tatnina julged mulle ütelda.“

„See on õige. Igal pool ei aita püsti jalu otša jooksmine. Kui Arwid tahab tüdrukut päästa, siis peab ta ennast esiotsa salajasse hoidma. Jookseks ta kõige ees, mis sest kasu, nad turkasiwad ta nagu pöršakehe läbi, wähe- mast ei saaks tema tüdrukut nende käest ära tuua.“

Muidugi, ega need ilust tüdrukut kergesti äraei anna," arvas noorem seltsimees. „Oleks minulgi siin üks niisugune, annaksin igatihele kämbлага mööda kõrwu, kes lähedale julgeks tulla.“

Siis sirutas mees käed ja jalad wälja ja sülitas: „Oleks see elu ikka ka olemat, aga ja ei näe neiu mitte filmagagi. Suu hakkab wett jooksuma, kui magusa muju pääle mõtled.“

Surnane labane ja otskohene kõne pani isegi Arwidi wähe naeratama.

Pea aga langes Arwid jälle sügawa raskuse sisse, sest ta ei suutnud ikkagi oma elu seisukorraga ära levida, olgu küll, et tal nüüd lootust oli Marit kätte saada. Aga mis ta nüüd on — paljas alatu rõõwel, kes — kui niisugune peaks kätte saadama — ilma jututa koera wiisil kaelapidi wõlla tõmmataks. Talle tuli ta endine elu, ta poisikeese põlw meelde, kus ta ilma mureta kaswis. Siis astus ta ette koolipoisi elu, millal ta sõbradega seltsis juuri lootusid kõrgete ja hääde olemiste pääle wälja mõtles. Ta mäletas nii mitmeid seltsimehi, kes suurest ja tähtsast sugust oliwad, kellede wanemad, wõi jälle mõningad omaksetest otse walitseja enese juures suures lugupidamises seisiwad.

Omajal ajal nad tegiwad üksteise wahel lepingu ja lubasiwad üksteist elus toetada, üksteisele häid kohti soowitada ja teadustada.

Ra ta oli jarnase ühiskonna liige.

Siis tuli talle meelde nooremehes elu aeg, millal ta sõbradega seltsis oma tulewiku õnne üle unistas. Ta seadis enesele ette armast elu seltsilast, kes käed talle ümber kaela paneb ja teda pärast palawat päewa tööd rõõmustab ja

trööstib. Ja nad oskasiwad jell ajal nii elawalt enesele loodetawast tulewikuft kujusid ette meelestada, nii et mee-
lestades kujud päris elawateks saiwad.

Nende südamed tufusiwad siis tugewasti ja nad wi-
bisiwad hää meelega tulewiku unistuste ilu-riikis.

Aga kus see nüüd kõik oli?

Siis pidas ta ennast liikmeks, kellest ilmas hädasti puudus on, et ilma temata otse läbi saada wõimatu oleks, aga nüüd nägi ta ilma suurust. Teda oli kuhugile kõrwa-
lisesse nurka wisatud ja siin oli ta kõigist unustatud. Sõbrad oliwad mööda ilma laiali läinud ja, wõib olla, et mitmelgi magusad lootused oliwadgi täide läinud, aga teda oli unustatud. Kellegil polnud teda tarwis, keegi ei küsi-
nud ta järele ja keegi ei takistanud ka seda ülekohut, mis temale tehti. Tal oli nüüd waenlaste vastu, kes temast aru ei saanud, abi tarwis ja seda lootis ta neilt metsiku-
telt meestelt, kes päris rööwliid ja jooksiwad oliwad.

Aga ta ei wõinud kuidagi teisiti. Halastamata saa-
tus oli temaga liig karmilt ümber käinud.

Arwidi meel sai rahutumaks ja raskeks, aga ta ei
jaksanud ennast kuidagi trööstida.

Saan ma ta kättegi, mis ma siis teen, kuhu ma
lähen? Metsa ei wõi meie kauaks ometi jäeda ja kui mind
pärastgi kätte saadaks, siis ootab mind alati rööwli ja
mörtjuka palk. Ma see küll ei ole, aga kes paneb seda tähele,
sest igauks ometi peab ju mind selleks.

„Aga kuhu te' siis pärast lähete?“ küsis Arwid meeste
käest, mille juures ta Tõnise otja waatis, sest et see teda
kõige rohkem sallis ja ühtlasi ka tema asjast osagi wõttis.

„Noh elame edasi,“ tähendas wanamees, „aga tea

et ja ennast meie juurest koristad. Niisuguseid isandaid meie ei jalli.“

„See pole igakord õige, mis sa wanamees arwad,“ tähendas Tõnis. „Sinul on küll paks nahk kui karul ja wõid kuuse juurde all talwe läbi käppa imeda, aga mina küll ei tahaks siin nälgida ja külmetada. Ma mõtlen nõnda: Sina herra Arwid jäed meie juurde ja lähme seltsis poolakate poole. Sa ostad nendega rääkida ja ütled meid oma orjad olewat ja tähendad, et tahad nende sõja wäesse teenima minna. Nemad wõtawad muidugi meid wastu ja, kui tublid poisid oleme, ei anna poolakad meid misgi hinna eest wälja. Pole siis midagi häda, korjame raha ja pärast, kui raha on, wõib kuhu tahes minna. Wõi järe eluks ajaks poolakate juurde, kui hää on, kes sedagi keelab.“

„Ah mina pean selle poisikeste ori olema,“ kahmas wana Pärt wihaselt.

„Saa ikka aru, et see nalja pärast nii muidu warju tattedks on, et meid ustakse. Ega sina siis ole.“

„Paganu krutska mees,“ pomises Pärt, „poisil on ikka nupp õlade wahel.“

„Ja mis sa Arwidi herra sest arwad?“ küsis Tõnis.

„Ma olen sellega rahul,“ ütles Arwid aga ta ütles seda oma parema tundmuse järele, sest muul wiisil ei wõinud ta jarnastest hädaohtlikust seisukorrast wälja pääseda. Wõib olla, et ta juhtub sääl mõne tuttawaga kokku, kelle sõna ka mõjub tema eest kostmiseks ja nii wiisi wõib weel oma põlwe parandada.

„Asjad on nüüd läbi räägitud,“ ütles Tõnis. Wõtame siis weel wähe teha kinnitust ja läheme teele. Täna õõsse läheme mõisa lähedale metsa, lamame homse

päewa kurgil tihnikus ja võib olla, ehk tuna homme hakkab juba nali pääle.“

„Pagana poisjs,“ tähendas wana Pärt, „oskab nii ilufasti rääkida, et kuula aga. Külap jest ifka weel mees tuleb.“

XXII.

Teist korda anti Riiguste wallale käsk mõisa juurde fokku koguda, sest jäädi pidi igamees ehmatades nägema, misjulgust walju karistust nõiad on ära teeninud. Walla rahwa kõrwa pidi nende häda hääl puuriidalt tungima ja tuule hoog pidi suitsuga nende kõrwea liha haiju walla rahwa ninasse kandma, et nad dieiti südamesse wõtaksid ja oma kangekaeluse kautaksiwad ja paganlikud wiisid hoopis maha jätaksiwad.

Rüütel von Bergthal oleks ehk jeda walju otjust püüdnud ka pehmenhada, iseäranis selle noore naesterahwa wastu, aga parun von Löwenberg jäi oma nõudmise ja otjuse juure kindlaks. Ta pidas noort tüdrukut, kes isegi tema filmad suutis pimestada ja nooremehe Arwidi, kellel ometi selge mõistus ja teadja pää otjas oli, jaksas ära nõiduda, weel suuremaks nõiaks, kui kulutark isegi ongi. Riipalju andis Löwenberg küll järele, et praost Otsing uuesti weel, pärast teise korralist piinamist, tüdruku juurde läks ja teda sundis tunnistama. Aga tüdruku suust ei saanud nüüd praost, ei hääduse ega hirmu ahwardusega, sõnagi wälja. Ta waatas oma ette ja näha oli et ta kurgil kauguses wiibis. Ta filmis läikis iseäraline pilk. Aga selle pilguga ei suutnud praost leppida, see puuris tale süüdistades südamesse. Olgu küll, et säält haledus ja põhjatu kurwastus wälja paistis, siiski oli sinna ka rahu peidetud, jarnane rahu, mis kogu neiu ilusale näule ennast laiali lautas. Ta toetas oma wäikese, pisut terawa lõua, kena peo peäle ja waatas nõnda oma ette õige rahulikult.

Kergelt langesiwad lühemad juukse tufad ülewalt alla ta õrna walge näu pääle, aga ta ei tõrjunud neid tagasi. Üksipäinis need juuksed tohtisiwad ta kahwatanud palgeid katta ja arglik pisar lipsatas filmast wälja ja weeres kulla karwalise juukse warjul mööda palet alla.

Sarnane olef mõjus wäga auusa waimuliku herra pääle ja ta istus nagu nõelte otjas.

„Tüdruk, kas sa meeletu oled?“ ütles ta rohkem kisen-dades, kui see waimuliku kohtumõistja hääleks oleks sün-dinud, „eks sa räägi midagi. Kurat on rad wõrgutanud, Keet, kelle juures sa oled käinud, on surunud ja ta on omad hirmsad nõiduse wigurid üles tunnistanud. Räägi maidu lähed ja hukka!“

Pikamisi heitis Mari pilgu praosf Otsingi poole, aga see pilt waatis kõrgilt, ei waimuliku meest misgi pannes.

Sarnane waatamine tegi praoski wihaseks, aga täi-tis teda ühtlasi ka ahastusega.

„Tüdruk meeletu,“ ahwardas waimulik mees, „sa kahetsed oma pöörast kangekaelsust. Usu — sind põletatakse ära. Ma ei wõi, ei juuda, ei tahagi sind päästa, ehk ma seda praegus küll tahaksin. Murra oma kangekaelsust ja hakka põrgu tuld kartes wähegi wärisema!“

Minult ühe pilgu wiskas neiu äritatud waimuliku mehe poole, aga see pilk pistis herra Otsingile otse südamesse.

Ja waimulik mees kargas maast ülesse ja põgenes wälja.

„Ei, see on nõid,“ mõtles ta otse ahastades, „ma tundsin kuidas ta kuradi abiga omad nooled otse minu sü-damesse saatis, nii et mu meel jelle kangekaelse looma üle otse haledaks läks.“

Nõidade põletamise kohaks oli mõisa rohuaja tagune lage plats määratud, mis funi paksu metsani ulatas. Metsa weergu mööda jooksis keerledes väike, aga weerikas oja ja see oja oli piiriks lagendiku ja metsa wahel. Puud nagu ei julgenud üle oja mõisa poole tungida, aga selle eest kaswasiwad teinepool seda tihedamalt ja lopsakamalt. Metsjadedest tuliwad wähest põdrad wälja, waatasiwad argfelt ringi, wõtsiwad siis oja kaldal kaswawate wõjude ladwad päält ära ja kustutasiwad oma jänu selge weega. Saanud nad natukene aega üle lagendiku toredat mõisat filmitšenud, põgenesiwad pea paksu metsa tagasi.

Juba hommiku wara tassisiwad orjad kubja summitusel kuiwakaid metsast lagedale. Teised mehed jälle ladusiwad puud risti-rästi, tugewamad kuiwakad alla poole ja pistsiwad kergesti põlewat materjaali, nagu kuiwi kadakaid ja männa õisi, nahele. Puu riidad tehti paraja mehe kõrguseni ja teine teisest sammul kolmkümmend eemale.

Päike tõusis aeg ajalt kõrgemale ja waatas imestades orjade tööd päält. Ka kaste tõusis paksu rohu päält kerge udu näul üles ja nüüd kahistasiwad terawa äärelised wormi ja libedad piibe lehed üksteisega ja püüdsiwad wälja arwata, mis need inimesed nüüd teewad.

Uga need inimesed waatasiwad isegi imestades oma tööd.

„Mis sest peaks tulema?“ küsis Üle-oja Maanus jämedat oksalist kuuske puuriida juurde olalt wisates.

„Küll ja täna näed,“ hirwitas punase habemega mõisa mees, kes puuriita üles ladus. See mees oli halb inimene, juba tunnistasiwad seda ta punane habe ja juuks ja tedre tähniline tige nägu. Ta looris omad peenikesed moffad inetumate kollaste hammaste ümbert seda wõrd ära, et need paistsiwad ja ütles siis edasi: „Kui süin täna inimesi küpsetatakse, hoia aga nina lahti, et hää prae hais kaduma ei läheks.“

„Tule Jumal appi!“ ehmatas Maanus, „mis jutt see on, mis ja räägid.“

„Äh — äh — ah wana loll,“ hirvitas punase habemega mõisa mees, — „ja ei saa ikka weel aru. Arwad wist et meid siia mängima pandi.“

„Jumaluke, kes see siis ometi inimest põletab?“

„Täna saab faks tüki küpjetatud, wana mees ja noor tüdruk. Kuradi kahju sest tüdrukust, armuline herra wõiks ta ennemini mulle anda. Sa wa loll nüüd tead, külap neid on nii mõndagi kõrvetatud ja wana mees waata ette, et findgi siia üles ei tõsteta.“

Maanuse kehast käis wärin läbi ja ta astus puuriida juurest eemale. Ehk ta küll praegus ori oli ja uuesti heledad wärsked haawad jälle keha pääle ilmuwad, kui wanad paranewad ja wähegi tumedaks läkswad, ometi tahtis ta ikkagi elada. Ka wana rõhutud orja hinges liikus midagi, mis elu wäärtust kõige raskemas olekus kõigest üle tõstis.

Ka teised orjad oliwad seisma jäenud ja wahtiswad mõisamehe otja. Nagu näha oliwad mõnedel pilgud tõsised ja mõisa mees arwas säält tigeidustgi paistwat. Kõik põlgasiwad teda, sest et ta peksu juures armetumalt orja ihu puruks löi, aga selle juures suur kiitleja, loba juu, aga ühtlasi ka argpüks oli.

Ka mõisamees nägi nende pilkusi ja ta jai ruttu aru, et ta liig hoolimatalt ja ette waatmata oli kõnelenud. Ta kartis neid ja tahtis neid nüüd jälle ruttu eemale kihutada.

„No mis te wahite, kas saate tööle wõi — wõi kibeleb teil nahl seljas. Paitan wist liig hellasti. . .“

See mees teadis mis need sõnad tähendasiwad. Orjade pääd langesiwad longu ja nad lonkisiwad alandlikult oma töö juurde.

Mõisamees naeris endale peosse ja sosistas: „Nii fuguste rumalate lammastega on ferge walmis jaada.“

Ja ta uskus ijegi enesest, et ta tõe poolest üks ime tubli ja wahwa mees on.

Sääl sõitis keegi ratsa puuriitade poole. See oli noor parun von Löwenberg. Orjad, kes siin tööl oliwad, filmasiwad ruttu, ettewaatlikult ja wõimalikult salaja juurde ratsutajat parunit ja kahmasiwad mütsid pääst ära.

„Kas on siin juba walmis?“ küsis noor parun mõisamehe juurde ratsutades.

„Jah walmis kõik, kõige armulisem noor paruni herra“ ütles mõisamees sügawasti kummardades ja mahedat alandliku nägu tehes.

„Midagi pole enam teha?“

„Natuke weel siit ja jäält, armuline juur noorherra, ja siis on puhas walmis,“ lausub mõisamees endise alandusega endist wiisi kummardades.

Parun keerab hobuse ümber ja sõitis ära. Kui herra juba kaugele jõudis pani mõisamees mütsi pähe ja waatas endise jälgi ja toore-toreda pilguga orjade pääle.

Warsti hakkas rahwast lagedale platsile koguma; need oliwad küla inimesed. Nad waatasiwad imestades ristirästi lautud puu riitu, mis nagu laste töö näitis olewat. Mõõda rohtu põgenes kollaste lõugadega wesiuss edasi, aga jõkke ta ei pääsnud, sest jäält pool oliwad inimesed ees. Ta oli konna tagaajanud ja polnud lõbusas saagi tuhinas tähelegi pannud, et ta liig kauaks lagedale wiibis. Aga nüüd juhtus ta puuriida juurde. Gile jeda siin ei olnud ja sellega polnud tal asjagi, aga nüüd oli ometi ütlemata hää selle suure risu hunniku alla pugeda. Ja siin oli ka wilu ja külm, pea sandem mitte sugugi, kui oja urkas keeruliste musta lepa juurde wahel.

Pea tõusis kofku kogunud rahwa seas kõne sumin ja mitmesugused umbarwamisjed liikusiwad siia senna.

Aga mõned üksikud wahetasiwad üksiteisega tähendusrifad pilgud ja jostistasiwad midagi, aga sellest ei saanud keegi kõrwal seisja aru.

Kes teab mis neil sala asja teada oli.

„Tulewad, tulewad!“ käis tasane maha surutud, nagu finni litsutud hüüd inimeste seas ringi. Säälnad ka oliwadgi. Suur hull rüütleid ja wõeraid noori mehi oli siia kogunud, järele tulivad muud mehed kelledel sõa riistad kaafas oliwad. See oli konsistoriumi kaasistuja nõu pääle nõnda tehtud. Ta oli palju kehaga arg mees ja ütles: „Kes wõib aga neid paganaid uskuda, tulewad kallale, mis ja siis teed. Parema ikka ettewaatlik olla, kui pärast kahetseda.“

Ja nad teadsiwad, et need mehed, kes neil kaafas oliwad ja kelle kätte nad sõa riistad oliwad annud, truid on, olgu, et nad küll ihi ka orja oliwad.

Kui nad puuriitade juurde jõudsiwad, kadus muidugi kõik kartus alandliku orja karja nähes, kes oma waateid ei julgenud seltskonna pääle tõstagi.

Tore seltskond jäi mõisa poole tuleriitade äärde seisma, kus maa natuke kõrgem oli.

Müüd alles pani rahwas tähele, et nende järele kaht inimest talutati, kelledel käed tugewasti oliwad finni seotud ja jalad nii palju wabaks jäetud, et nad ihi wõisiwad astuda.

„Need on ju wana kulutark ja Mari, fosistasiwad inimesed ja orjadgi ei tohtinud enam edasi mõelda, mis siin täna ette wõetakse.“

Kuid kaua polnud rahwal tarwis ennast waikimisega waewata.

Prassoft Otsing astus ette ja rääkis, kõwa, raske, läbilõikawa häälega.

„Püha Jumal on teie pääle, rahwas, wäga wihastanud, sest teie olete liig kangekaelne sugu ja ei pane ta pühastid seadusi ja kästusi miska. Teie olete ju küll elawast Jumalast kuulnud ja lasete ennast sellegi pärast ühe nõia läbi, kes kuratid teenib, ära efsitada. Aga suur Jumal on selle nõia ja ta abilise meie kätte annud ja ta käsib

nende pääle fanget kohut mõista. Nende süü on suur, sellepärast saab neid tulega ära põletatud. Wäriſege teie, kes te' weel kurja omas südames peate, põrgu tule ees, ſest igamees lähed ſinna ſiſſe, kes ebajumalaid teenib ja nõidust, ſeda kuradi kunſti, tarwitab."

Praoſt Dſing waiſis ja waatas suurte ſakſte poole. Need jäiwad weel paigale.

Dſing rääkis edaſi:

"Püha Jumal on teid teie kõige armulijema herra omaks annud. Ta tahab teie eest hoolt kanda ja kõige waljuſega neid hirmsaid pattuſid karistada. Muidugi karistab ta ka igaweſti tõrkujat, kes ta ſõna ei taha kuulda ja ſee on Iſſandale meele järele. Kui niisugune tõrkuja ikka weel kange kaelsaks jääb, ſiis wiſkab Jumal niisugust põrgu tulesſe, kus tuline wääwel keeb ja ſäriſeb. Sinna wiſataſſe ta — Amen.

Jälle waatas Dſing herraste poole ja wana parun von Löwenberg andis käega märku, et ſest nüüd küll on.

Wangisid hakati puuriitade poole tirima.

Wanamees oli ikka ſeeſama endine. Riided ühte moodi ſeljas. Kuid ta palged oliwad weel rohkem kortſu wajunud, ſilmad ſügawamale pää põhja pugunud ja waataſiwad ſäält nüüd meeleärabeitliku ja metsiku wiſaga. Ta jurus omad kuiwetanud kondiſed ſõrmed kramplikult ruuſi-kaſſe ja kogu ta olek näitas, et ta praegus oleks rääkida taſtnud.

Kuid ta ei ſaanud rääkida, ſest nad oliwad ta juu rätikuga kinni ſidunud.

Nüüd lendas ta pilk üle rahwa. Küſlap mitu nagu oliwad talle nende ſeaſt tuttawad, aga nüüd ei tohi nad waefed wimugi liigutada.

Ja wanamehe pilk awaldas kõige suuremat põlguſt orja karja poole ſilmates. Ta keeris ennaſt ſäält poolt ära.

Nüüd wahtis ta enese ette maha ja wäriſtas nagu wiſane löwi lakka, ſeda läbi puuri warbade on äritatud.

Hoopis teist pilti pakkus teine wang waatlejale. Ehk ta ilus nagu küll lõpmata kurb ahastuse rivas oli, ometi ei paistnud säält mingi sugust wiha ja waenu awalduft. Ta wiibis oma waatega kuskil ilma ääreta kauguses ja praost Dtsingi poolt ettekantud kõne ei näinud tema kohta mingisugust mõju awaldama, ega ei pannud teda wist korraksgi oma praeguse seisukorra üle järele mõtlema.

Ta lähenes puuriidale, ilma et kogu ta olekust oleks misgit wastupanekut wõi hirmu märgata olnud. See suwine tuul haaras ta segamisi juustest kinni ja mängis kui sulb karwalise lina peoga.

Ka mitmete herraste filmad wiibisiwad neiu pääl ja noor parun von Löwenberg piigistast hambad kriginal kofku. Ta filmadest jooksis kiirete jõgi wälja, ta näitas metsalise kuju, kelle käppate wahelt ta parem suutäis ära kistakse.

Nüüd läksiwad mehed üles riitade otja ja ohwrid kanti ka üles. Nad oliwad ju kärsit ja jalust seotud, selle pärast ei wõinud nad wastu panna.

Drjad seisiwad ümber ringi. Nad saiwad nüüd asja tõsijusest aru, sest riidadeft käis wärin läbi, nagu oleks külm töbi neid wapus tanud. Aga nad jäiwad peagi rahule ja kõige põnewamalt haruldast uudist wotama.

Mehed sidusiwad wanamehe ja tüdrukku kesh riita seiswa tugewa riidwa külge kinni ja tuliwad ülewalt maha.

Drja kari wotas hinge kinni hoides.

Nüüd astus praost Dtsing uuesti riitadewahele ja rääkis:

„Teie, keda meie püha Jumala tahtmise järele täna surma anname, olete endid Jumalast lahti kiskunud ja püha Jumala kõige suurema waenlase kuradi teenistusse annud. Jumal ei taha, et teie enam edasi kurja teete, selle pärast anname teid tule surma, aga tema wiskab teie hinged põlewasse wääwli järwe, kus teid igawesest ajast igawesti saab kõige hirmsamini piinatud. Ja teie rahwas“ rääkis waimulik mees rahwa poole, „pange jeda tähele,

et iga mehe ots on hirmus, kes elawa Jumala vastu julgeb panna ja kuratiga sõprust pidada."

Prasf lõpetas.

Otto von Löwenberg näitas käega.

Kärmesti süütafiwad mõisa mehed kuiwad kadakad põlema, lehitsefiwad nendega tuule käes, nii et jädemed tuhan-tete kaupa laiali lendafiwad. Siis läkfiwad mehed puu-riitade juurde ja süütafiwad tuule päält poolt küljest kui-wakate wahel topitud, kuiwad kadaka ja männa ošfad põlema.

Tuule hoog tungis suurema jõuga. Ta keerutas wanade puude latiwades ja jooksis puuritade kallale. Tahtis ta wist tuld ära kustutada, hakkas talgi hale meel waeste ohwite üle. Ahne leek, nagu oleks tugewa tuule hoo mõt-
test aru saanud ja lipsatas risti-rästi lautud puude wahelt riida sisse. Kuid kawa ei püsinud ta paigal, löi uuesti alt poolt küljest wälja, jooksis mööda riida külge üles ja sirutas oma pikka keele ohwride järele. Kadakate kärin, tugew tule mürin, pani kõrwad luffu ja päratu pakšud suits-
fusambad tõuifiwad uhkelt kuninglikult ülesse.

"Appi — appi! oh Jumal, aita!"

See oli läbi lõikaja naesterahwa hääl. See hääl ehmatas pakšu Hachi nagu unest üles, pani walju prasfi kahwatama ja tungis nii mõnele rüütlike südamesse.

Tuule keerd löi suitsu fakste ja talupoegade wahel maha, ainult talupoegade segajad kujud paifsiwad läbi punaka suitsu.

"Mis kisa see on?" küsis rüütel von Bergthal, kes nagu midagi aimas.

Suitsu tagant kostfiwad segamisi hüüded ja wandumised.

"Lass lärmitšeda," ütles wana Löwenberg ja wahtis ükšsilmi tule pääle.

Suits kerkis üles.

Rüüd ilmus herraste ette pilt, mis julged rüütlidgi korraš ehmatama pani.

Kümmekond meest oliwad rahwa seas, wikatid ja hangud käes. Keegi neist kõneles:

„Argpüksid teie — wõtke kaitse kätte, päästame ohwrid ära ja topame mõrtsukad maha. Tulge!“

Ja rahwas liikus fakste poole.

Tuli wöttis puuriitadel wõimust

„Too mõõk!“ hüüdis wana Löwenberg isi, kes kõige eemalt asja tõsidusest aru sai. „Minu järele!“

Ja ta tormas kõige ees kocku kogunud salga poole.

Drja kari jooksis laiali wihaseid mehi nähes, aga kümmekond noori mechi jäi hunikusse seisma ja ei taganenud.

„Mis te koerad tahate,“ hüüdis salga juurde tormaja wihane rüütel, „wihake käest maha!“

Von Löwenbergi järele tormasiwad teised, nii et tule riidad nende selja taha jäiwad

Miehed waatasiwad üksteise otsa ja ei wistanud harkijid ja wikatid weel käest ära.

Selljammal filmapilgul lendas rusika suurune kiwi Löwenbergi pääst mööda ja otse paksu isanda Gadi kõrwa pihta.

„Oh Sumal!“ titendas Gac kahe käega pääst kinni haarates. „Rööwliid, mõrtsukad!“

See oli hakatusjeks: Ühe ainsa hüpega oli von Löwenberg isi salga seas ja raius wihaselt möögaga. Segadus ja kisa läks määratu suureks, rahwas liikus salga poole, kus nüüd ka teised rüütliid talupoegi maha raiusiwad. Mõned suutsiwad oma seisukorrale aru saada ja pistiwad põgenema

Arwid ei läinud mitte meeste salgaga ühes, ei pannud seda ka keegi tähelegi, kui ta ennast rahwa taga kaswawasse paksu leederpuu pöösasse ära peitis. Ta wotis jurma hirmuga tüli hakkamist ja luges südame tufsumisi päratu pikkadeks tundideks, sest tuli ronis itka kõrgemale ja kõrgemale. Arwidi silmad wiibisiwad aina ohwri peal ja nii palju kui wanamehe nägu ta eest hirmus ja kole oli, jedawõrd oli Mari nüüd armas, nagu ingel, Onnaks oli

tuul kaunis wali ja puhus leegi ja suitsu kõrvale nii et weel ohwritesse ei ulatanud.

Banamehe nägu oli siia maale metsik küll, aga ka ühtlasi kurb ja dieti põlastav. Kui ta nüüd nägi jõe tagant salga poisja wälja jookswat, näis ta koha nende mõtetest aru saawat. Ta palgel ilmus nagu lootus, naeratasgi ja ta filmad hakkasiwad läikima. Külap ta mõtles: Pole weel kõik furnud, elab see sáde teil ikka weel rinnus, mida jumalad on sinna pannud. Aga pea langes ta uuesti, kõigutas kurblikult oma pääd See tähendas: Aga sest kõigest ei tule ometi wälja midagi. Nende wägiwilla murdmiseks on suuremat wõimu tarwis.

Sellifilmapiigul kui segadus rüütlite ja orjade wahel tõusis, kargas Arwid noore põdra wäledusega leedri põdsast wälja ja jooksis tuule päält poolt küljest põlewa puu riida otja. Tule keel jooksis särinal temale järele, nagu oleks talgi häämeel olnud, et nüüd ühe asemel kaks noort ohwrit pärib.

Keegi ei pannud neid tähele.

Ilma et neiu teda oleks aega saanud äragi tunda, lõikas ta tema sidemed katti, haaras ta sülle ja hüppas ülewalt alla pehme rohu pääle. Siin wõttis ta nõrkeja neiu sülle ja hakkas metsa poole jooksuma.

Ta jõudis pea oja äärde, kui ta püssi pauku kuulis ja ühtlasi karjatas neiu ta süles. Kuul oli Arwiidist mööda tunginud otse neiu pahema poole külje sisse.

Aga ta elas weel.

„Jäta järele, põgene isi!“ ütles neiu. „Ma suren, aga sa armastad mind . . . ma Tänan . . . ja . . .“

Ta pää wajus tagasi.

Külje seest tungis hele punane weri wälja, tungis läbi Arwidi riiete ja soendas ta ihu.

Noormees pani neiu pehme rohu pääle, kumardas ta juurde ja suudles teda „Ei nad nüüd jõua sind minult enam äraiskuda — ah — ah — ah, ma naeran nende wõimu. Sa oled minu.“

Sääl tõmbas teda keegi neiu juurest ära. See oli noor parun von Löwenberg, kelle kuul see ka oli, mis Mari furmas. Temal tuligi meelde jelles segaduses tüdrukut forrats weel filmata, aga kui ta teda puuriidal ei näinud, ehmatas ta koguni. Pea filmas ta inimest, kes teist süles kandes üle lagendiku jooksis ja ta sai asjast aru. Ta sihtis, aga ärituse pärast wärises ta käsi wähe.

— Kes ja oled? Ah ja — rööwlite päämees.“

Ja noormees pidi Arwidile jüdamesse torkama.

„Olgu“ keelas teda teine, „kuhu ta löheb.“

Ja ta ei läinudgi, ajas käed laiali, naeris juure häällega ja kutsus Marit nimepidi. Nõnda kõndis ja liikus see õnnetu inimene laua, laua weel, oli wahel lustiline, wähest nuttis ja tihti kõneles pikkad lood oma Mariga. Ta elas külas ühe sauna naese juures ja herra oli kogunisti nii armuline et ta selle naese käest muud orjust ei nõudnudgi, kui Arwidi järele waadata.

Üksford leiti Arwid küla tagant lina lio august furnult.

Mäsfajaid karistati kõige kõwemini ja rahwas kutsus kohta, kus wana kulutarkärapõletatitanapäewani kõrwewäljaks.

Minult sest ei saanud keegi aru, kes pagan küll selle ajaga mõisas pidi lõhkumas käima, sest kedagi ei puutunud tellegile filma.

6.25
608/683

V 60
1

Ar 901

Mändmets.

Maamatud.

mis G. Pihlala fuluga on trükitud.

1. **Reetart.** Oestlastele Wenekeele õppimiseks ja pruukimiseks igapäewases elus. Kõlli seadnud T. Kuusil 288 lehekülge. Hind kõwaste köidetult 80 kop.
2. **Ufutarfus.** I. ja II. aine. Inglise kuulsa kirjamehe Samuel Smiles'i õpetused, jöhatused, ja äratused iseenele taastamiseks ja mehiseks tegemiseks. Oestistand P. Grünfeldt 240 lehekülge. Hind 60 kop.
3. **Koduõppijate laste lugemise raamat.** Pärast abitsa läbi õppimist. Oesti emadele abitsa ja lastele rõõmuse tollupannud S. Elfen. 112 lehekülge. Hind 20 kop.
4. **Maauandja lüda põllumees haigeid loomaid saab ravitsema ja pärandama.** Kirjutanud Dr. L. Sieneri, 164 lehekülge. Hind kõwaste köidetult 80 kop.
5. **Wissos Rahwa näli.** 165 rahwa musta sõna ja ütend weniakoi jutusest. Hind 20 kop.
6. **Siind.** Kirjutused Oesti rahwastest. Kõlli seadnud P. Grünfeldt. Hind 25 kop.

Hind 60 kop.
